

Juha Järvelä

Sukupuoli ja kansallisuus Mika Waltarin teksteissä 1925–1930

Suomen historian pro gradu
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Huhtikuu 2006

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Juha Seppo Oskari Järvelä	
Työn nimi – Title SUKUPUOLI JA KANSALLISUUS MIKA WALTARIN TEKSTEISSÄ 1925–1930	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year 2006 Huhtikuu	Sivumäärä – Number of pages 129 s. + liite 7 s.
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Työssä tarkastellaan sukupuolen ja kansallisuuden rakentumista Mika Waltarin julkaistuissa teksteissä 1925–1930. Nuori Waltari havainnoi maailmaa ja kirjoitti omasta lähtökohdastaan käsin, keskiluokkaisena, suomalaisena miehenä.</p> <p>Waltari nousi ja nostettiin esiin kaupungin ja modernin elämän kirjailijana. Waltarin teksteissä onkin pyrkimys kaupungin ja modernin ongelmien ratkaisuun. Uuden ajan haasteiden ratkaisutapana Waltarilla ei ollut Suomessa yleinen maaseudun korostaminen, vaan terveellisempi kaupunkielämä. Henkilökohtaisesti tähän liittyy asepalveluksen käyminen, joka teksteissä esiintyy ruumiillisesti parantavana ja miesten luokkarajat ylittävään yhteisöön tuovana.</p> <p>Waltarin suomalaisuuden määrittelyssä nousi esiin kansan nuoruus ja elinvoimaisuus, joka takasi sille tulevaisuuden paremmin kuin vanhoille Euroopan kulttuureille. Väkivaltaisuus, alkoholinkäyttö määrittivät suomalaisuuden piirteiksi, vaikka ne teksteissä aina esiintyivät vain miesten kohdalla.</p> <p>Teksteissä sisällissota esiintyy suomalaisten sisäisenä tragediana. Teksteissä kapina esiintyy yleisesti myönteisenä liittyen taiteilijuuteen sisältyvään porvarillisen arvomaailman vastustamiseen ja sisällissodankin kapina nousee esiin yrityksenä rakentaa parempaa maailmaa. Toisaalta kirjoitusajankohdan suojeluskuntatoiminta saa tukea.</p> <p>Idän kuvauksessa Waltarin teksteissä vaikuttavat eurooppalaiset käsitykset idän ja lännen vastakkaisuudesta. Tulenkantajien idän ihailuun liittyen Waltarin teksteissä nousee esiin itä aistillisena, länsimaiden järkipärisyyteen verrattuna. Myös Venäjä esiintyy itämaana, jonka kohdalla erottuu jako bolshevismiin ja venäläiseen kulttuuriin. Ulkomaan matkoihin liittyvät tekstit mahdollistivat Waltarille stereotyyppisten käsitysten testausta. Teksteissä voi paikoitellen olettaa stereotyyppisten käsitysten ohjanneen asioiden kokemista.</p> <p>Waltarin teksteissä esiintyy sekä ensimmäiseen maailmansotaan liittyvä miehen kriisi, että modernin ajan tuoman uuden naisen haasteet mieskirjailijalle. Kirjailija nousee aktiivisesti esiin tarinoidensa minäkertojana, joka kasvaa sivustakatsojasta aktiiviseksi toimijaksi. Waltarin tekstien naiskuvassa, silloinkin kun hän kuvaa modernia naista, taustalla ovat vuosisadanvaihteen populaarinjulkisuuden naiskuvat. Miesten ja naisten suhteiden ongelmat ratkeavat uuden sukupolven myötä, jossa naisen suhde mieheen on toverillinen. Myönteisesti kuvatut tytöt harrastavat samoja nykyaikaisia asioita kuin pojatkin. Vuosikymmenen loppuun mennessä henkilökohtainen rakkaus ja seksuaalisuuden luonnollisuus nousevat seksuaalimoraalissa merkittävimiksi asioiksi.</p>	
Asiasanat – Keywords 1920-luku, kansallisuus, sukupuoli, suomalaisuus, naiskuva, mieskuva, sukupuolimoraali	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Aluksi	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	2
1.3. Tutkimuskysymykset	4
1.4. Alkuperäislähteet.....	6
1.5. Tutkimusmenetelmät	8
2. Tekstit ja niiden kirjoittaja	11
2.1 Lyseolainen kirjoittaja – matkoja mielikuvituksessa (1925 – kesä 1926)	11
2.2 Opiskelija – matkoilla oppimassa (syksy 1926–1928).....	15
2.3 Kirjailija – matkoilta kotimaahan (1929–1930).....	23
3. Kansallisuus	27
3.1 Suomi ja suomalaiset.....	27
3.1.1 ”Jäykkä ja ankara kansa” – suomalaisuuden rakentaminen.....	27
3.1.2 Kansalaiseksi kasvattaminen.....	31
3.1.3 Isänmaa ja kapina.....	34
3.2 Venäjä – ja muut tekstien itämaat	42
3.2.1 Kiihkeä vai passiivinen itämaisuus?	42
3.2.2 Tolstoilaisia ja bolshevikkeja.....	46
3.3 Eurooppa ja maailma.....	51
3.3.1 Eksotismi ja elinvoima – stereotyyppit ja kokemus.....	51
3.3.2 Pariisi – matkailijalle kurjuutta ja loistoa	54
3.3.3 Saksalaiset – raakaa seksuaalisuutta ja poroporvarillisuutta.....	57
4. Sukupuoli	62
4.1. Mika – ja muut miehet	62
4.1.1 Esiin tuleva Mika	62
4.1.2 Modernin miehen ongelmat	68
4.1.3 Siellä missä miehiä tehdään – vai hajotetaan?	71
4.2 Tuhoavasta naisesta reippaaseen tyttöön	73
4.2.1 Tuhoava nainen ja seksuaalisuus	73
4.2.2 Modernin naisen haasteet miehelle	79
4.2.3 Reipas tyttö – toveri	87
4.3 Uusi ja vanha sukupolvi	91
4.3.1 Ongelmallinen vietti.....	91
4.3.2 Vanhan sukupolven ongelmat	94
4.3.3 Uuden sukupolven veljeys	96
4.3.4 Uuden sukupolven tasa-arvo ja luonnollisuus	101
5. Päätäntö	107
Alkuperäislähteet	111
Tutkimuskirjallisuus.....	118
Liite 1: Mika Waltarin julkaistut tekstit 1925–1930.....	130

1. Johdanto

1.1 Aluksi

Mika Waltari julkaisi 1925–1930 yhdeksän teosta. Niihin kuuluu niin esikoisromaani *Suuri illusio* (1928), kuin runokokoelmia, kauhunovelleja salanimellä, satukirja, *Yksinäisen miehen juna* (1929), sekä kokoelma *Jättiläiset ovat kuolleet* (1930), joka sisälsi novelleja ja näytelmän. Tämän lisäksi hän kirjoitti lähes kaksisataa suorasanaista tekstiä tai runoa.¹ Julkaisujen monipuolisuus ja käytetyt salanimet jättävät mahdollisuuden, että tekstejä olisi vielä löytämättä. Tällaisen tuotteliaisuuden voi nähdä sekä oman lajin etsimisenä, että varhaisena ammattikirjailija-identiteettinä, jossa kirjailija on paitsi taiteilija, myös ihminen joka tulee työllään taloudellisesti toimeen.

Nuori Waltari kävi siis läpi suurin piirtein kaikki kirjallisuuden muodot. Osa teksteistä oli selkeämmin kirjoitettu tilapäisteksteiksi, osa kunnianhimoisempaa, kuten *Suuri illusio*, jota Waltari kutsui kirjeessään Jalo Sihtolalle elämäntarkasteluksi.² Tarkasteluvälillä Waltari kirjoitti ylioppilaaksi (1926), aloitti teologian opinnot, joista lähti ”hirvein tunnontuskin”³ ja valmistui loppujen lopuksi yliopistosta käytännöllisestä filosofiasta (1929). Tänä aikana hän myös toimi tulenkantajien kirjailijaryhmän liepeillä. Hän siis perehtyi sekä kaunokirjallisuuteen, että ajan tieteelliseen ajatteluun. Tämän hänen henkilökohtaisen kehityksensä aikana syntyivät siis tekstit, joita käsittelen.

Ajatukseni on, että näennäisen erilaisissa kirjallisuuden muodoissa, jotka Waltari kävi läpi, hänellä kuitenkin oli samat kulttuurinsa ja yhteiskuntaluokkansa jaetut käsitykset sukupuolesta ja rodusta. Kirjoituksia voi katsoa paitsi esteettiseltä kannalta, niin niiden voi myös nähdä myös luovan ja uusintavan käsityksiä.

Kirjallisuushistoriallisesti Pertti Karkama toteaa Waltarin tematisoineen modernistisen elämäntavan olematta kirjallisesti modernisti. Modernin kriisikokemus, joka kuvataan vielä realistiseen tapaan, on Waltarin tuotannossa keskeinen asia.⁴ Läpimurtoromaanin *Suuressa illusionin* toinen keskeinen mieshahmo Hellas kohtaa modernistisen kriisin, joka johtaa hänen kuolemaansa. Sen sijaan teoksen minäkertoja Hart tulkitsee elämää eettisestä näkökulmasta, eikä hänen identiteettinsä epäilyksistä huolimatta murru.⁵ Mikko Lehtonen on todennut maskuliinisuuden olevan asia, jota ei

¹ Liite 1. Tuotannosta tarkemmin Musikka 1958, Sjöblom 1992, Vartio 2004. Salanimistä myös de Casseres ja Salomaa 1988, de Casseres ja Salomaa 1999, Kylmämetsä-Kiiski 1980.

² Kirje julkaistu Waltari 1980, s. 204.

³ Waltari 1968, s. 8, Waltarin uskonnollisen kehityksen on Kari Mäkinen (1989) selvittänyt vakuuttavasti väitöskirjassaan.

⁴ Karkama 1994 s. 200, 317.

⁵ Karkama 1994, s. 203.

ole yleensä pohdittu, esimerkiksi Freud tutki naisen seksuaalisuutta pitäen miestä normina.⁶ Samoin Waltari on sukupuolikriisissä huolestuneempi naisista, vaikka myös miehen kriisi on teksteissä näkyvissä.

1920-luku on esitetty murrosaikana, jolloin ihmiset kokivat olevansa matkalla vanhasta maailmasta uuteen aikakauteen.⁷ 1920-luvun populaariin naiskuvastoon, esimerkiksi kaunokirjallisuuden ja elokuvien esittämään, kuuluvat sellaiset hahmot kuin seikkailijatar flabber sekä miehistymisen omaksunut garconne. Tällaiset kuvat nähdäkseen antoivat mahdollisuuksia olla toisin, samalla kun ne aiheuttivat pelkoja. 1800-luvun seksologia oli tehnyt aikaisemmin vähemmän selkeästi määritellyistä asioista tieteellisesti homo- ja heteroseksuaalisuuden kategorioihin luokiteltuja. Tämäkin antoi kuvia siitä mitä voisi olla, mutta samalla myös rajoituksia millainen tulisi olla.

Kansallisuuden määrittely oli aikakauden Suomessa myös merkittäviä kysymyksiä. 1920-luvulla suomalaista rotua etsittiin erityisesti Suomalaisen Tiedeakatemian fyysisen antropologian tutkimusohjelmassa.⁸ Kansakunnan identiteetin kannalta ongelmallisia olivat esitykset suomalaisista mongoleina tai myöhemmin arjalaisteorian noustessa esiin, arjalaista/pohjoista rotua heikompana aineksena.⁹ Rotuteoriat olivat myös nostaneet esiin rodun parantumisen tai huonontumisen, degeneraation mahdollisuuden. Tässä kysymyksessä kansallisesta elinvoimasta keskeisiä asioita olivat kansalaisten elintavat sukupuoltensa edustajina.

Nuoren Mika Waltarin tekstit ovat eräs kohta, jossa sukupuoli ja kansallisuus kohtaavat. Teksteissä määrittyvät vastakohtina ja samanlaisuuksina suomalaiset verrattuna muihin, miehet verrattuna naisiin, suomalaiset miehet verrattuna itämaisiiin naisiin, jne.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Historiantutkimuksessa 1920-luvun sukupuolikysymyksiä on tutkittu muun muassa Turun Yliopiston Olavi Paavolainen -projektissa. Sen sadosta työni keskeiseen tutkimuskirjallisuuteen kuuluu Ritva Hapulin väitöskirja (1995) Olavi Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* -teoksesta. Tutkimus nostaa esiin sellaista Paavolaisen ajatusmaailmasta, jota on mielenkiintoista verrata Waltarin teksteihin.

---

⁶ Lehtonen 1995, s. 18–19.

⁷ Immonen et al. 1992, s. 17.

⁸ Isaksson 2001, s. 230.

⁹ ks. Isaksson 2001, s. 263–272.

Matkakirjallisuutta koskeva kiinnostus on ollut nousussa suomalaisessa tutkimuksessa. Kirjallisuudentutkimuksessa kiinnostus kirjallisuuden rajatapauksiin on lisääntynyt kulttuurintutkimuksellisten kysymysten yleistymisen myötä.¹⁰ Kulttuurintutkimuksellinen näkökulma sopiikin monipuoliseen Waltariin hyvin. Ritva Hapuli on julkaissut naisten sotienvälisenä aikana kirjoittamia matkakirjoja koskevan tutkimuksen *Ulkomailla* (2003), joka antaa hyvää vertailukohtaa siihen, miten Waltari matkoistaan kirjoitti. Matkakirjan lajityyppiin näkökulmaa antaa Yrjö Varpion *Matkalla moderniin Suomeen* (1997). Samalla tavoin laajemminkin kirjallisuudentutkimus toimii työssäni kontekstimateriaalina ja auttaa tajuamaan suhdetta muuhun kirjallisuuteen, kirjallisuuden kenttään.

Tutkimuksessa Waltarista, niinkin suosittuna ja suomalaisten ajatusmaailmaan vaikuttaneena kirjailijana, tunnutaan kirjoittaneen varsin vähän. Markku Envallin mukaan tutkimus on ollut hajanaista, piiloon jäävää.¹¹ Tutkimusta on tehty lähinnä kirjallisuuden puolella, sielläkin Envallin tutkimus *Suuri illusionisti* (1994) on ainut hyvä kokonaisuus. Aatehistoriallisesti Waltarin 1920-luvun tekstejä on käsitellyt Kari Mäkinen kirkkohistorian väitöskirjassaan (1989), näkökulmana Waltari osana tulenkantajien ryhmää, joka tutkimuksessa nähdään oppositiossa kansankirkollista arvomaailmaa kohtaan.

Suuri osa Waltarista tehtyä tutkimusta onkin kirjallisuuden pro gradu -tutkielmia.¹² Waltarin varhaistuotantoa sukupuolen kannalta on käsitellyt mm. Heli Heiskanen (1998) *Suuren illusionin* keskeistä hahmoa Caritasta koskevassa työssään. Kari Kempainen (1991) on käynyt *Suurta illusionia* läpi 1920-luvun aatemaailman kannalta.

Yleisesti suhtautuminen Waltariin on ollut vahvasti mielipiteitä jakavaa: ihailusta arvonkiistämiseen.¹³ Kirjallista arvoa minun ei tarvitsekaan miettiä. Waltarin mielipiteitä ja tekstien käsityksiä ajatellen poliittisesti Waltariin suhtautuminen on mennyt melko perinteisten linjojen mukaan. Vasemmistolainen kritiikki on nuijinnut Waltaria jo aikanaan ja vasemmistolainen kirjallisuudentutkimus myöhemmin¹⁴. Porvarillisella puolella Waltarin sodanaikaiset kirjoitukset, tuotannon selkeimmin

---

¹⁰ Varpio 2005, s. 27.

¹¹ Envall 1994, s. 395–398. Waltarista kirjoitetusta ks. myös Vartio 2004, s. 134–140.

¹² Varhaistuotannosta mm. Kirsi Höltän tutkielma Waltarin kauhunovelleista (Pyhän naisen intohimo: goottilaiset ainekset Mika Waltarin kauhunovelleissa. Pro gradu -työ: Helsingin yliopisto, kotimainen kirjallisuus. Helsinki 1995) ja Satu Nokelaisen suomalaisia Pariisi -kuvauksia vertaileva työ. (Valon ja varjon kaupunki: Pariisi suomalaisen proosan miljönä 1880- ja 1890-luvun taitteesta 1920-luvun loppuun. Pro gradu -työ: Turun yliopisto, kotimainen kirjallisuus. Turku 1996).

¹³ Envall 1994, s. 395–398.

¹⁴ esim. Sallamaa 1994, s. 101–105.

poliittinen osa, on haluttu erottaa hänen muusta tuotannostaan, eikä kirjailijan vastenmielisempiä puolia ole haluttu esittää.¹⁵

Kai Ekholm toteaa sodanjälkeistä kirjasensuuria käsittelevässä väitöskirjassaan, viitaten ehkä ennen kaikkea Waltarin sodanaikaiseen toimintaan, että “Waltarin, poliittisen kirjailijan, propagandistin ja takinkääntäjän henkilökuva odottaakin kirjoittamistaan.”¹⁶ Näinkin asian voi nähdä, mutta minusta ehkä mielenkiintoisempaa kuin arvioida kirjailijan moraalialia, on miettiä miksi hän kirjoitti niin kuin kirjoitti. Jos politiikka ymmärretään laajemmin, niin sitä ei ole vain Waltarin sotapropagandistisissa teoksissa, vaan hänen koko tuotantoaan, niin kuin kenen tahansa, voi katsoa poliittisia käsityksiä ja mielipiteitä sisältävänä. Lastenkirjoista kirjoittaessaan Sulevi Riukulehto toteaa, että ajateltaessa politiikkaa laajasti, jokainen kirjailija lausuu tekstissä omia poliittisia reunaehtojaan.¹⁷ Näin ollen kirjailijoita ei oikein voi jakaa poliittisiin ja epäpoliittisiin. Myöskään Waltarin tuotantoa ei voi jakaa sellaiseen, joissa hän esittää käsityksiään tai joissa hänen käsityksensä esiintyvät. Minulla on tässä pyrkimys ottaa Waltari aikansa, sukupuolensa, paikkansa ihmisenä sekä katsoa tekstiä, ei niinkään kirjallisuutena, vaan siten miten siitä näkyy aika, paikka (kulttuuri) ja sukupuoli.

1.3. Tutkimuskysymykset

Pääkysymyksenäni on miten kyseisissä teksteissä rakennetaan sukupuolia ja kansallisuuksia. Teksteillä on selkeästi kirjoittajansa, joten kysymys on siitä kuin Mika Waltari kirjoitti ajallisessa kontekstissaan. Kysymys on myös yksilön reagoinnista muutoksiin, ratkaisujen kehittämiseen. Kansallisuuden rakentamisessa huomio kiinnittyy siihen kuinka Waltari rakensi itseä, suomalaisuutta verrattuna toisiin. Sukupuolen kohdalla rakentaminen tapahtui miehenä suhteessa naisiin, piirteiden liittämisenä ja rajojen määrittelynä. Se, onko määrittelyn takana kirjoittajan intentio, ei mielestäni ole merkittävää. Varsinkin tiedostamattomasta puhumiseen suhtaudun varovaisesti, koska sitä käytetään historiantutkimuksessa aika epämääräisesti. Anu Korhosen mukaan kun mentaliteetti-historiassa on puhuttu tiedostamattomasta, termiä ei ole juurikaan problematisoitu, vaan se on tarkoittanut vain jotain sellaista, joka arkipäivän elämässä jää huomaamatta.¹⁸ Ylipäänsä minusta on aika hyvä lähtökohta se, jonka Markku Hyrkkänen toteaa teokses-

¹⁵ ks. Karkama 1998, s. 18–19.

¹⁶ Ekholm 2000, s. 105.

¹⁷ Riukulehto 2001, s. 8-9.

¹⁸ Korhonen 2001, s. 46–47.

sa Aatehistorian mieli, käsitellessään mentaliteetin ja ideologian eroa: inhimillinen ajattelu ei jakaudu selvästi refleктоituun ja refleктоimattomaan. Jako on nimenomaan tutkimukseen tarpeisiin luotu.¹⁹ Näin tekstienkään sisältämiä asioita ei voi jakaa yksiselitteisesti esimerkiksi Waltarin tiedostettuun pyrkimykseen esitellä moraalifilosofinen ratkaisu 1920-luvun ”sukupuoliprobleemaan”²⁰ ja tiedostamattomiin ongelmiin, jotka teksteissä ilmenevät.

Waltarin näkökulmasta on Markku Envall todennut, että hän hahmottaa yhteiskunnallista hierarkiaa keskiluokan näkökulmasta. Keskiluokka edustaa normaalimaailmaa, josta ylös tai alaspäin mentäessä tulee vastaan erilaisia poikkeamia.²¹ Itse lisäisin, että näkökulmassa normaali-ihmistä edustaa nimenomaan keskiluokkainen, eurooppalainen mies. Työni tietysti testaa tällaisen hypoteesin tai teorian toimivuutta Waltarin kohdalla. Kysymyksessä on siis Waltarin tekstin tarkasteleminen kontekstissaan. Tarpeen tässä on huomata se, mitä Markku Hyvärinen toteaa kontekstista: se ei ole ihmisestä riippumaton voima, joka sallisi vain yhden vaihtoehdon. Kontekstin rinnalle tarvitaan persoonallisuutta, luovuutta ja muita taipumuksia. Siis tutkimuksessa on pyrittävä ottamaan huomioon inhimillisen käsittämisen yksilöllisyys.²² Biografismikin siis on tarpeen, mutta kuten jo aiemmin totesin, pelkästään siihen tukeutuminen tuottaa liian yksinkertaisia vastauksia. Henkilö elää ja kokee aikansa ja kulttuurinsa kontekstissa, josta häntä ei voi irrottaa. Biografistisen tutkimuksen kanssa pyrin työssä käymään vuoropuhelua. Henkilöhistoriallisia vaiheita koskevia tietoja olen pyrkinyt käsittelemään vain alaviitteissä silloin, kun ne eivät mielestäni olleet asian kannalta merkittäviä.

Työssäni tutkin siis sukupuolen ja kansallisuuden kuvia, representaatioita teksteissä. Naiskuvatutkimus alkoi naiskuvien kritisointina, ajatuksena siitä että ne eivät vastaa todellisuutta. Sittemmin on siirrytty suuntaan, jossa mitään kuvaa ei pidetä toista autenttisempänä, vaan lähdetään siitä representaatio tuottaa, muokkaa, kiistää ja uusintaa sukupuolikategorioita.²³ Myös nykyisin kriittisessä miestutkimuksessa on lähdetty paljolti maskuliinisuuden kategorian tutkimiseen, siihen miten maskuliinisuutta määritellään, miten miestä merkitään.²⁴ Samoin voi ajatella kategorisoinnin tapahtuvan esimerkiksi kansallisuuden kohdalla. Edward Said toteaa klassisessa, kiittelyssä ja kritisoidussa, teoksessaan *Orientalism* (1978), että orientalismi on ajatusrakennelma, joka perustuu idän ja lännen vastakkainasettelulle, ja joka on laajasti hyväksytty

¹⁹ Hyrkkänen 2002, s. 81.

²⁰ Tällaisesta tavoitteesta löytyy todisteita jo vuodelta 1925, jolloin Waltarin haaveissa oli romaanin kirjoittaminen nykyajan nuorisosta, jonka käsissä on tulevaisuus (Haavikko 1979, s. 10).

²¹ Envall 1994, s. 25.

²² Hyrkkänen 2002, s. 106–107.

²³ Koivunen 1995, s. 25–27.

²⁴ Jokinen 2003, s. 7-9.

lähtökohdaksi esimerkiksi teorioille, romaaneille ja poliittisille teoksille, jotka kuvaavat Orienttia ja sen asukkaita.²⁵ Esimerkiksi Waltarin puhuessa idästä, hän ei ole orientalismin ulkopuolella, mutta ei myöskään sen pakottavasti säätelemä.

1.4. Alkuperäislähteet

Työni ensisijaisina alkuperäislähteenä toimivat siis Waltarin julkaistut kirjoitukset vuosien 1925–1930 välillä. Teksteistä olen käyttänyt aina mahdollisuuksien mukaan alkuperäistä painosta ja sen puuttuessa mahdollisimman alkuperäistä uusintajulkaisua.²⁶ Aikarajaus perustuu siihen, että 1925 ensimmäiset Waltarin tekstit julkaistiin ja 1930 sijoittuu hyvin murrosvuodeksi myös Waltarin elämässä. 1930–1931 hän suoritti asepalveluksen sekä meni naimisiin. Samana vuonna myös tulenkantajien ryhmä hajosi.

Tekstien käsittelyssä on syytä huomata niiden syntyneen erilaisiin tarkoituksiin – joka näkyy myös siinä kuinka ne ovat ilmestyneet eri julkaisuissa tai eri kustantajien toimesta. Tekstien voi ajatella myös olleen suunnatun eri yleisöille, satujen yleisön voi ajatella oletetun eriksi kuin vaikkapa suojeluskuntien Hakkapeliitta -lehdessä julkaistujen tarinoiden. Tekstit jakaantuvat kunnianhimoisiin teoksiin ja toisaalta selkeään tilapäiskirjoittamiseen. Nimimerkkikirjoituksista Karl Detmold edusti tilapäiskirjoittamista, siinäkin suhteessa, ettei Waltari myöhemmin muistanut koko nimimerkkiä.²⁷ Kristian Korpin tuotanto sisälsi viihdettä, mutta myös vakavaan kirjailijanuraan liittyviä tekstejä, kuten runoja nuorten runoilijoiden yhteiskokoelmissa. Untamo Raakin nimellä ilmestyneet runot olivat myös osaltaan vakavia, koska ne olivat alkujaan osa kokoelmaa *Lauluja saatanalle*, jota Waltari tarjosi eri kustantajille.²⁸

²⁵ Said 1978/2003, s. 2-3.

²⁶ Tekstejä on uudelleen julkaistu muokkaamattomina de Casseresin ja Salomaan toimittamissa teoksissa *Joulutarinoita* (1985), *Matkakertomuksia* (1988) sekä *Viisi ässää ja muita tarinoita* (1999). Vertailuni pohjalta vaikuttaa, että *Kiinalaisen kissan* toisessa laitoksessa (1983) julkaistuihin teksteihin on korjailtu vain välimerkkejä. Waltarin itsensä toimittamassa *Vallattomassa Waltarissa* (1957) tekstejä on muokattu runsaammin, mutta sitä minun ei ole tarvinnut käyttää. Ks. myös de Casseres ja Salomaa 1999. Kirjoituksista käytettävissäni ei ole ollut runoja *Kadotettu paratiisi* (1927), *Luostarikammio* (1927) ja *Sokea mies* (1928). Ks. Liite 1.

²⁷ de Casseres ja Salomaa 1988, s. 181.

²⁸ ks. luku 2.1 ja luku 3.1.3.

Myös suomennosten voi nähdä edustavan suomentajan valintoja ja kuuluvan siten tutkimusmateriaaliin. Koska tutkimusvälilleni kuuluu Waltarilta vain kolme runosuomennosta²⁹, niiden merkitys jää kuitenkin vähäiseksi tässä työssä.

Tekstien tyyllilajit ovat myös erilaisia. Eräissä teksteissä voi nähdä ironian ja huumorin käyttöä selkeänä Waltarin intentiona, tarkoituksena, sekä sellaisena, jonka ns. keskiverto aikalaislukija tunnisti. Huumori ei tietenkään estä, etteikö sen kautta käsitelty asia olisi ollut niin Waltarille kuin tekstin lukijallekin merkittävä. Huumorihan on yleisestikin keino käsitellä vaikeita, arkaluontoisia asioita. Tekstin humoristisuus ei estä sitä vaikuttamasta ihmisten käsityksiin.

Asetan tekstit ilmestymisyhteyksiinsä työni toisessa, kronologisessa, luvussa. Työni liitteenä on luettelo tutkimusaineistona toimineista teksteistä, Waltarin julkaistuista teksteistä 1925–1930. Tällöin julkaisematta jääneet eivät kuulu ensisijaiseen alkuperäislähteistöön, koska ne eivät vaikuttaneet tutkimusajankohtana. Ne toimivat muistelukirjoitusten³⁰, kirjeiden ja muun henkilöhistoriallisen materiaalin lailla taustoitavana materiaalina.

Elämäkerralliset tiedot toimivat työni kannalta kontekstia suuntaavana, auttavat katsetta löytämään yhteyksiä. Tämän vuoksi työni kannalta on mielenkiintoista myös sellainen kirjallisuus, joka muokkasi aikanaan myös Waltarin ajattelua. Samalla tavoin ovat merkittäviä Waltariin vaikuttaneet akateemiset opettajat, erityisesti Hans Ruin ja Rolf Lagerborg. Waltari oli perehtynyt ajan seksuaalisuutta koskevaan tieteelliseen tietoon valmistellessaan pro gradu -työtään ”Taivaallinen ja maallinen rakkaus” (1928) uskonnon ja erotiikan suhteesta.³¹ Aineistoon kuului esimerkiksi R. von Kraft-Ebingin *Psychopathia Sexualis*³², joka oli tällöin jo alansa klassikko. Sivulaudaturin Waltari teki kirjallisuudesta ja estetiikasta, aiheenaan ajan muotikirjailija Paul Morand.

Niin sanotusti itsestään selvä lähde on 1980 ilmestynyt *Kirjailijan muistelmia*³³, jonka Ritva Haavikko toimitti 1970-luvulla suoritetussa Waltarin kirjailijahaastattelussa kerätystä materiaalista. Biografismi on yleisesti ollut suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa vahvana, ja 1970-luvulla suoritettiin laaja kirjailijoiden haastattelututkimus.³⁴ Waltarin haastattelu on toiminut paljon pohjana

²⁹ Bertel Gripenbergin *Melinin komppania* (Hakkapeliitta 1928, s. 546–547), Ernest Hemingwayn *Montparnasse* (Waltari 1929z, s. 267) sekä *Neljä runoa Iwan ja Claire Gollin runokokoelmasta ”Poèmes de Jalousie”*. Tulenkantajat 1930: 9-10, s. 141. (Kantokorpi (toim.) 1995, s. 38).

³⁰ esim. Waltari 1980, Waltari 1947, Waltari 1968, Waltari 1976.

³¹ julkaistu lyhennettynä Waltari 1978, s. 159–174. Ks. myös Juvonen 2002, s. 129–131.

³² Waltari 1980, s. 140.

³³ Waltari 1980.

³⁴ Koskela ja Rojola 1997, s. 18–19.

kirjallisuudentutkimukselle³⁵, jolloin myös Waltarin kirjallisuushaastattelussa esittämät omat tulkinnat ovat korostuneet. Tätä on työssäni tarpeen välttää, koska on turhan helppoa selittää ihmistä ajassaan vain hänen henkilöhistoriansa kautta. Malliesimerkkinä tästä toimii pahojen naisten esiintyminen Waltarin historiallisissa romaaneissa, jonka esimerkiksi Ritva Haavikko selittää nuoruuden suhteesta Elina Vaaraan jääneellä traumalla, pääosin sivuuttaen femme fatalen, kohtalokkaiden naisten kuvaston, joka Waltarin nuoruudessa oli populaarijulkisuudessa olemassa.³⁶ Kyse on tietysti myös tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista, Haavikolla on käytössä Freudin ajatus taiteilijan nuoruuden traumojen vaikutuksesta tämän tuotantoon. Minun käsittelyssäni Freud kuuluu enemmänkin aatehistoriallisen alkuperäislähteistön puolelle. Samoin Waltarin oma freudilaisperäinen tulkinta, että hänen nuoruutensa kauhunovellit olisivat johtuneet tukahdutetusta seksuaalisuudesta on siirtynyt joihinkin tutkimuksiinkin³⁷. Seksuaalisuuden näkemistä yksinkertaisesti jonain voimana, jota vapautetaan tai vangitaan, on konstruktionistinen tutkimussuunta Michel Foucaultista lähtien arvostellut.³⁸

Historiantutkimuksen ihan perinteinen lähdekritiikin käyttö auttaa kirjailijahaastatteluun pohjautuvan *Kirjailijan muistelmien* käytössä. Haastattelu edustaa sitä, mitä Waltari halusi asiasta muistaa tai ylipäänsä muisti. Haastattelun tekoajan voi nähdä esimerkiksi siitä, että yleensä oikeistolaiseksi haukuttu Waltari muistaa 1930-luvulla olleensa epämääräisellä tavalla vasemmistolainen.³⁹ 1970-luvulla nuoruuden ajatusten ambivalenttius tiivistyi ehkä muistissa näin. Lisäksi kirjaksi toimitettuna *Kirjailijan muistelmia* on paitsi Waltarin ääntä, niin myös toimittajan muokkausta.⁴⁰

1.5. Tutkimusmenetelmät

Kaunokirjallisuuden käytöstä historiantutkimuksen materiaalina voi mainita Anssi Halmesvirran, Sulevi Riukulehdon ja Kari Pöntisen teoksen *Politiikkaa lastenkirjoissa* (2001). Siinä politiikka on ymmärretty laajassa merkityksessä. Sukupuolen tutkimisen kannalta myös Jan Löfströmin artikkeli (2000) miesten ja naisten asennoista Joel Lehtosen *Putkinotkossa* on mielenkiintoinen. Siinä romaani toimii ikään kuin historiallisen antropologian havainnointimateriaalina. Näkökulmia avaa myös Hanne Koiviston artikkeli (2000), jossa hän on tutkinut 1930-luvun miesten ja naisten välisten

³⁵ esim. HUUHTANEN 1972, HUUHTANEN 1976.

³⁶ Haavikko 1982; fin de sièclen pahojen naisten -stereotyyppioista ks. esim. Dijkstra 1986.

³⁷ Esim. Rissanen 1982, s. 14.

³⁸ Hapuli 2001, s. 360–361.

³⁹ Waltari 1980, s. 275.

⁴⁰ Kirjailijahaastattelujen jalostamisesta tekstiksi ks. Haavikko 1976a, s. 11–12.

suhteiden mahdollisuuksia kirjallisuudessa analysoidessaan Raoul Palmgrenin teosta *30-luvun kuvat*.

Sosiaalisiksi konstruktionismiksi nimitetyssä näkökulmassa kielen käyttö on osa todellisuutta, se rakentaa todellisuutta.⁴¹ Vaikka työni ei ole diskurssianalyysia, niin sen suhdetta tekstin tarkasteluun havainnollistaa hyvin diskurssianalyysin taustaoletukset, joiksi voidaan tiivistää oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta, oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta, oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssystemeihin sekä oletus kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta.⁴²

Kun ajatellaan tekstiä tietoisesti tai huomaamatta maailmaa rakentavana, kaunokirjallisuuden suhteen ei välttämättä tarvitsekaan pohtia kuvaako se todellisuutta ”oikein”, vaan millaista todellisuutta se luo. *Putkinotkoa* käsitellessään Löfström jätti käsittelemättä kokonaan kysymyksen siitä, kuinka autenttista *Putkinotkon* kuvaus on, asiana johon hänellä ei ole ”tarvetta” ottaa kantaa.⁴³ Minun lähtökohdakseni käy ettei tätä tarvitse sinänsä miettiä: käsittelen kaunokirjallisuutta todellisuutta luovana, en sen kuvana. Tämä tietysti eroaa siitä miten historian tutkimuksessa usein on suhtauduttu kaunokirjallisuuteen. Historianfilosofiasta väitellyt Kalle Pihlainen toteaa, että usein kaunokirjallisen teoksen elementit pyritään erottelemaan tosiasioihin ja sepitteeseen. Aineistolta on kysytty samoja kysymyksiä kuin muultakin lähdeaineistolta: mikä on niiden suhde tapahtumiin ja ovatko ne todistusvoimaisia niistä sekä kuinka totuudenmukaisesti ne kuvaavat aikaa verrattuna muuhun lähdeaineistoon.⁴⁴

Kirjallisuuden käsitteleminen tekstinä poistaa myös sen ongelman, että kirjan ajatuksia ei tarvitse laittaa Waltarin nimiin, tai mitä hän niillä pyrki – tähän olisi vaikeaa jo siksi, että kirjoilla on oikeasti monta tekijää, esimerkiksi kustannustoimittajat sensuroijina ja ohjeistajina. Toisaalta tämä myös tarkoittaa, että kirjat edustavat myös sitä, mitä sai julkisesti ajatella tai kirjoittaa.

Kirjallisuutena se on myös kytköksissä kirjallisiin konventioihin, tapoihin kertoa. Asiat eivät tapahdu romaanissa vain siksi, että kirjailija haluaisi tuoda meille asian esiin vaan myös siksi, että se saattaa olla esimerkiksi kirjan juonen kannalta merkittävää. Esimerkiksi mediatutkija Richard Dyer muistuttaa stereotyyppejä käsitellessään niiden funktiosta tarinan palveluksessa.⁴⁵ Todellisuuden luomisen kannalta kirjailijan tarkoitus, intentio ei tietenkään ole merkittävintä.

⁴¹ Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, s. 9.

⁴² Jokinen, Juhila, Suoninen 1993, s. 17–18.

⁴³ Löfström 2000b, s. 196–197.

⁴⁴ Pihlainen 2001, s. 303–304. Ks. myös Häggman 2001a, s. 18.

⁴⁵ Dyer 2002, s. 46.

Tärkeä puoli työni kannalta on aika – joka tekee siitä historiantutkimusta. Työni on kontekstiin sitoutuvaa tutkimusta. Pyrkimyksenäni on ollut sitoa työ ajan yleiseen kulttuurikontekstiin, joskin ottaen kirjallisuus- ja taidehistoriallinen konteksti huomioon. Tätä kontekstia ovat osaltaan myös käsitteet, jotka ovat monin tavoin tärkeitä tällaisessa työssä. Työssäni joutuu sekä käyttämään monitulkintaisia käsitteitä, että tutkimaan käsitteitä. Käsitteiden tutkimusta harrastetaan tiettävästi runsaasti yhteiskuntatieteellisessä, monin tavoin, historiassa esimerkiksi käsitehistorian muodossa. Minun tapani tutkia käsitteitä tässä on ns. käytännönläheinen, pyrkimystä purkaa teoksessa arkisesti käytettyä käsitteitä, jotka sisältävät jotain jota ei heti tulisi ajatelleeksi. Esimerkkinä teoksessa *Suuri illusio* 'itämäisyys', johon eräs romaanin henkilö liittyy itseään kuvatessaan merkitykset 'aistillinen', 'hieman velto ja kiihkeä',⁴⁶

Työssä siis puran Waltarin teksteistä käsityksiä sukupuolesta sekä kansallisuudesta. Ajan kansallisuuskäsitysten kannalta merkittävä käsite on ”rotu”, joka tarkoittaa tässä yhteydessä rotukäsityksiä ja rotuoppeja, oletuksia siitä että ihmiset jakaantuvat rotuihin ja näillä roduilla on tiettyjä ominaisuuksia.⁴⁷ Sukupuoli on tässä yhteydessä samanlainen kuin rotu. Siihenkin liitetään ominaisuuksia. Kulttuurituotteiden osuus näiden ominaisuuksien tekijänä ja uusintajina on merkittävä.

---

⁴⁶ Waltari 1928 (SI), s. 142.

⁴⁷ Rodun käsitteestä historiassa ks. Halmesvirta 1993, s. 7-9, Kemiläinen 1993, s. 15–18, Isaksson 2001, s. 17–19, 347–363.

2. Tekstit ja niiden kirjoittaja

2.1 Lyseolainen kirjoittaa – matkoja mielikuvituksessa (1925 – kesä 1926)

Vuonna 1925 Mika Waltari oli 17 vuotta täyttävä lyseolainen. Suomalaiseen normaalilyseoon, Norssiin, Waltari sanojensa mukaan pantiin, koska se oli Mikan isän ja sedän, Toivo Waltarin, koulu. Kirjallisia harrastuksia Waltarilla oli ollut jo aiemmin. Norssin oppilaskunnassa, konventissa hän osallistui keskusteluihin – ja päätyi kahdeksi lukukaudeksi toimittamaan konventin pilalehteä Pillerit, mutta ei kaunokirjallista lehteä Weikko, johon hän kuitenkin kirjoitti. Samoin hän toimitti 1925 Nuori Voima -lehteen Norssin kirjallisen liitteen.⁴⁸

Waltarilta ilmestyi kaikkiaan 15 nimikettä.⁴⁹ Näistä kolme liittyi Merimieslähetykseuran toimintaan, merkittävimpana *Jumalaa paossa* -teos. Kuusi tekstiä julkaistiin salanimellä Karl Detmold Juttutupa -lehdessä.⁵⁰ Loput ilmestyivät joko omalla nimellä tai salanimellä Nequiquam Nuoressa Voimassa.

Merimieslähetykseura liittyi nuoren Waltarin elämään vahvasti. Mikan isä oli pastori Toimi Waltari, joka toimi uskonnonopettajana eri paikkakunnilla, Sörnäisten kuritushuoneen saarnaajana, Helsingin diakonissalaitoksen apulaissaarnaajana ja merimieslähetyksen kotimaisena matkasaarnaajana. Hän kuoli 1914, joten hän vaikutti Mikaan lähinnä välillisesti.⁵¹ Välillisenä vaikutuksena voi ajatella esimerkiksi kotona ollutta isän kirjastoa, jossa oli muun muassa Arvid Järnefeltin että Leo Tolstoin aatteelliset kirjoitukset.⁵² Waltari puhuukin *Kirjailijan muistelmissa* nuoruuden ehdottomuuden tarpeestaan, joka ajoi kärsimään omasta ristiriitaisuudestaan, tunne-elämän ambivalenttiudesta. Siihen vaikutti kodin teologisen sukuperinteen lisäksi tolstoilais-järnefelttiläisestä puhtauden ihanne.⁵³ Tolstoin askeettisen sukupuoli-ihanteen mukaan ihminen on kaksijakoinen olento, jossa aistillisuus kuuluu ihmisen häntä alentavaan eläimelliseen puoleen. Näin seksuaalietiikan normiksi tuli taistelu

⁴⁸ Waltari 1980, s. 64, 71, 84–85, 169.

⁴⁹ ks. Liite 1.

⁵⁰ ks. de Casseres ja Salomaa 1988.

⁵¹ Mäkinen K 1989, s. 98.

⁵² Waltari 1980, s. 94–95.

⁵³ Waltari 1980, s. 112–113; ks. myös Mäkinen K 1989, s. 188.

sukupuoliviettä vastaan. Koska täydellinen pidättyvyys, ”puhtauden ihanne” oli kuitenkin ihmiselle mahdoton, Tolstoi hyväksyi avioliiton ja siinä sukupuoliyhteyden lapsien hankkimiseksi. Suomessa näkyvin aatteen kannattaja oli Arvid Järnefelt, joka sekä aatteellisissa kirjoituksissaan että kaunokirjallisissa töissään käsitteli sitä.⁵⁴

Isän kuolema myös jätti perheen vähävaraiseksi. Isähahmoina toimivat Jalo Sihtola ja Kalle Uusitalo, joiden luona Waltari vietti lapsuuden ja nuoruuden kesiä. Jalo Sihtolan kanssa hänellä oli myös pitkään jatkunut kirjeenvaihto, joka käsitteli paljolti kirjallisuutta.⁵⁵ Sihtola oli ollut kouluaikoinaan mukana tiiviissä ystäväpiirissä, joka muodostui hänestä, Waltarin veljeksistä Toivosta ja Toimista sekä Väinö Tannerista.⁵⁶ *Kirjailijan muistelmissa* Waltari kertoo kotinsa olleen tiettyssä mielessä hyvin valkoinen, isovelji oli vahvasti suojeluskuntalainen ja toimi rikkurina 1920-luvun satamalakossa. Waltari muisti tuolloin olleensa monessa suhteessa poikkeava mielipiteissään.⁵⁷

Mika oli kuitenkin mukana NMKY:n poikaosastossa ja Ylioppilaiden Kristillisen yhdistyksen poikakokouksissa. Vieläkin merkittävämpi kirkollisen elämänpiirin edustaja oli kuitenkin hänen setänsä Toivo Waltari, josta vuonna 1918 tuli Suomen merimieslähetysseuran johtaja. Hänen kristillisyyttään leimasi vahva kääntymyksen korostus ja jako maallisen ja hengellisen välillä. Mikan hänen vaikutuksensa oli kahtalainen: toisaalta ajattelua ohjaava, mutta toisaalta sedän hallintahaluisuus johti myös vastustukseen ja kapinaan.⁵⁸ Kari Mäkinen toteaa käsitellessään Waltarin suhdetta uskontoon, että hänen nuoruutensa, *Jumalaa paossa* -teoksen ilmestyessä oli vasta 17-vuotias, aiheutti sen, että irtaantuminen lapsuuden katsomuksellisesta perinnöstä tapahtui vasta julkisen kirjailijanuran jo alettua. Ristiriidat olivat myös poikkeuksellisen rajuja, koska hänen taustassaan kirkollisella elämänpiirillä ja arvomaailmalla oli erityisen vankka ote.⁵⁹

Toivo Waltarin ohjaamana Mika osallistui Suomen merimieslähetysseuran toimintaan ja avusti sen lehtiä.⁶⁰ Seuran äänenkannattaja Merimiehen ystävä kuului 1910–1920-lukujen aikana levikiltään suurimpiin uskonnollisiin lehtiin. Levikki kasvoi

⁵⁴ Nieminen 1951, s. 156–159, ks. myös Niemi J 2005, s. 127–130.

⁵⁵ Waltari 1947, s. 143, Waltari 1980, s. 50, 99–103, Haavikko 1979, s. 8.

⁵⁶ Paavolainen 1977, s. 70.

⁵⁷ Waltari 1980, s. 259–260.

⁵⁸ Mäkinen K 1989, s. 99.

⁵⁹ Mäkinen K 1989, s. 98.

⁶⁰ Mäkinen K 1989, s. 99, ks. esim. Waltari 1925b.

aina 15 500 kappaleeseen.⁶¹ Waltari sai myös sedältään vihjeen, että voisi kirjoittaa nuortenkirjan merimieslähetysten julkaisuihin. Jalo Sihtolalle kirjoittamansa kirjeen mukaan hän kirjoitti *Jumalaa paossa* -teoksen viidessä illassa. Esiteltyään sen pappien muodostamalle arvostelijalautakunnalle, nämä hyväksyivät sen korjauksilla, joissa poistettiin Waltarin harmiksi aistillisuutta.⁶²

Juttutupa -viikkolehdessä Karl Detmold -nimellä julkaistut tekstit (1925–1927) ovat osaksi pohjaa muulle myöhemmälle tilapäiskirjoittamiselle. Waltari mainitsi kirjoittaneensa ne “kylmäverisesti kello edessä suunnilleen palstametrin tunnissa”⁶³ sivutuloja saadakseen. Lähtölaukauksena tälle oli ollut kun hän kristillisissä oppilaskokouksissa Imatralla ja Tyrvällä tapasi Unto Koskelan, joka neuvoi kuinka viikkolehtiin kirjoitetaan. Waltari muistaa kirjoittaneensa niihin 15–16 -vuotiaana salanimellä.⁶⁴

Tilapäiskirjoittamisesta Waltarin oma määritelmä tulee esiin jo 1929 Uuden Suomen sunnuntailiitteessä julkaistussa kirjoituksessa *Kirjailija heinätöissä*, jossa hän toteaa suuren yleisön erehtyvän, kun se luulee vapaan kirjailijan työssä olevan keskeistä suuren taiteen. Sen sijaan kirjailija tekee ”heinäntekoa”, joka tarkoittaa yksinkertaisesti rahan tekemistä. Kirjailijan heinäpellon muodostavat sanoma- ja aikakauslehdet, jouluja ja tilapäisjulkaisut sekä muut painotuotteet.⁶⁵ Saman ajatuksen Waltari ilmaisi myöhemmin *Aiotko kirjailijaksi?* -teoksessa (1935), jossa hän jakoi novellit oikeisiin novelleihin ja tilipäisnovelleihin, joita ammattikirjailija joutuu kirjoittamaan hengenpitimikseen.⁶⁶

Vakaviin kirjallisiin pyrkimyksiin sen sijaan liittyy Nuoren Voiman liitto ja tutustuminen nuoriin runoilijoihin. Nuori Voima -lehti toimi mahdollisuutena nuorille kirjoittajille saada tekstiään julkaistua ja saada palautetta siitä.⁶⁷ Nuorten runoilijoiden piiriin hän tuli Porvoossa Nuoren voiman liiton talvipäivillä tammikuussa 1926, jolloin hän keskusteli varsinkin Elina Vaaran ja Lauri Viljasen kanssa. Vaara kannusti Waltaria jopa todeten, että olisi rikos jos tämä ei jatkaisi tällä uralla. Waltari toteaa Vaaran

---

⁶¹ Heikkilä 1991, s. 62.

⁶² Waltari 1980, s. 111–112.

⁶³ Waltari 1947, s. 146.

⁶⁴ Waltari 1980, s. 76. Ks. myös Niemi T 2004, s. 85–86.

⁶⁵ Waltari 1929j.

⁶⁶ Waltari 1935/1994, s. 101, 117–118.

⁶⁷ Häggman 2001b, s. 323.

viehättäväksi ja epäilee, että sedän, Sihtolan suosittelemalle suhteelle vanhempaan naiseen voisi olla mahdollisuuksia.⁶⁸

Tulenkantajat olivat tässä vaiheessa Kerttu Saarenheimon mukaan eksoottis-ekpressionistisessa hurmiokaudessaan. Kyseiset nuoret runoilijat olivat ryhmittyneet pari vuotta aiemmin.⁶⁹ Ryhmän kokoonpanosta⁷⁰ ja laadusta kirjallisuusryhmänä tai laajempaan taiteilijaryhmänä⁷¹ on tutkimuksessa runsaasti keskustelu. Waltarin tutkimisen kannalta tulenkantajat voi hyvin määritellä Olavi Paavolaisen ympärillä olleeksi kirjallisuusryhmäksi. Saarenheimon mukaan ryhmä kadotti vasta oman lehensä ilmestymisen aikaan alkuperäisen selkeästi kirjallisen luonteensa.⁷²

Vuonna 1926 Waltarilta ilmestyi 17 runoa, kymmenen suorasanaista tekstiä ja kauhunovellikokoelma *Kuolleen silmät* Kristian Korpin nimellä. Viisi teksteistä ilmestyi merimieslähetysten julkaisuissa, seitsemän nimimerkillä Karl Detmold Juttutupa -lehdessä. Uusina julkaisufoorumeina tuli mukaan erityisesti Tulenkantajat, joka oli tässä vaiheessa vielä Nuoren Voiman Liiton kirjallisen piirin vuosialbumi sekä nuorvoimalaisia runoilijoita esittelevä *Nuoret runoilijat 1926* -kokoelma.⁷³ Sanomalehdistä mukaan tulivat Helsingin Sanomat sekä Uusi Suomi, johon juttuja myydessään Waltari tutustui Arvi Kivimaan, josta tuli hänen parhaita ystäviään.⁷⁴ Helsingin Sanomien menestyksen tässä vaiheessa on nähty pohjautuneen erityisesti liberaaliin linjaan, joka mahdollisti työväestönkin lukea sitä. Lehti alkoi tuolloin myös irtautua edistyspuolueesta, vaikka sitoutumattomuus alkoi vasta sotavuosista.⁷⁵

Kirjallisesti tapahtui muutos 1926. Kun Nuoren Voiman liiton hopeamerkinäyte, julkaisematon runokokoelma *Tuntematon tie*, oli ollut vielä sidottua mittaa, niin keväällä 1926 kirjoitettu *Lauluja saatanelle* ei enää sitä ollut. Sen saatana ei ollut kristillisen teologian saatana, vaan enemmänkin Anatole Francen Lucifer-hahmo, tulen, valon ja hirvittävän ihanan epäilyksen isä.⁷⁶ Suomalaisessa dekadenssissa ja symbolismissa tämä Lucifer -valontuoja oli ollut keskeinen hahmo. Se toimi dekadenssin dionyysisen ja aistillisen puolen tunnuskuva. Toisaalta sen energia

⁶⁸ Waltari 1980, s. 115.

⁶⁹ Saarenheimo 1966, s. 146. Häggmanin mukaan aikalaiset yleensä puhuivat enemmän nuorista runoilijoista tai nuorvoimalaisista runoilijoista kuin tulenkantajista (Häggman 2001b, s. 328).

⁷⁰ ks. Saarenheimo 1966, s. 9-15, Haavikko 1976b, Mäkinen K 1989, 17-22.

⁷¹ ks. Saarenheimo 1966, s. 17-18.

⁷² Saarenheimo 1966, s. 203.

⁷³ ks. Häggman 2001b, s. 332.

⁷⁴ Waltari 1980, s. 158, [Waltari] 1976, s. 78, ks. Kivimaa 1983, 304-305.

⁷⁵ Suomen lehdistön historia 5, s. 130-133.

⁷⁶ Waltari 1980, s. 118, Waltari 1947, s. 146.

sisältää periaatteessa myös yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Dionyysinen dekadenssi käännetään kristinuskon ja porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen jähmettyneitä ja jähmettäviä kaavoja vastaan.⁷⁷ Kuultuaan kokoelmasta Jalo Sihtola ehdotti Mikaa kääntymään entisen luokkatoverinsa Joel Lehtosen puoleen.⁷⁸ Lehtonen uskoi *Lauluja Saatanalle* -kokoelman pohjalta Waltarilla olevan taipumuksia lähinnä prosaistiksi ja suositteli tätä Helsingin Sanomien toimittajalle Erkki Kivijärvelle.⁷⁹ Mahdollisesti tähän liittyy se, että Waltari kirjoitti kirja-arvosteluja Helsingin Sanomiin 1926–1927 sekä omalla nimellään että Kristian Korppina.⁸⁰ Holger Schildtsin suomenkielisen kustannusosaston johtaja Eino Tikkanen, suositteli Mikalle Lehtosen tavoin proosaa. Schildts julkaisikin kauhunovellikokoelman *Kuolleen silmät*.⁸¹

Kevätalvella 1926 Waltari rakastui Elina Vaaraan ”niin suunnattomasti kuin vain 17-vuotias voi”. Vaara oli tällöin kihloissa Lauri Viljasen kanssa. Hänen ja Waltarin suhde eteni ajoittain jopa päivittäisenä kirjeenvaihtona ja pääsiäisen aikoihin salaisena tapaamisena. Kun suhde paljastui Viljaselle, Elina Vaara purki kihlauksensa ja muutti kotoaan Tampereelta asumaan Anna Kaaren kanssa Helsinkiin kesän alussa.⁸²

Norssin aika päättyi ylioppilastutkintoon 31.5.1926.⁸³ Ylioppilaskesänään Miika oli Toivo Waltarin pyytämänä saarnamatkoilla Uudenmaan saaristossa. Toivo taivutteli Mikaa ryhtymään papiksi, ainakin koettamaan opintoja.⁸⁴

2.2 Opiskelija – matkoilla oppimassa (syksy 1926–1928)

Suhde Elina Vaaraan päättyi, kun Viljanen ja Vaara kesäkuussa alkoivat etsiä sovintoa ja heinäkuussa uusivat kihlauksensa.⁸⁵ *Kirjailijan muistelmissa* Waltari korosti

⁷⁷ Lyytikäinen 1997, s. 209–211.

⁷⁸ Waltari 1980, s. 119. Voi pohdita mahtoiko ehdotukseen vaikuttaa, että Lehtosen omaan nuoruudentuotantoon kuului mm. tarina *Mielipuoli* (1903), jossa Lucifer esiintyy valkeana valontuojana (Lyytikäinen 1997, s. 210).

⁷⁹ Waltari 1980, s. 125.

⁸⁰ ks. Liite 1, vrt. Kylmämetsä-Kiiski 1980, s. 153, jonka mukaan on syytä arvella, että tekstit ovat Waltarin. Kari Mäkinen käyttää arvosteluja väitöskirjassaan (1989, esim. s. 106) Waltarin teksteinä.

⁸¹ Waltari 1980, s. 126.

⁸² Waltari 1980, s. 130–131; Hosiaisuoma 2000, s. 110.

⁸³ Waltari 1980, s. 90.

⁸⁴ Waltari 1980, s. 127.

⁸⁵ Hosiaisuoma 2000, s. 111–115.

kokemuksen olleen niin traumaattinen, ettei voinut käyttää Elina Vaaraa suoraan kirjoittamisensa aineistona.⁸⁶

Samana syksynä Waltari aloitti teologian opinnot – valitsi velvollisuuden, kuten hän kirjeessään Jalo Sihtolalle asian ilmaisi. Hänet valittiin tällöin myös jäseneksi teologian ylioppilaslehti Kyyhkysen toimitukseen.⁸⁷ Syksyllä joululomalla kirjoitti runoja, jotka ilmestyivät kokoelmassa *Sinun ristisi juureen* (1927).⁸⁸ Kokoelmassa tapahtui paluu aikaisempaan paitsi kansankirkollisten arvojen kuin myös runomuodon puolesta. Teos oli pääosin perinteistä sidottua runomittaa, joukossa oli vain muutama vapaamittainen, jotka saivatkin tuomion Kotimaa ja Vartija -lehtien arvostelijoilta.⁸⁹ Vaikka kokoelma oli kirjoitettu henkilökohtaisen kriisin kourissa, Waltari suhtautuu kokoelmaan ilmeisen vakavasti myös kirjailijana: hän tarkistutti sen sisällön teologian professori Antti J. Pietilällä.⁹⁰

Näihin aikoihin Waltari koki vakaumukseksen, että saattaisi pappina parhaiten palvella muita ihmisiä.⁹¹ Tämä näkyy siinäkin, että hän osallistui taas Mäkisen mukaan aktiivisemmin Merimieslähetyksen toimintaan ja tuli uudelleen valituksi Kyyhkysen toimitukseen.⁹² Hetkeä aikaisempi menneisyys kuitenkin seurasi. Kun Kristian Korppi salanimi paljastui, Waltari joutui professori Antti J. Pietilän puheille tekemään tiliä *Kuolleen silmistä*.⁹³

Waltari osallistui Helsingin Pikkukirkkoyhdistyksen toimintaan ainakin runoilla, jotka julkaistiin yhdistyksen Pikkukirkon joululehdessä 1926 ja 1927. Pikkukirkkotoiminta liittyi Helsingin Kalliolan settlementin toimintaan ja sen alkuperäisenä ajatuksena oli pitää jumalanpalveluksia ja hartaushetkiä Helsingin ympäristön esikaupungeissa. Toiminta laajeni kesäjuhliksi, pyhäkouluiksi ja kuoroiksi.⁹⁴

Opiskelijana Waltari oli jäsenenä eteläsuomalaisessa osakunnassa, joka ei Waltarin mukaan silloin ollut järin ideologinen, hän tosin lähinnä osallistui vain sen tansseihin. Hän koki siitä tulleen vasta 1930-luvulla AKS:n ja IKL:n vastapainoksi

⁸⁶ Waltari 1980, s. 131–132. Vrt. Ritva Haavikon biografinen tulkinta suhteen vaikutuksesta Waltarin tuotannon naisahmoihin. Haavikko 1982.

⁸⁷ Koska lehteä ei ole säilynyt, sitä ei ole tässäkään voitu käyttää (Mäkinen K 1989, s. 103).

⁸⁸ Waltari 1980, s. 133.

⁸⁹ Mäkinen K 1989, s. 203.

⁹⁰ Häggman 2001b, s. 470.

⁹¹ Waltari 1980, s. 134.

⁹² Mäkinen K 1989, s. 105–106.

⁹³ Kylmämetsä-Kiiski 1980, s. 157. Vrt. Waltari 1980, s. 132.

⁹⁴ Innanen 2003, 228.

kulttuuriliberaalinen osakunta.⁹⁵ Toisaalta Laura Kolben mukaan AKS ei saanut 1920-luvulla osakunnassa suurta vastakaikua. Osakunta oli kielipoliittisesti liberaali ja vastusti separatismia. Lisäksi sisällissodan aikana eteläsuomalaisia oli ollut enemmän punaisella puolella kuin muiden osakuntien jäseniä.⁹⁶ Teologit sinänsä liittyivät melko runsain määrin AKS:n 1920- ja 1930-luvuilla. Teologianopiskelijoita tutkineen Tapani Innasen mukaan Helsingin yliopiston miesylioppilaista 20 % kuului AKS:n. Pohjalaisosakuntien miesteologeista noin puolet, Hämmäläis-Osakunnan miesjäsenistä vajaa neljännes. Etelä-Suomalaiseen osakuntaan kuuluvista yksikään ei ollut AKS:ssa.⁹⁷ Maantieteellisesti AKS:n jäseniä oli vähän etelän suurista kaupungeista. AKS:aan kuuluttiin sitä useammin mitä kauempana oma koti tai suvun asuma-alue oli Etelä-Suomesta.⁹⁸ Kotipaikkansa suhteen Mika Waltarin suhtautuminen oli näin ollen tavanomaista. Kolmannen polven helsinkiläisellä ei myöskään ollut sukujuuria maakunnassa, joihin olisi voinut samaistua – osakuntiin liittyminenhan tapahtui myös sen mukaan, minkä mielsi kotiseudukseen.

Waltarin kirjallisten viiteryhmien suhdetta AKS:n ajateltaessa voi aloittaa suomalaisesta ekspressionismista, jonka Pertti Lassila näkee jakaantuneen Ultra -lehden vaiheen (1922) jälkeen kahteen suuntaan. Toinen oli Lauri Haarlan Toukokuun ryhmä, keväästä 1925 alkaen. Siinä vaikuttivat Waltarin ystävästä Kailas ja Kivimaa. Haarlalla oli yhteys Yrjö Ruudun valtiotaloustieteelliseen ajatteluun, jossa kansakunta yhdistetään sosialismin ja kansallisuusaatteen yhdistelmällä. Kirjailijan roolina oli ollut kansakunnan eheyttäjä. Toinen ryhmä oli Olavi Paavolaisen johtamat tulenkantajat, joilla keskeistä oli kansainvälisyys ja itsensä korostaminen uutena sukupolvena, joka ei Toukokuun ryhmän tavoin yhdistänyt itseään kansalliseen perinteeseen.⁹⁹ Waltari on yleensä jossain määrin laskettu tulenkantajiin.¹⁰⁰ Mutta on tietysti huomattava, että hän tutustui Nuoriin runoilijoihin vasta tammikuussa 1926 ja 1928 oli jo Paavolaisen kanssa varsin heikoissa väleissä¹⁰¹ ja *Kirjailijan muistelmissa* toteaa vieraantuneensa ryhmästä niin, että ei osallistunut merkittävästi 1928 ilmestymään alkaneeseen Tulenkantajat -lehteen.¹⁰² Varsinkin AKS:sta tulenkantajia erotti Paavolaisen urbaani kansainvälisyys

⁹⁵ Waltari 1980, s. 154.

⁹⁶ Kolbe 1995, s. 19–22.

⁹⁷ Innanen 2003, s. 183–184.

⁹⁸ Innanen 2003, s. 186.

⁹⁹ Lassila 1987, s. 93–98. Ryhmien aatteellisista eroista ks. myös Soikkanen 1991, s. 262–268, Klinge 1983, varsinkin s. 147.

¹⁰⁰ Saarenheimo 1982, s. 56.

¹⁰¹ ks. luku 2.3.

¹⁰² Waltari 1980, s. 167.

ja Valan pasifismi, joista huolimatta esimerkiksi Arvi Kivimaa yritti rakentaa siltaa ajatusten välille esittämällä Suomen suuruudelle ehtona sen, että se nähtäisiin osana eurooppalaista kulttuuria.¹⁰³ Tulenkantajat oli toki myös sisäisesti heterogeeninen ryhmä, jossa erityisesti Martti Haavio edusti kansallista suuntaa.¹⁰⁴

AKS:n aatemaailma ei toisaalta ollut Waltarille vieras. Kirjailijan muistelmissa hän kertoo innostuneensa Vilho Helasen *Ankarat tähdet* -teoksesta. Kun hän samoihin aikoihin kävi tutustumassa AKS:n ”pyhään huoneeseen”, jossa oli lipunnauhaan upotettuna Bobi Sivénin surmannut luoti hänen tehdessään itsemurhan, hän kirjoitti isänmaallisen runon, tarjoten sitä ylioppilaslehteen. Waltari muisti vielä runosta kuusi riviä, jotka ovat samat kuin lokakuussa 1930 Ylioppilaslehdessä ilmestyneen runon *Myrskylaulu* alku. Waltarin mukaan kirjoitusta ei kuitenkaan hyväksytty. Lehden silloinen toimitussihteeri Lauri Aho vei sen päätoimittaja Urho Kekkosele, joka piti sen julkaisua mahdottomana. Waltarin muistikuvissa tämä tapahtui vuoden 1930 paikkeilla.¹⁰⁵ Waltari oli arvostellut Helasen teoksen Helsingin Sanomissa Kristian Korpin nimellä 1926 sen ilmestyttyä.¹⁰⁶ Urho Kekkonen oli ylioppilaslehden päätoimittajana 12.3.1927–20.4.1928. Lauri Aho oli toimitussihteerinä 2.10.1926–20.4.1928, päätoimittajana 26.1.1929–28.9. Myrskylaulun ilmestyessä päätoimittajana oli Ilmari Koskiala, toimitussihteerinä Jussi Koskiluoma.¹⁰⁷ Tarina ei siis sanantarkasti voi pitää paikkaansa. Waltarin ensimmäiset tekstit Ylioppilaslehdessä ilmestyivät 1927.¹⁰⁸

Vuonna 1927 Waltarilta ilmestyi 31 runoa, 13 suorasanaista tekstiä ja uskonnollinen runokokoelma *Sinun ristisi juureen*, josta myös varsinaisesti alkoi Waltarin ura WSOY:n kirjailijana. Merimieslähetyksen julkaisuissa teksteistä ilmestyi kuusi. Näiden lisäksi kaksi runoa ilmestyi toisissa kristillisissä lehdissä. Karl Detmold nimellä Juttutu- vassa ilmestyi enää yksi runo. Uusina julkaisufoorumeina tulivat ennen kaikkea Kulut- tajain lehti, jossa Waltarin ensimmäinen runo ilmestyi noin kaksi viikkoa sen jälkeen kun Uuno Kailas oli saanut lehden toimitussihteerin paikan 15.5.1927¹⁰⁹, sekä Kansan Kuvalehti, jonka WSOY oli perustanut edellisenä vuonna Suomen kuvalehden kilpaili- jaksi. Lehden ensimmäinen päätoimittaja oli Ilmari Jäämaa, joka toimi myös Nuoren

¹⁰³ Mäkinen K 1989, s. 305.

¹⁰⁴ Saarenheimo 1966, s. 40–41.

¹⁰⁵ Waltari 1980, s. 154–155.

¹⁰⁶ Ks. luku 3.1.3.

¹⁰⁷ Klinge ja Harmo 1983, s. 365.

¹⁰⁸ Ks. Liite 1, Klinge ja Harmo 1983, s. 186, Waltari 1980, s. 154.

¹⁰⁹ Niinistö 1956, s. 141.

Voiman päätoimittajana. Lehden levikki oli noin 20 000 kappaleen verran. Vuoden 1929 lopulla päätoimittajaksi tuli nuori Ilmari Turja.¹¹⁰ Kustantaja selittääkin osaltaan sitä, miksi Waltarin tekstit ilmestyivät Kansan kuvalehdessä, joka Häggmanin mukaan oli Suomen kuvalehteä agraarihenkisempi, ajoittain jopa maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu korostava.¹¹¹ Maininnan arvoinen on myös Seura, jonka Ensio Rislakki, nimimerkki Valentin, oli perustanut edellisenä vuotena ja jota hän julkaisi Seuraa 1926–1929.¹¹² 1927 sen päätoimittajana toimivat Yrjö Rauanheimo ja numerosta 6/1927 lähtien Lauri Viljanen. Seuraavana vuonna päätoimittajaksi päätyi Waltari.¹¹³

Tietynasteisen poikkeuksen Waltarin julkaisuissa muodostaa Työläisnuorisolehdessä 1927 julkaistut *Lauluja Saatanalle* -kokoelmasta peräisin olevat runot. Niistä ensimmäisessä salanimenä Waltarin jo vakiintunut Kristian Korppi, seuraavissa Untamo Raakki. Koska Raakki oli Elina Vaaran keksimää Korppia vanhempi nimi, voi päätellä, että Waltari halusi Työläisnuorisossa julkaistuissa runoissa pitää henkilöllisyytensä salassa.¹¹⁴ Työläisnuorisolehti oli 1918 henkiin herätetty sosialidemokraattisen nuorison äänenkannattaja.¹¹⁵ Waltarin yhteys siihen oli hänen koulutoverinsa norssista, Arvo Paasivuori, joka tunsikin lehden toimittajia.¹¹⁶

Toukokuussa 1927 Waltari lähti ensimmäiselle Pariisiin matkalleen. Matka oli käännekohta. Matkan aikana hän oli konkreettisesti irti kotimaassa olleista kirkollisista siteistä.¹¹⁷ Pariisin matkalla tapahtuivat myös ensimmäiset seksikokemukset prostituoitujen kanssa.¹¹⁸

Seura -lehden liittyminen myös tutustumisen Minna Craucheriin yliopistoaikana. Craucher oli pikkurikollinen, joka otti käyttöön Craucherin nimen ja astui julkisuuteen 1924–1925. Erilaisia liiketoimia yrittänyt Craucher oli 1927 Seuraa julkaisemaan perustetussa Kustannusosakeyhtiö Päivässä toiseksi suurin osakkeenomistaja.¹¹⁹ Waltari koki Craucherin kiinnostuneen nuorista runoilijoista, koska oli rakastunut Olavi Paavolaiseen.¹²⁰ Kari Selénin mukaan Craucher oli kuitenkin ylipäänsä kiinnostunut

¹¹⁰ Uino 1991, s. 86–88, Häggman 2001b, s. 321–323.

¹¹¹ Häggman 2001b, s. 322–323. Lehdessä 1927 ilmestyneen Waltarinkin runon *Kesä maisemana on "lainehtivat pellot" ja "haasta kuuluvat karjan kellot"* (Waltari 1927b, s. 7).

¹¹² Malmberg 1991, s. 109.

¹¹³ Kurikka ja Takkala 1983, 244–245.

¹¹⁴ ks. Waltari 1980, s. 118–127.

¹¹⁵ Leino-Kaukiainen 1991, s. 144.

¹¹⁶ Waltari 1980, s. 127.

¹¹⁷ Mäkinen K 1989, s. 106.

¹¹⁸ Waltari 1980, s. 135.

¹¹⁹ Selén 1991, s. 53–60.

¹²⁰ Waltari 1980, s. 159–160.

taiteilijoista. Nuoret kapinalliset taiteilijat soveltuivat ystäväpiiriksi varsinkin kun monet vanhemmista taiteilijoista luopuivat hänen tuttavuudestaan saatuaan tietoja hänen menneisyydestään.¹²¹ Salongin pitäminen soveltui Minnalle hyvin. Hänen mahdollisuutensa tulla kutsutuiksi olivat huonot, joten hänen oli luotava omat seurapiirinsä. Kieltolaki aikana seurustelun rakentuminen alkoholin varaan riitti.¹²²

Waltari päätyi Seura -lehden päätoimittajaksi kevättalvella 1928. Hän ei muista saaneensa siitä palkkaa, korkeintaan jotain korvausta omien juttujen kirjoittamisesta. Minna Craucher toimi lehden ilmoitushankkijana, Waltarin epäilyn mukaan kiristi ilmoituksia ja pisti todennäköisesti suuren osan rahoista omaan taskuunsa.¹²³ Kari Selén tiivistää Waltarin ja Craucherin suhteen hyötysuhteeksi, “jossa kaikki hyöty tuli Minna Craucherin ja kaikki harmi Mika Waltarin osalle.”¹²⁴ Waltarin suhtautuminen Craucheriin muuttui Selénin mukaan viimeistään 1929. Craucherin kappaleissa *Valtateistä* ja *Suuresta illusionista* oli vielä ylistävät omistuskirjoitukset.¹²⁵

Dshinnistanin prinssi -kokoelma, joka julkaistiin 1929 on todennäköisesti kirjoitettu osittain keväällä 1927 teologian opintojen lomassa, osittain Pariisissa ja osittain matkan jälkeen. Kustantajalle se lähetettiin 1.8.1927.¹²⁶ Tällöin kustantaja jo maksoi siitä palkkion.¹²⁷ *Kirjailijan muistelmissa* Waltari muistaa teoksen taustalla oli olleen osaksi sen, että hän auttoi kesällä 1926 Elina Vaaraa suomentamaan kokoelman *Maailman kauneimmat sadut*.¹²⁸ Tarinan kannalta ongelmallista on, että Vaaran suomennos ilmestyi jo 1925¹²⁹, jolloin hän ei Waltaria vielä ollut tavannut. Toisaalta *Kirjailijan muistelmien* mukaan *Kuolleen silmät* -kokoelman luettuaan Uno Kailas suositteli Mikalle mieluummin satuja kuin kauhua, kokien Mikan paremminkin sadunkertojaksi.¹³⁰

Vaikka kokoelmaa ei vielä julkaistukaan, Waltarilta ilmestyivät ensimmäiset sadut 1927 lastenlehti Pääskysessä. Pääskysen päätoimittaja oli Helmi Krohn ja julkaisija Otava, jonka vuoksi se oli kilpailuasetelmassa Waltarin kustantajan WSOY:n Nuorten toverin, myöhemmin Sirkan kanssa. 1924 Pääskysen painos oli 4300

¹²¹ Selén 1991, s. 82–83.

¹²² Selén 1991, s. 86–87.

¹²³ Waltari 1980, s. 161.

¹²⁴ Selén 1991, s. 103.

¹²⁵ Selén 1991, s. 102–104.

¹²⁶ Mäkinen K 1989, s. 107.

¹²⁷ Häggman 2001b, s. 333.

¹²⁸ Waltari 1980, s. 177.

¹²⁹ *Maailman kauneimmat sadut*. Suomentanut Elina Vaara. Porvoo 1925.

¹³⁰ Waltari 1980, s. 126, 177.

kappaletta. Vuosikymmenen lopussa painosmäärä kääntyi nousuun, mutta Sirkka oli tällöin kuitenkin saanut yliotteen markkinoilla.¹³¹ Ensimmäinen mitä Waltarilta lastenlehti Pääskysessä julkaistiin oli *Valkea kukka* -satu, joka julkaistiin Pääskysen joulukontissa 1927. Seuraavana vuonna Waltarin satuja ja pakinoita julkaistiin Pääskysessä yhteensä neljä. 1929 Pääskysessä ja sen joulunumerossa kolme tekstiä, 1930 enää yksi.¹³²

Vuonna 1928 Waltarilta ilmestyi kaikkiaan 16 runoa, 21 suorasanaista tekstiä, romaani *Suuri illusioni* ja yhdessä Olavi Laurin (Paavolainen) kanssa kirjoitettu runokokoelma *Valtatiet*. Merimieslähetyksen julkaisuissa tekstejä ei enää ilmestynyt. Kristillisessä joululehdessä Jouluillassa tosin oli yksi runo, samoin Kotikasvatusyhdistyksen Koti -lehdessä¹³³. Waltarin siirtyminen Seuran päätoimittajaksi näkyy siinä julkaistujen tekstien määrässä. Omalla nimellä ja kahdella salanimellä ilmestyy kymmenen tekstiä. Nuorena Voimassa ja lastenlehti Pääskysessä Waltarin tekstit jatkavat ilmestymistään. Uutena julkaisuforumina tulee mukaan Aitta, joka oli Otavan 1927 markkinoille tuoma makasiinilehti. Lehden toimittajana oli Yrjö Soini (Agapetus). Ari Uinon mukaan Aitan maailmanpiiri oli avara ja erilaisia maailmankatsomuksia ja näkemyksiä pyrittiin tietoisesti kokoamaan samoihin kansiin. Aitta pääsi juuri ja juuri 3000 kappaleeseen. Tappiot aiheuttivat sen, että Otava lopetti Aitan vuoden 1930 viimeiseen numeroon.¹³⁴ Tulenkantajat -lehdessä Waltarilta ilmestyi vain näytenuumerossa (1928) runo sekä yksi kirjarvostelu¹³⁵ ja kaksi runoa vuonna 1929. *Kirjailijan muistelmien* mukaan Waltari oli jo näytenuumeron aikoihin varsin vieraantunut ryhmästä.¹³⁶

Waltarin muistikuvan mukaan hän erosi syksyllä 1927 teologisesta tiedekunnasta ollen jo aloittanut filosofisessa tiedekunnassa opinnot. Pääaineeksi tuli uskontotiede, jota opetti silloin Rafael Karsten, käytännöllisen filosofian oppituolin haltija.¹³⁷ Virallisesti ero ja liittyminen filosofiseen tiedekuntaan tapahtuivat tammikuussa 1928.¹³⁸

¹³¹ Leino-Kaukiainen 1991, s. 129–130.

¹³² ks. liite 1.

¹³³ Lehti oli varsin laajalevikkoinen, 1927 se tuli 93000 talouteen. (Mikkola 1997, s. 34–35) Jo Mika Waltarin isä Toimi oli osallistunut lehden kirjoituskilpailuihin sekä kirjoittanut yhdistyksen julkaisusarjaan teoksen *Mitä sanoo raamattu isille ja äideille?* Kotikasvatusyhdistyksen julkaisuja N:o 7. WSOY. Porvoo 1914. (Parjo 2003, s. 106)

¹³⁴ Uino 1991, s. 93.

¹³⁵ ks. Waltari 1929n.

¹³⁶ Waltari 1980, s. 167.

¹³⁷ Waltari 1980, s. 138–139.

¹³⁸ Waltari 1980, s. 469, ks. myös Mäkinen K 1989, s. 108.

Mäkisen mukaan irtautumista kirkollisesta perinnöstä saattoi helpottaa sekin, että syksyllä 1927 Merimieslähetyksessä oli vakava kriisi, jossa keskeistä osaa näytteli Toivo Waltarin persoona. Kriisi johti hänen eroamiseensa seurain johdosta. Näin hänen aikansa huomionsa ei kiinnittynyt veljenpojan pitämiseen pappisuralla ja Mika Waltarin oli helpompi erkaantua suvun edustamasta elämäntavasta.¹³⁹

Filosofisessa tiedekunnassa opiskelu vaikutti enemmän kuin teologisessa. Rolf Lagerborg oli opettaja, joka behaviorismin edustajana todisteli kaikki parapsykologiset ilmiöt mahdottomiksi. Hans Ruin tutustutti mm. Henri Bergsonin filosofiaan. Eniten vaikutteina antaneina opettajina Waltari mainitsee Lagerborgin ja Ruinin lisäksi Yrjö Hirnin, Rafael Karsténin ja Gunnar Landtmanin.¹⁴⁰ Pro gradu -tutkielmansa *Taivaallinen ja maallinen rakkaus* Waltari teki uskonnon ja erotiikan suhteesta. Aiheen hyväksyttävyyttä helpotti se, että Rolf Lagerborg oli käsitellyt esimerkiksi platonista rakkautta ja muita vastaavia kysymyksiä.¹⁴¹ Gradussa lähtökohtana oli hänen opettajiensa Rafael Karstenin ja Rolf Lagerborgin positivistisen tieteenihanteen mukaisesti selvittää rationaalisesti, mistä uskonnollisissa ilmiöissä oli kyse. Käsitelyssä hän kuitenkin jakoi uskonnon mystiseen ja objektiiviseen, joista objektiivinen tarkoitti uskonnon ulkoista, järjestäytyneitä ilmiöitä. Mystinen taas ei ollut ristiriidassa antipositivistisen ajattelun kanssa, koska se tarkoitti kontaktia tai välitöntä yhtymistä ”yli-minään”, jota saattoi Waltarin mukaan kutsua maailmanhengeksi, jumalaksi tai absoluutiksi.¹⁴²

Samaan vuoteen sisältyy yhdessä Olavi Laurin (Paavolainen) kanssa kirjoitettu runokokoelma *Valtatiet*. Kirjallisuushistorioissa Rafael Koskimiehstä (1949) lähtien teosta on tulkittu koneiden palvonnaksi. Samoin Saarenheimon *Tulenkantajat* -tutkimus (1966) vahvisti ajatuksen kokoelman yksiulotteisuudesta koneromantiikkana, koneiden palvontana.¹⁴³ Paula Koskimäen mukaan runojen koneiden kohdalla huomio on kiinnittynyt niihin suhteisiin ja teemoihin, joita runoissa koneiden avulla käsitellään, vasta sen jälkeen kun koneet ovat arkipäiväistyneet elämässä.¹⁴⁴ Waltari itse kritisoi jo samana vuonna nykyajan ajattelemista vain koneista kirjoittamisena.¹⁴⁵ Vuodessa 1928 oli Waltarin osalta kyllä tiettyä koneromanttista kautta, koska koneromantiikaksi

¹³⁹ Mäkinen K 1989, s. 109.

¹⁴⁰ Waltari 1980, s. 142–143.

¹⁴¹ Waltari 1980, s. 139.

¹⁴² Mäkinen K 1989, s. 232–233.

¹⁴³ Koskimäki 1992, s. 230–233.

¹⁴⁴ Koskimäki 1992, s. 241.

¹⁴⁵ Waltari 1928f.

käsitettäviä teemoja esiintyy joissain muissakin Waltarin kyseisen vuoden teksteissä.¹⁴⁶ Koska kyseiset tekstit ovat ilmestyneet keväällä 1928, voisikin puhua koneromantiikan keväästä, kriittiset maininnat kirjoituksissa ovat ilmestyneet kesällä¹⁴⁷ ja syksyllä¹⁴⁸.

Waltari kirjoitti esikoisromaaninsa *Suuren illusionin* ensimmäisen luvun Seuran toimituksessa toukokuun iltoina 1928. Tämän jälkeen hän matkusti Pariisiin, jossa teos valmistui.¹⁴⁹ Sen painosmäärä nousi neljään painokseen ja 8000 kappaleeseen. Se käännettiin neljälle kielelle.¹⁵⁰ Normaali kotimaisen romaanin painosluku oli tuolloin 1500–3000 kappaletta, 5000 painos oli jo suuri ja 10000 menestysteos.¹⁵¹ Ennen kaikkea teoksen taloudellinen menestys vapautti hänet kirjailijaksi.¹⁵²

Romaani vastaanotettiin varsin hyvin. Rafael Koskimiehen arvostelu Uudessa Suomessa oli hyvin positiivinen.¹⁵³ Sama pätee Elsa Enäjärven arvosteluun Helsingin Sanomissa, vaikka Enäjärven havaitsemat yhteydet Michael Arlenin *Vihreä hattu* -romaanin pahoittivatkin Waltarin mieltä.¹⁵⁴ Samoin teoksen hylkäämistä WSOY:lle aiemmin esittänyt V.A. Koskenniemi ei julkisessa arvostelussaan tyrmännyt teosta.¹⁵⁵ Romaania luettiin myös dokumenttina, jolloin sen henkilöahmot yhdistettiin Waltariin, Olavi Paavolaiseen, Erkki Valaan ja Minna Craucheriin.¹⁵⁶ Waltaria itseään kuitenkin nöyryytti ajatus, että hän olisi tarkoittanut toimittaja Hartin omakuvakseen.¹⁵⁷

2.3 Kirjailija – matkoilta kotimaahan (1929–1930)

Vuonna 1929 Waltarilta ilmestyi kaikkiaan kahdeksan runoa, 26 suorasanaista tekstiä, satukokoelma *Dshinnistanin prinssi*, runokokoelma *Muukalaislegioona* ja *Yksinäisen miehen juna* -teos. Kristillisissä julkaisuissa ei tekstejä enää ilmestynyt. Waltari toteaa

¹⁴⁶ esim. Perroquet [=Waltari] 1928a, Perroquet [=Waltari] 1928c, Waltari 1928a. Ks. Liite 1.

¹⁴⁷ Waltari 1928f.

¹⁴⁸ Waltari 1928d, s. 244.

¹⁴⁹ Waltari 1980, s. 178.

¹⁵⁰ Waltari 1980, s. 209, 214, Waltari 1968, Häggman 2001b, s. 342.

¹⁵¹ Immonen 1987, s. 410.

¹⁵² Waltari 1980, s. 214.

¹⁵³ Waltari 1980, s. 210.

¹⁵⁴ Waltari 1980, 212–213, Sievänen-Allen 1993, s. 153–154.

¹⁵⁵ Häggman 2001b, s. 334.

¹⁵⁶ Häggman 2001b, s. 337, ks. myös Yhdessä 2000, s. 95, Sievänen-Allen 1993, s. 153.

¹⁵⁷ Waltari 1980, s. 186, 211.

Kirjailijan muistelmissa, että satukirjan *Dshinnistanin prinssin ja Muukalaislegioonan* julkaiseminen liittyivät oleellisesti *Suuren illusionin* menestykseen, WSOY ei voinut olla julkaisematta niitä.¹⁵⁸ *Muukalaislegioona* oli merkittävä Waltarin suuntautumisen kannalta. Rafael Koskimies arvosteli sen Uudessa Suomessa varsin myönteisesti, mutta Viljasen murska-arvostelu siitä pahoitti Waltarin mieltä sen verran paljon, että se sai hänet “uskomaan, että olen prosaisti enkä runoilija.”¹⁵⁹

Opinnot olivat tässä vaiheessa loppuillaan. Keväällä 1929 Waltari kirjoitti kirjallisuuden laudatur-tutkielman Paul Morandista¹⁶⁰, jonka pohjalta tehty kirjoitus¹⁶¹ ilmestyi jouluna 1929 Nuori Suomi -lehdessä.

Kesällä 1929 Waltari lähti matkalle Eurooppaan, määränpäänsään Konstantinopoli. Jo matkan aikana hän kirjoitti matkaa kuvaavia juttuja Kansan kuvalehteen, Nuori Voima -lehteen ja Kuluttajain lehteen. Matkan jälkeen hän kirjoitti sitä kuvaavan teoksen, jolle kustantamossa kehiteltiin nimeksi *Yksinäisen miehen juna*.¹⁶² Teosta on kirjallisuudentutkimuksessa käsitelty matkakirjana sekä romaanina.¹⁶³ Matkakirjaksi sen on ilmeisesti tulkinut Markku Envall, joka on laatinut kokonaisesityksen Waltarin romaaneissa – käsittelemättä siinä *Yksinäisen miehen juna*.¹⁶⁴ Kustantajan mainoksessa teos oli nimikkeellä matkaromaani.¹⁶⁵ Teoksen kaunokirjallisesta luonteesta huolimatta sitä on käytetty esimerkiksi Ritva Haavikon toimittamissa *Kirjailijan muistelmissa* kuvaamaan tekijänsä elämää tuohon aikaan.¹⁶⁶

Matkakirjoissa läheneminen fiktiota ei ollut uutta, Yrjö Varpion mukaan esimerkiksi Juhani Ahon ja Joel Lehtosen matkakuvaksissa realistisen raportin totuutta vastaan asettui kokevan yksilön ja mielikuvissa seikkailevan taiteilijan totuus.¹⁶⁷ Myöhemmin Waltari koki *Yksinäisen miehen junan* toteuttaneet Paul Morandilta saamaansa lyhyttä, iskevää tyyli-ihannetta paremmin kuin *Suuri illusioni*.¹⁶⁸ Hän määritteli sen nuoruuden teoksistaan taiteellisesti mielenkiintoisimmaksi.¹⁶⁹

¹⁵⁸ Waltari 1980, s. 222–223.

¹⁵⁹ Haavikko 1979, s. 21–22, Waltari 1980, s. 223.

¹⁶⁰ Waltari 1980, s. 149.

¹⁶¹ Waltari 1929t.

¹⁶² Vala 1976, s. 215.

¹⁶³ Karttunen 1990, s. 172, ks. myös Vainionpää 1979, s. 221. Waltari itse käyttää *Kirjailijan muistelmissa* siitä nimeä matkakirja (Waltari 1980, s. 214).

¹⁶⁴ Envall 1994.

¹⁶⁵ Waltari 1931/1996, kansipaperien takakansiteksti.

¹⁶⁶ Ks. esim. Waltari 1980, s. 146–151.

¹⁶⁷ Varpio 1997, s. 204–206.

¹⁶⁸ Waltari 1980, s. 213.

¹⁶⁹ Waltari 1947, s. 148.

Vuonna 1930 Waltarilta ilmestyi kaikkiaan neljä runoa, 28 suorasanaista tekstiä, sekä novelleja ja näytelmän sisältävä *Jättiläiset ovat kuolleet*. Nuorena Voimassa oli ilmestynyt vuodesta 1925 lähtien joka vuosi Waltarin tekstejä, eikä 1930 ollut poikkeus. Ajatusmaailmaltaan Nuori Voima oli se, johon ei etäisyyttä tullut, Waltari päätyi 1930 NVL:n kirjallisen harrastuspiirin johtajaksi seuraavaksi kuudeksi vuodeksi.¹⁷⁰ Tammikuussa 1930 Waltari matkusti Rivieralle ja sieltä Pariisiin helmikuussa.¹⁷¹ Tähän matkaan ja varsinkin oleskeluun Monte Carlossa voi useamman hänen 1930 julkaisemansa novellin liittää.¹⁷²

Jättiläiset ovat kuolleet -kokoelma sisälsi novellien lisäksi myös Waltarin ensimmäisen näytelmän, josta kokoelmankin nimi oli tullut.¹⁷³ Näytelmä oli ilmeisen nopeasti kirjoitettu. Kansallisteatterin ohjelmassa hän kertoo kirjoittaneensa sen kolmena päivänä maaliskuussa 1930.¹⁷⁴ Waltarin oma näkemys oli myöhemmin, että näytelmä oli epäonnistunut. Myöhemmät kirjallisuudentutkimuksen arviot ovat olleet samaa mieltä.¹⁷⁵

Matkojen jälkeen seurasi asevelvollisuuden suorittaminen. Sen aikana Waltarin elämässä tapahtui myös toinen merkittävä muutos. Hän tapasi tulevan vaimonsa Vapunpäivänä.¹⁷⁶ Mikaa vuoden nuorempi Viljo Kajava kirjeessään 13.10.1930 toteaa Mikan menneen kihloihin ja ihmettelee: ”Mitenkähän nyt käy jokasyksyisten rakastumisten.”¹⁷⁷

Waltarin suhteen on myös merkittävää hänen jonkinasteinen välirikkonsa Olavi Paavolaisen kanssa kesästä 1928 lähtien. Valtateiden ilmestymisen aikaan he eivät mahtuneet samaan pöytään kahvilassa. Selén näkee tähän syyppäänä Minna Craucherin.¹⁷⁸ Syksyltä 1929 on peräisin Waltarin kirje Paavolaiselle, jossa hän mainitsee Paavolaisen lyöneen häntä viime kesänä ja toteaa heidän teidensä kulkevan nyt eri suuntiin.¹⁷⁹

Aikaan liittyi myös muita henkilöhistoriallisia käännekohtia. Tulenkantajat -lehden tukehtuminen vei Olavi Paavolaisen takaisin kotiseudulleen Kivennavalle. Katri

¹⁷⁰ Waltari 1980, s. 170, Mäkinen K 1989, s. 88.

¹⁷¹ Waltari 1980, s. 471.

¹⁷² ks. Waltari 1930v, Waltari 1930r.

¹⁷³ Kirjeenvaihdossa kustantajan kanssa nimenä oli vielä 30.7.1930 ”Multa kukkii”, teoksen laajimman novellin mukaan (Jäntti 1982, s. 17–18).

¹⁷⁴ Waltari 1980, s. 270.

¹⁷⁵ Waltari 1980, s. 269, Koskiluoma 1982, s. 101.

¹⁷⁶ Waltari 1980, s. 216.

¹⁷⁷ Kajava 1990, s. 112.

¹⁷⁸ Selén 1991, s. 104.

¹⁷⁹ Mauriala 2005, s. 234.

Vala, Arvi Kivimaa ja Mika Waltari avioituivat, Erkki Valan puoliso kuoli ja Lauri Viljanen erosi Elina Vaarasta.¹⁸⁰

Vuosikymmenen vaihde oli murroskohta monessa suhteessa. Kari Immonen näkee vuodet 1925–1929 ajankohtana, jolloin keskustelu yhteiskunnallisista vaihtoehdoista oli aktiivista. Aikakausi päättyi Lapuan liikkeeseen.¹⁸¹ Aikakaudelle sopii hyvin tulenkantajien ryhmä, joka alkujaankin oli heterogeeninen, jakaantuen Saarenheimon mukaan esteettis-modernistiseen (Paavolainen), sosiaaliseen (Erkki Vala) ja kansallis-poliittiseen (Haavio) linjaan.¹⁸² Vuonna 1930 Tulenkantajat -lehdessä ajaututtiinkin riitaan, joka keskittyi Erkki Valan ja Martti Haavion välillä kysymykseen aitosuomalaisesta liikkeestä. Vala syytti AKS:n sortavan vapaamielisyyttä ylioppilasnuorison keskuudessa. Samassa yhteydessä hän puhui kulttuurivihamielisistä voimista ja kansanvalle vihamielisistä virtauksista.¹⁸³ Riidan lopputuloksena Vala erotettiin päätoimittajan paikalta ja tilalle tuli Paavolainen. Samaan aikaan lehteä vaivanneet talousongelmat johtivat yhtiöjärjestelyihin, joiden seurauksena lehti siirtyi vahvasti AKS:n käsiin.¹⁸⁴

Kari Mäkinen esittää tulenkantajien lähteneen eri suuntiin vuosikymmenen vaihteessa. Katri Vala ja Erkki Vala lähestyi vasemmistoa, Lauri Viljanen ja Olavi Paavolainen kulttuuriliberalistisessa rintamassa humanismia ja Mika Waltari ja Arvi Kivimaa lähenivät poliittista oikeistoa.¹⁸⁵ Kai Häggman luonnehtiikin Waltarissa tapahtuneen jonkinasteisen muodonmuutoksen uskaliaasta nuorisokirjailijasta isänmaallis-konservatiiviseksi aikuistenkirjailijaksi *Appelsiininsiemenen* ja *Siellä missä miehiä tehdään* teosten välillä.¹⁸⁶

---

¹⁸⁰ Mäkinen K 1989, s. 324.

¹⁸¹ Immonen 1987, s. 204.

¹⁸² Saarenheimo 1966, s. 40.

¹⁸³ Saarenheimo 1966, 205–206.

¹⁸⁴ Uino 1982, s. 209–210.

¹⁸⁵ Mäkinen K 1989, s. 324–325.

¹⁸⁶ Häggman 2001b, s. 426.

3. Kansallisuus

3.1 Suomi ja suomalaiset

3.1.1 ”Jäykkä ja ankara kansa” – suomalaisuuden rakentaminen

Waltarin matkakuvauksissa maailmalla suomalaiset nousevat tärkeiksi. Pariisissa minäkertoja (Mika) tunnistaa suomalaisen astuessaan tämän kädelle: ”Perh...”¹⁸⁷ Vähän toisella tavalla suomenkieli identiteettiä tekevänä asiana tulee merimieslähetyksen joululehdessä ilmestyneessä runossa, jossa kaukaisilla mailla oleva merimies kokee ympärillään olevan ”vieras, kylmä kieli”.¹⁸⁸

Suomalaisten luonne esiintyy Waltarin teksteissä jäykkänä. Kuten erään kertomuksen henkilö ilmaisee: ”Me suomalaiset olemme kaikkein synkintä ja jäyhintä väkeä maailmassa”.¹⁸⁹ Suomalaisilla on ”älä koske minuun” -ilme, vieraan lähestyminen on mahdotonta. Perroquet/Waltari epäilee suomalaisten olevan karhujen sukua.¹⁹⁰ Tämä saattaa viitata suomalaiseen kansanperinteeseen, jossa suomalaislappalaisessa mytologiassa karhu on kantaisä.¹⁹¹ Samantyyllisen havainnon tekee *Ikävä tapaus* -novellissa Pietarista Suomeen muuttava mies, ”Miten toisenlaista onkaan tämä jäykkä ja ankara kansa”¹⁹² Keväisessä fantasiassa sentään ”Runeberg ja Snellman / unohtavat suomalaisen jäykkyytensä”.¹⁹³

Matkoilla suomalaisten piirteitä tehdään tuomalla esiin muiden erilaisuus. Pariisilaiset eroavat suomalaisista vapaamman käytöksensä vuoksi. Pariisissa voi nähdä kuinka ”äiti tulee pienen tyttärensä kanssa verrattain kovalla kiireellä penkin vieressä olevan puun juurelle, ja siinä suoritetaan eräs tietty yhtä luonnollinen kuin viatonkin toimitus.” Kertoja toteaa poliisin ja autonovenaukaisijan vain seuraavan vieressä, kun taas Helsingissä tällaisen seurauksena olisi ”pieni kansalaiskokous kohta ympärillä.”¹⁹⁴ Samoin ”[m]itä hienoin ja elegantin nainen voi sovinnaisääntöjä rikkomatta kaivaa nenäänsä ja kynsiä kaikki ruumiinosiaan. Kavaljeeri kulkee vieressä innokkaasti kes-

¹⁸⁷ Waltari 1929u, s. 29.

¹⁸⁸ Waltari 1925c.

¹⁸⁹ Perroquet [=Waltari] 1928e, s. 6.

¹⁹⁰ Perroquet [=Waltari] 1928b, s. 14.

¹⁹¹ Pentikäinen 2005, s. 55.

¹⁹² Waltari 1930c, 80.

¹⁹³ Waltari 1929h.

¹⁹⁴ Waltari 1927e, s. 10.

kustellen ja seuraavassa kadunkulmassa he yhtyvät pitkään jäähyväissuudelmaan, eikä kukaan viitsi edes kääntää päätään sitä katsomaan.”¹⁹⁵

Äärimmäisenä sovinnastapojen rikkomisen ja sen suvaitsemisen esimerkkinä Waltari näkee ”Lafayette’in ohitse kulkevan kahden innokkaasti keskustelewan herran. Eräällä Pariisin vilkasliikenteisimmistä kaduista pukunaan ainoastaan uimahousut, hattu ja – kiiltonahkakengät (!). – Jokunen kadullakulkija kääntää päätään hiukan hymyillen. Useimmat eivät viitsi vilkaistakaan. Societé Generale’in kulmassa kääntyvät herrat Place d’Operat’a kohti yhä jatkaen innokasta keskusteluaan...

Jäykkä suomalainen kieltämättä hiukan hämmästyy. Lähdeppä nyt uimahoususillasi kulkemaan Aleksanterinkatua Senaatintoria kohti...”¹⁹⁶

Jäykkyys ei ole tosin ainoa suomalaisiin liitetty piirre. Jo *Jumalaa paossa* -teoksessa kiroillaan vahvalla r:llä ja tappelussa vedetään suomalainen puukko esiin.¹⁹⁷ Wienissä 1929 Waltari kertoo Cafe Nordkapista, jonka suomalaiset opiskelijat tehneet suomalaiseksi kahvilaksi. Suomalaiset ovat myös ruvenneet karkottamaan Wienistä uneliaisuutta. Hän pääsee kuulemaan ”urotöistä ja suomalaisen kansanpsykyen näytteistä.”¹⁹⁸ Seuraavana vuonna ilmestyneessä tarinassa *Suomalainen baari Montparnassella* määritellään suomalaisuutta usealla tavalla. Tarinalla on taas minäkertoja (Mika). Tarinan alussa seurue muistelee edellistä iltaa, jolloin he ovat viettäneet Pariisissa Viking -ravintolan tanssipuolella nimipäiviä. Muistikuvat illasta vaihtelevat: joko he heittivät ulos ylpeän hovimestarin, ”jonka aitoruotsalaista nenää ja halveksivaa ilmettä yksimielisesti vihasimme” tai sitten heidät itsensä heitettiin ulos, jota he kuitenkin epätodennäköisenä, koska heitä oli kuitenkin kolme suomalaista.¹⁹⁹ Ystävineen minäkertoja suunnitteleekin pian aitoa suomalaista baaria ja näkee seuraavana yönä unta baarista. Sinne mennessä puukot ja taskuaseet on jätettävä portierille. Baarin sääntöjen mukaan ruotsin puhuminen on kielletty ja laskut maksetaan käteisellä. Asiakkaille tiedotetaan myös, että portierilla on kolme mitalia nyrkkeilyssä. Juomana on kova tee.²⁰⁰ Baarin erikoisuus on myös kotiin toimituspalvelu, jossa asiakas kannetaan kotiin ja vuoteen viereen jätetään pilsneripullo ja sillivoileipä. Baarin ongelmana on kuulemma mixerin löytäminen: nykyään on vaikea löytää suomalaista,

---

¹⁹⁵ Waltari 1927f, s. 406.

¹⁹⁶ Waltari 1927e, s. 10.

¹⁹⁷ Waltari 1925a, s. 30–32.

¹⁹⁸ Waltari 1929p, s. 11.

¹⁹⁹ Waltari 1930q, s. 125.

²⁰⁰ Waltari 1930q, s. 126–131.

joka on absolutisti.²⁰¹ Tekstissä alkoholinkäyttö tulee kieltolakiainka elävän Suomen symboliksi. Baarin suomalaisuus on myös suomalaisen viinapäämyytin, joka Matti Peltosen mukaan syntyi 1900-luvun alussa, mukaista. Myytin mukaan suomalaiset juovat eri tavalla kuin sivistyneemmät kansat. Suomalaisessa baarissakin juodaan niin paljon, että on kannettava kotiin. Suomalaiset käyttäytyvät humalassa sivistymättömästi ja raa’asti, suomalaisessa baarissakin vaarana ovat puukot ja taskuaseet.²⁰² Suomalaisten väkivaltaisuus oli mukana jo topeliaanisessa suomalaisuuden kuvassa, jossa sisäänpäinkääntynyt suomalainen sytty hitaasti, mutta syttyessään hillittömään vihaan.²⁰³ Suomalaisuuden vastakohtaksi muodostuu tekstissä ruotsalaisuus. Kielikysymykseen Suomessa Waltari ei aiemmissa teksteissä ole ottanut kantaa. Waltarin toimintakaan aikaisemmin ei ole viitannut jyrkkään vastakkainasetteluun kielikysymyksessä.²⁰⁴ Kielikysymys oli toisaalta kiihtynyt 1928–1929 juuri yliopistomaailmassa, jossa Waltarikin tuolloin oli ja yliopistojen suomalaistamisliikkeen näkyviin hahmoihin kuului tulenkantajien kansallispoliittisen linjan vetäjä Martti Haavio.²⁰⁵

Suomi on myös osassa Waltarin tekstejä eksoottinen maa, kunhan lähdetään kaupungista pois. Waltari määrittelee suoraan eksoottiseksi niin Sarajevon minareetit kuin Lapin ja Petsamon.²⁰⁶ Hämeessä elää raskasverinen, surumielinen kansa.²⁰⁷ ”Häme, – kansa, jonka sielu on harmaata ja punaista, miten rakastankaan sitä. Se on minulle eksoottinen, outo maa. Ja kuitenkin polveudun sieltä, vasta kolmannessa polvessa kaupunkilaisena.”²⁰⁸ Kuvaus ei ole mitenkään omaperäinen, jäykkäluontoinen hämäläinen oli suomalaisessa heimoluokittelussa vakiintunut tyyppi, joka siirtyi laajemmille kansanpiireille viimeistään Topeliuksen *Maamme kirjan* kautta.²⁰⁹

Kari Mäkisen mukaan Erkki Vala ja Waltari kaunokirjallisissa teoksissaan, vertasivat Suomen kansallista ominaislaatua vanhoihin eurooppalaisiin sivistyskansoihin ja näkivät suomalaisessa kulttuurissa olevan tallella primitiivisyyttä ja alkuvoimaisuutta, mikä teki siitä vanhoja kulttuureja elinvoimaisemman.²¹⁰ Waltarin osalta Mäkinen viit-

---

²⁰¹ Waltari 1930q, s. 132.

²⁰² Peltonen 1988, s. 15–16.

²⁰³ Kemiläinen 1993, s. 103–106.

²⁰⁴ ks. luku 2.2.

²⁰⁵ Uino 1989, s. 208–209, Saarenheimo 1966, s. 40.

²⁰⁶ Waltari 1929d, s. 35.

²⁰⁷ Waltari 1929d, s. 36.

²⁰⁸ Waltari 1929z, s. 66.

²⁰⁹ Kemiläinen 1993, s. 105–106.

²¹⁰ Mäkinen K 1989, s. 304–305.

taa *Yksinäisen miehen junan* pohdiskeluun: ”Me olemme merkillinen sekoitus herkkää, melkein sentimentaalista lyyrillisyyttä ja primitiivistä raakuutta, jonka täytyy päästä purkautumaan tappeluina, puukotuksina, murhina. – Mutta parempi sekin kuin degeneroitunut, kultivoitu kansa, jonka tulevaisuus on ainoastaan menneisyydessä.”²¹¹ Samana vuonna ilmestyneessä *Muukalaislegioona* runokokoelmassa puhutaankin väsyneestä Euroopasta, jonka yli viuhuvat vielä kerran Aasian ruoskat.²¹²

Käytännössä suomalainen alkuvoimaisuus vahvuutena esiintyy seuraavana vuonna ilmestyneessä novellissa, jossa suomalainen taiteilija menestyy ulkomailla rajulla primitiivisellä voimalla, jota hänen mukaansa voisi kutsua suomalaiseksi voimaksi.²¹³ Hänen teoksiaan eivät tosin kaikki ymmärrä: ”Jonkun vanhan ruotsinkielisen herrasmiehen vatsa tuli kipeäksi kun hän katseli taulujani.”²¹⁴ Itsenäisessä Suomessa identiteettikysymyksenä tärkeä asia oli kysymys suomalaisten alkuperästä. Mongoliteoria oli 1920-luvulla edelleen pinnalla, eikä sitä korvannut ajatus itäbalttilaisesta rodustakaan liittännyt suomalaisia eurooppalaisiin.²¹⁵ Suomalaisten alkuvoiman korostaminen väsyneisiin eurooppalaisiin, myös ruotsinkielisiin, verrattuna tuntuukin yritykseltä kääntää väitetty rodullinen heikkous voimavaraksi.

Suomen eksoottisuus ja alkuperäisyys on siis tekstien yleislinjana. Waltarin ”koneromanttisella kaudella”²¹⁶ 1928 hän kuitenkin esitti, että Imatran voimalaitos ja Lahden radioasema ovat sen sijaan korottamassa Suomea modernien maiden joukkoon ja sopivat toimimaan inspiraationa runoilijoille. Waltarin mukaan aluksi ehkä valitetaan luonnonarvojen turmelemisesta, mutta nyt näköalat ovat kymmenen kertaa komeammat.²¹⁷ Waltarin koneromantiikassa kansallismaisemaan koskeminen vain parantaa sitä.

Kirjoitus osaltaan osallistui keskusteluun suomalaisuudesta. Tulenkantajien kosmopoliittisuus ja kaupunkikeskeisyys aiheuttivat jo sinänsä kysymyksen heidän epäkansallisuudestaan. Erkki Vala joutui puolustautumaan Tulenkantajien ensimmäisessä numerossa 1929 syytöksiä vastaan, joissa Tulenkantajat -lehti oli leimattu epäkansalliseksi. Syynä oli että nuorison äänenkannattaja vieroksui ”Korpikulttuurin ihannointia”. ”Ei käsitetty, että taiteen on kirkastettava elämää ja löydettävä ihmiselle kauneutta siinä

²¹¹ Waltari 1929z, s. 66–67.

²¹² Waltari 1929q, s. 58.

²¹³ Waltari 1930d, s. 50.

²¹⁴ Waltari 1930d, s. 52.

²¹⁵ Kemiläinen 1993, s. 357–358, Halmesvirta 1993, s. 164–165.

²¹⁶ ks. luku 2.2.

²¹⁷ Perroquet [=Waltari] 1928a, s. 6.

ympäristössä, jossa elämä nykyisin esiintyy: kaupunkien, tehtaitten, tekniikan aikakaudessa.”²¹⁸

3.1.2 Kansalaiseksi kasvattaminen

Waltarin esikoisteos *Jumalaa paossa* oli Merimieslähetyksen tilaama esimerkillinen teksti, josta tilaaja myös karsi pois ”elämän eli ’aistillisuuden’” hengen kuten hän kirjeessään Jalo Sihtolalle totesi.²¹⁹ Teoksen opettavaisuutta myös korostettiin sen mainonnassa esittämällä sen perustuvan todellisuuspohjalle.²²⁰

Myös Nuori Voima -lehden linjana oli kehittää nuorisoa. Mauriala esittää, että Nuoresta Voimasta on 1920–30-luvulla mahdollista löytää kolme pedagogista teemaa: vastuunotto isänmaasta, fyysisen ja henkisen siveyden korostaminen sekä runouden ja kirjallisuuden merkitys kasvuprosessissa.²²¹ Takalan mukaan tulenkantajapolven maailmankatsomukseen vaikutti ratkaisevasti nuorvoimalainen kasvatusihanne ja WSOY:n valkoinen ideologia verrattuna suomenruotsalaisen modernistipolven radikaalimpaan toimintaan ja tuotantoon.²²²

Kari Mäkinen toteaa, että nuori Waltari kytkee *Jumalaa paossa* -teoksessa uskonnonvastaisuutta kuvatessaan kommunismin, Nietzschen, alkoholismin ja väkivaltaisuuden. Mäkinen toteaa, että kun teoksen merimiespappi vielä julistaa kristityn elämän päämääräksi isänmaan hyväksi toimimisen, Waltarin teksti on uskollinen 1920-luvun kansankirkolliselle arvomaailmalle.²²³

Jumalaa paossa -tuhlaajapoikatarinan pako kodista alkaa Saksasta, Hampurista, jossa ”Punaisessa paratiisissa” hän pääsee tutustumaan ryyppäämiseen ja maalattuihin naisiin. Edessä on suurkaupungin yö, joka ”oli synnin ikuinen tie, – helvetin tie.”²²⁴ Päähenkilö päättyy maantieteellisestikin mahdollisimman kauas kodista, Australiaan.²²⁵ Merimieslähetyksen tilaamassa tekstissä pelastus löytyy katumuksesta ja merimiespapista, joka opastaa Aarnen puhdistumaan työllä ja raittiilla elämällä.

²¹⁸ Takala 1990, s. 59.

²¹⁹ Kirje julkaistu teoksessa Waltari 1980, s. 112.

²²⁰ Merimiehen ystävä 5-6/1926, s. 94.

²²¹ Mauriala 2005, s. 50. vrt. Mäkinen K 1989, s. 87–88.

²²² Takala 1990, s. 70. Ks. myös Mäkinen K 1989, s. 135–136, Häggman 2001b, s. 323–324.

²²³ Mäkinen K 1989, s. 100.

²²⁴ Waltari 1925a, s. 23–25.

²²⁵ Waltari 1925a, s. 28.

Merimieheksi Aarnen ei pidä jäädä, hänen kotimaansa tarvitsee häntä. Siellä häntä tulee motivoimaan esi-isien työ. Tällä kaikella hänestä tulee kansalainen.²²⁶ Työn ja raitistumisen aikaansaama muutos näkyikin hänessä kotimaata lähestyttäessä. Ulkonäkö on parantunut, silmät eivät enää ole arat ja katsetta kaihtamattomat.²²⁷ Muutos saa palkintonsa, kotona äiti ja rakastettu Sylvia odottavat ja Sylvian isä, setä Hongisto, antaa heti työpaikan.²²⁸

Aarnen parannusta voi verrata hänen toverinsa, rypemään jääneen Holger Virran saamaan rangaistukseen, joka on sairastuminen. Arne kohtaa “surkean, inhoittavan olennon, joka on täynnä haavoja ja mätäpaiseita. Hänen muodottomissa kasvoissaan on jotain tuttua. Se on Holger Virta. – Häntä on kohdannut Jumalan kamalin rangaistus, sillä useita rankaisee Jumala jo maan päällä. – Holger Virta mätänee elävältä.”²²⁹ Vaikka tautia ei mainita suoraan, kuvaus Holgerista viittaa yleisiin tuolloisesta valistuksestakin tuttuihin syfiliskuviin.²³⁰

Sama tuhlaajapoika -teema oli syyskuussa ilmestyneessä runossa *Kuoleva merimies* ja merimieslähetyksen joululehdessä ilmestyneessä *Merimiehen jouluillassa*. Molemmissa tuhlaajapoika on lähtenyt äidin luota maailmalle nautintoihin.²³¹ Äiti ja kotimaa, kielen muodossa, muistuvat siellä mieleen.²³² Toisessa ratkaisuna on paikalle saapuva ”ristin mies”²³³, toisessa omalähtöinen rukoukseen polvistuminen.²³⁴ Samoin vielä jouluna 1927 ilmestyi samassa lehdessä runo *Hukkuva merimies*, joka palaa samoihin aiheisiin.²³⁵ Samoin *Sinun ristisi juureen* -kokoelman tuhlaajapoika palaa äidin luokse.²³⁶

Jouluna 1926, huolimatta *Jumalaa paossa* -teoksen sensuroinnin aiheuttamasta mielipahasta, Waltarilta ilmestyi merimieslähetyksen joululehdessä tarina *Näkymätön johdattaja*. Sen tarina on yksinkertainen, minäkertoja kertoo kuulleensa tarinan vanhalta merimieheltä. Tarinassa purjelaiva matkalla 1907 Etelä-Amerikkaan. Antti Mattila on ensimmäisellä matkallaan, mukanaan äidin antama Raamattu. Eräs matruusi heittää kirjan mereen ja vannoo pirun saavan perivän hänet, jos se vielä tulee näkyviin. Satamaan

²²⁶ Waltari 1925a, s. 58.

²²⁷ Waltari 1925a, s. 61.

²²⁸ Waltari 1925a, s. 65–68.

²²⁹ Waltari 1925a, s. 59–60.

²³⁰ ks. esim. Koivunen 1995.

²³¹ Waltari 1925b, Waltari 1925c.

²³² Waltari 1925c.

²³³ Waltari 1925b.

²³⁴ Waltari 1925c.

²³⁵ Waltari 1927a.

²³⁶ Waltari 1927h, s. 7-9.

saavuttuaan he näkevät hain vatsaa avattavan, jolloin sieltä löytyy kyseinen raamattu. Sen mereen heittänyt matruusi tulee hulluksi.²³⁷ Tarinan kauhuefekti ei välttämättä poikkea paljon Waltarilta samana vuonna Kristian Korpin nimellä ilmestyneistä kauhunovelleista. Niissä synti tosin on houkuttelevaa, mutta siitä seuraa tuho, joka kyseisessä tarinassa tulee selkeästi kostavalta Jumalalta.²³⁸

Kaksi vuotta *Jumalaa paossa* -teoksen jälkeen keväällä Waltari saattoi vielä kirjoittaa Merimiehen ystävään Kokki ja Stuerttikoulun toveruusliiton kokouksesta, jossa setänsä Toivo Waltarin puheessa painottui velvollisuudet Jumalaa isänmaata, tovereitaan ja itseään kohti.²³⁹ Sedän viesti itsekasvatuksesta muistuttaa sitä, mitä Waltari samoin kaksi vuotta aiemmin, setänsä tarkastamassa tekstissä, esitti – itsekuria, itsensä pitämistä puhtaana. Myöhemmin keväällä Waltari matkusti ensimmäisen kerran Pariisiin, jossa sai tutustua synteihin, joita oli jo *Sinun ristisi juureen* -kokoelmassa katunut. Itsekasvatus ei Waltarin myöhemmistäkään teksteistä katoa. Se korostuu Waltarin *Suuressa illusionissa* esittämässä mallissa ”uudesta sukupolvesta”.

Naiskansalaisen kasvatusta voi nähdä *Tyttöjen omassa kirjassa* (1928) alkujaan julkaistu tarinassa *Neitsyt Maria ja Pyhä Teresa*, jossa päähenkilö pyytää pienenä tyttönä neitsyt Marialta onnea, jolla hän tarkoittaa kaukomaita, rikkautta ja prinssiä. Neitsyt toteaa, ettei se ole onnea, mutta antaa sen silti.²⁴⁰ Rikkaudet osoittautuvat kuitenkin turhuudeksi, ja Teresa palaa rukoiltuaan neitsyttä takaisin pieneksi tytöksi. Vartuttuaan hän siirtyy syrjään ”maailmasta, jonka onni on vain harhaa” eli menee luostariin tekemään hyvää köyhille ja sairaille.²⁴¹ Tarinassa rikkaus, romantiikka ja kokemukset ovat turhia, toisten palveleminen arvokkaampaa. Tässä ajatus on tytöille suunnatussa tekstissä, joka ilmestynyt Helmi Krohnin toimittamassa julkaisussa. Krohn toimitti myös lastenlehti Pääskystä, jossa julkaistiin useita Waltarin tekstejä. Saman vuoden Punaisen ristin joulussa ilmestyneessä *Legendassa yksinäisestä miehestä* sanoma ja ratkaisu elämänongelmiin on samalla tavoin toisten palveleminen.²⁴²

²³⁷ Waltari 1926a, s. 15–16.

²³⁸ ks. myös Mäkinen K 1989, s. 174–175.

²³⁹ Waltari 1927g, s. 95.

²⁴⁰ Waltari 1928g, s. 10–12.

²⁴¹ Waltari 1928g, s. 14–15.

²⁴² Waltari 1928e, s. 4-5.

3.1.3 Isänmaa ja kapina

Mäkinen esittää Waltarin kapinoineen ajoittain rajustikin perinnäisiä katsomuksia vastaan, mutta ei kuitenkaan poikenneen porvarillisen nationalismin yleislinjalta. Waltarin sovinnaisiin arvoihin kohdistunut uhma ei ulottunut poliittis-yhteiskunnalliselle tasolle. ”Päinvastoin harvoissa poliittista sisältöä saaneissa runoissa hän tässä vaiheessa varsin uskollisesti myötäili valkoisen Suomen yleisasenteita: kansalaissota oli merkinnyt pedon kukistamista ja sama peto muodosti edelleen olemassaolon latentin uhkatekijän.”²⁴³ Mäkisen johtopäätös perustuu, ainakin viitteiden perusteella, Waltarin runoihin *Irmari Rantamala* ja *Köyhät*. Kumpiakaan ei julkaistu 1920-luvulla, vaan vasta 1945²⁴⁴. Sikälä ne eivät kuulu minun työni alaan, enhän pyri setvimään mitä Waltari ajatteli, vaan mitä hänen julkaistut tekstinsä esittivät. Joka tapauksessa *Irmari Rantamala* oli alkujaan osa julkaisematta jäänyttä *Lauluja saatanalle* -kokoelmaa.²⁴⁵ Kokoelman henki oli kapinallinen, jo sen nimi liitti sen vuosisadan alun kirjallisen dionyysisen dekadenssin maailmankuvaan, joka vastustaa kristinuskon ja porvarillisen kulttuurin jähmettäviä kaavoja.²⁴⁶ Esimerkiksi *Hautausmaalla* -runossa irtauduttiin vahvasti porvarillisesta maailmasta.²⁴⁷ Oliko samaan osioon sen kanssa kuulunut *Irmari Rantamala* sitten valkoisen Suomen arvojen myötäilyä? *Köyhät* -runonkin voi nähdä sisältävän uhkaa, mutta siinä uhan syyksi esitetään köyhyys. Jos sen ajattelee sisällissotaa käsittelevänä, sen voi nähdä tulkintana, että sisällissodan syynä olivat sosiaaliset ongelmat.²⁴⁸

Waltarin useimmiten käyttämä nimitys sisällissodasta on kansalaissota (1925, 1927) – samoin romaanissa *Suuri illusio* (1928) ainut maininta sodasta on kirjailija Hellaksen kommentissa, jossa mainitaan kansalaissota kehitystä hidastaneena tekijänä Suomessa.²⁴⁹ Vapaussota -nimitystä Waltari käyttää arvostellessaan Kristian Korpin nimellä Vilho Helasen teosta *Ankarat tähdet*, joka aihepiiriltään kuuluu ns. heimokirjallisuuteen.²⁵⁰

²⁴³ Mäkinen K 1989, s. 135.

²⁴⁴ Kokoelmassa Waltari, Mika: Runoja 1925–1945. Porvoo 1945. Kokoelma pyrki olemaan osaltaan tekijänsä kehitystä kuvaava. Tuntuu epätodennäköiseltä, että sodan jälkeen Waltari olisi halunnut korostaa itseään valkoisen Suomen miehenä.

²⁴⁵ Waltari 1980, s. 121.

²⁴⁶ Lyytikäinen 1997, s. 211.

²⁴⁷ Raakki [=Waltari] 1927a, ks. myös Mäkinen K 1989, s. 101–102.

²⁴⁸ Waltari 1979, s. 215.

²⁴⁹ Nequiquam [=Waltari] 1925, s. 347–349; Korppi [=Waltari] 1927b, 63; Waltari 1928l, s. 17. Suuressa illusionissa maininta liittyy ehkä osaksi Hellaksen esikuvan Olavi Paavolaisen ajatuksiin (1927) kansalaissodasta kehitystä hidastaneena tai jopa vastavallankumouksellisena asiana. Ks. Lassila 1987, s. 86.

²⁵⁰ Korppi [=Waltari] 1926a; ks. Huhtala 1997, s. 323–324.

Outi Karemaa on analysoidessaan suomalaisen ”ryssävihan” rakentamista sisällissodan jälkeen esittänyt tärkeäksi syyksi siihen tarpeen löytää sylliset sisällissodalle. Kun venäläiset esitettiin sotaan syyllisinä ja suomalaiset punaisetkin heiltä tartunnan saaneina, valkoiset välttyivät tunnustamasta sisällissodan syiksi esimerkiksi sosiaalisia ongelmia, eikä ihannoitua suomalaista kansaa tarvinnut nähdä kahtia jakautuneena.²⁵¹ Valkoista lehdistöä tutkineen Turo Mannisen mukaan talvella 1918 valkoisten lehtien tulkinnat venäläisten ja punaisten yhteistoiminnasta kiteytyivät lähes opinkappaleiksi joiden mukaan neuvostohallitus puuttui Suomen sisäisiin asioihin, vaikka olikin tunnustanut Suomen itsenäisyyden, kapinalliset punaiset olivat vaatineet tai pyytäneet venäläisen sotaväen avukseen ja punaiset olivat isänmaanpettureita koska taistelivat laillista hallitusta vastaan ”vuosisataisen sortajamme kanssa.”²⁵² Koska Waltarin teksteissä sisällissota esiintyy kansalaissotana, ei niihin myöskään synny tarvetta syyttää venäläisiä. Waltarin perhetaustahan sinänsä mahdollisti ajatella sisällissodan syiksi sosiaalisia ongelmia.

Nimimerkillä Nequiquam Nuoreen voimaan (1925) kirjoitetussa tarinassa vanha työmies kertoo tarinan minäkertojalle (Mika) kohtalostaan, syntymisestäään huonoihin oloihin ja pojastaan, jonka tämän äiti hylkäsi. Miehellä oli pyrkimys kouluttaa poikaa. Sitten syntyi ”tuo surullinen kansalaissota”²⁵³. Poika lähti luomaa uutta onnellista maailmaa punakaartissa. Eräänä päivänä hän sitten oli kaivamassa hautaansa metsäaukeamalle. Sinne ammuttiin ”vuoron perään, pari Sörkän sakilaista, pari tökötiltä haisevaa ryssää, joitakin katulutkia jokunen tavallinen työmies eli tehtaalainen ja tuo nuorukainen”²⁵⁴ Teksti on suhtautumisessa sisällissotaan samankaltainen kuin runossa *Hyvästit Untamolle*, joka on kirjoitettu 1927, mutta julkaistu vasta 1945.²⁵⁵ Samankaltaista suhtautumista on vielä 1930 ilmestyneessä *Multa kukkii* -novellissa, jossa päähenkilö pohtii punaisten haudalla kuinka nämä ovat uneksineet ”epämääräisiä, suuria unelmia.”²⁵⁶ Tässäkin tekstissä Waltarin kuva tapahtumista ei toimi Vapausota -myytin sankarillisuuden mukaan. Punaiset, joista puhutaan eivät ole kaatuneet taistelussa, vaan heidät on teloitettu: ”Nummella, kanervain ja sammalten keskellä oli punaisten nurmettunut ja hoitamaton hauta. Kapinan jälkeen ammutut vangit oli haudattu sinne.”²⁵⁷

²⁵¹ Karemaa 1998, s. 197.

²⁵² Manninen 1982, s. 178.

²⁵³ Nequiquam [=Waltari] 1925, s. 349.

²⁵⁴ Nequiquam [=Waltari] 1925, s. 349.

²⁵⁵ Waltari 1979, s. 179.

²⁵⁶ Waltari 1930c, s. 211.

²⁵⁷ Waltari 1930c, s. 211.

Kristian Korpin nimellä julkaistussa *Viisi ässää* -tarinassa väkivaltainen pohjalainen Niku päätyy lopulta surmatuksi “kansallissodan” aikana, saksalaiset ampuvat hänet punapäällikkönä ja hänet haudataan hiekkaluiskaan.²⁵⁸ Saksalaiset esiintyvät tässä teloittajina. Waltarin muistoihin kuului kuinka hän 1920-luvun puolivälissä Hyvinkäällä kesätöissä lastasi hiekkaa ratavallista, johon teloitettuja punaisia oli haudattu sisällissodan aikana.²⁵⁹ Saksalaiset teloittivat Hyvinkään valtauspäivänä 21.4. yhdeksän punaista ja vapun tienoissa toistakymmentä punakaartilasta. Marko Tikan mukaan tätä voi pitää rankaisutoimena, jolla alue haluttiin ottaa kovin ottein haltuun runsaasti saksalaisia uhreja vaatineen taistelun jälkeen.²⁶⁰ Tällä voi olla yhteyttä nuoren Waltarin teksteissä yleisempään vastenmielisyyteen saksalaisia kohtaan.²⁶¹

Jos sisällissotaan punaisena lähteminen oli pyrkimystä uuden onnellisemman maailman luomiseen, niin muutenkin kapinallisuudelle löytyy Waltarin teksteistä paitsi ymmärrystä niin myös tukea. *Lauluja Saatanalle* -kokoelmasta irrotetut runot, jotka Waltari sai julkaistua Untamo Raakin ja Kristian Korpin nimellä Työläisnuorisolehdessä 1927, sisältävät kapinaa porvarillista arvomaailmaa kohtaan. *Hautausmaalla* -runossa hautausmaalla lepäävät lihava porvari, joka riisti heikompia, köyhä leski, joka juorusi naapureistaan ja suuri runoilija, joka tienasi ylistämällä pyhää isänmaata, siveelisyttä ja rasvaista jumalaa. Heitä runon minä ei tunnusta veljikkeeseen, joiden suonissa virtaa ”Prometheuksen sammumaton tuli”, vaan kääntyy suurten kapinoitsijoiden puoleen: ”hiekkahautaan teidät kuopattiin,/ tunkiolle, siunaamattomaan maahan,/ rikkaruohojen ja roskien joukkoon./ Siinä on sankarien kunniamaa.” Hiekkahauta ja siunaamaton maa on mahdollista yhdistää punaisten hautoihin, esimerkiksi sellaisiin, joiden olemassaoloon Waltari tutustui kesätöissä Hyvinkäällä.²⁶² Samoin Tulenkantajat -lehden näytenumerossa (1928) ilmestyneessä *Enkeliballaadissa* ”hiekkasta pistävät kädet / nummen joukkohaudassa”,²⁶³

Välttämättä ei ole ristiriitaista, että Kristian Korpin nimellä julkaistu Waltarin arvostelu Vilho Helasen teoksesta *Ankarat tähdet* (1926) oli erittäin myönteinen. Waltari mainitsee *Kirjailijan muistelmissa* teoksen tehneen suuren vaikutuksen ja saaneen hänet kirjoittamaan isänmaallisen runon.²⁶⁴ Romaanin kirjoittaja Helanen oli ylioppilaslehden

²⁵⁸ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 63.

²⁵⁹ Waltari 1980, s. 106–108.

²⁶⁰ Tikka 2004, s. 240–241.

²⁶¹ ks. luku 3.3.3.

²⁶² Raakki [=Waltari] 1927a; Waltari 1980, s. 102–110.

²⁶³ Waltari 1928b, s. 3.

²⁶⁴ Waltari 1980, s. 154–155, ks. myös luku 3.2.2.

päätoimittajana 1924–1926 sekä AKS:n aktiivi, joka nousi järjestön puheenjohtajaksi seuraavan vuonna.²⁶⁵ Romaani sijoittuu Viron vapaussotaan. ”Vapaussodan jälkeinen kiihkeä, utopistinen haaveilu on sortunut kylmän todellisuuden ja eripuraisuuden edessä. Juhlapuheen korulauseet ovat vain tyhjää helinää; itse puheen pitäjä kadottanut kaiken uskonsa tulevaisuuteen; hän ei löydä pohjaa, mille rakentaa. Mutta Virossa, Pohjan Poikain retkellä, ankarien tähtien alla löytää hän taisteluiden ja kärsimysten keskeltä uuden tulevaisuuden ja uuden uskon isänmaahan. [...] [Romaaniin] on painanut leimansa persoonallisuus, joka on taistellut ja voittanut itselleen todellisen uskon isänmaahan; ei mitään juhlapuheiden korulauseita, vaan kipeän tekojen uskon, jonka eteenpäin viittojina johdattavat ankarat tähdet.”²⁶⁶ Juhlapuheiden korulauseiden vastaisuus on samassa linjassa isänmaallisuudesta rikastuvan runoilijan kritiikkiin *Hautausmaalla* -runossa. Aatteellisuudessa on tärkeää tekojen usko, uskon muuttaminen teoksi. Toisaalta Helasen teoksessa esitetään AKS:n linjan mukaisesti, kansalliseen yhtenäisyyteen pyrkimistä paitsi värisokealla venäläisvihalla, niin myös yhteiskuntaluokkia erottavan sosiaalisen kuilun kaventamisella. Punaisillekin esitetään mahdollisuus palata isänmaan yhteyteen.²⁶⁷

Kirjailijan muistelmissa Waltari mainitsee vanhemman veljensä olleen suojeluskuntalainen ja mukana lakonmurtotoiminnassa 1920-luvulla sekä kotinsa olleen yleensäkin aika valkoinen koti.²⁶⁸ Waltarikin antaa Suojeluskuntajärjestölle tukea jo 1928 Hakkapeliittaan kirjoitetussa tarinassa.²⁶⁹ Saman vuoden Joul-Lotassa julkaisussa pakinassa taas kuvataan Waltarin perhettä ja sen suhdetta suojeluskuntiin. Pakinassa isovelji kuuluu suojeluskuntaan, pikkuveli on liittynyt Oraviin ja lähtee leirille.²⁷⁰ Oravakomppania oli Helsingin suojeluskuntapiirin nuorten harjoituskomppania, joka toimi syksyyn 1928, jolloin suojeluskunta-asetuksella säädettiin suojeluskuntalaisen alaikärajaksi 17 vuotta.²⁷¹ Pikkuveli palaa leiriltä takaisin miehistyneenä, joskin kaivaen repustaan länkkärikirjan.²⁷² Samalla tavoin sotaan lähtö miehiksi kasvattavana esiintyy lapsille suunnatussa *Dshinnistanin prinssi* -kokoelmaan kuuluvassa *Sadussa*

²⁶⁵ Roiko-Jokela 1997, s. 11.

²⁶⁶ Korppi [=Waltari] 1926a.

²⁶⁷ Helanen 1926, s. 196–197, 294, 334. Ks. Sepp 1997, s. 52–53.

²⁶⁸ Waltari 1980, s. 259–260.

²⁶⁹ Waltari 1928m, s. 1289.

²⁷⁰ Waltari 1928j, s. 29.

²⁷¹ Roudasmaa 1997, s. 561–566.

²⁷² Waltari 1928j, s. 32. Mika Waltarin nuorempi veli Erkki oli häntä viisi vuotta nuorempi, joten jos tarinaa ajattelee häntä kuvaavana, miehistyminen tapahtui neljän- tai viidentoista vuoden ikäisenä. Oravissa toimimisen kannalta ikä ei ollut liian alhainen, ks. Roudasmaa 1997, s. 561.

Intian prinsistä ja unineidosta, jossa prinssi lähtee sotimaan ”mustia raakalaiskansoja” vastaan ja palaa retkeltä mieheksi kasvaneena.²⁷³

Tarkemmin pojan sankaruutta kuvataan *Sinivalon maa* -sadussa. Sadussa poika päätyy taulun kautta Sinivalon maahan toverinsa runoilijan kanssa. Siellä he kohtaavat prinsessan. Hän on onneton koska noita yö on varastanut sinisen kukan.²⁷⁴ He lähtevät hakemaan takaisin sinistä kukkaan. Aseiksi prinsessa antaa toverusten ottaa miekat, ”jotka taottu auringon hehkussa ja karaistu taivaan kirkkaudessa.”²⁷⁵ Prinsessa kertoo kuoleman olevan kauneinta mitä ihminen kohtaa: siinä taisteluissa väkevimmäksi ja kauniimmiksi kasvaneet väkevät sielut pääsevät kuoleman portin kautta maahan, jossa ”asuvat Suurin Kauneus ja Suurin Valo ja Hän, joka on niin suuri, ettei hänen Nimeään saa lausua.”²⁷⁶ Kukan takaisin hakeminen onnistuu, se on liljankukan muotoinen. Samalle he vapauttavat maan urheat miehet. Osa heistä kuolee taistelussa mutta prinsessa siunaa kaatuneet ja sankareina kaatuville on luvassa päivänhenkien valtakunta.²⁷⁷ Lopuksi prinsessa hyvästelee toverukset kehottaen heitä palamaan kauniina, väkevinä sieluina.²⁷⁸ Satu esittelee siis nuorille sotasankaruuden, jossa sota on kenttä, jolla erotellaan heikot ja väkevät sielut. Sankarivainajat kuolevat väkevinä sieluina, joille on luvassa ikuinen elämä.

Sotaa käsittelee myös 1927 Joululotassa runo *Unohdetun sotilaan hauta*. Siinä minäkertoja on haudassa oleva sotilas, joka kuoli kun ”rakkainta puolustimme”.²⁷⁹ Runossa mainitut juoksuhaudat, piikkilanka-aidat, valoraketit ja välkkyvät pistimet liittävät sen ensimmäiseen maailmansotaan, eikä runo näin suoraan kommentoi Suomea. Sama runo on julkaistu myös *Muukalaislegioona* -kokoelmassa kaksi vuotta myöhemmin, niin että suurimpana muutoksena on neljään säkeen poistaminen runon loppupuolelta. Muutos, jossa poistui sen rakkaimman puolustaminen, jonka Jumala oli suonut, irrotti sitä entisestään isänmaa -kontekstista.²⁸⁰ Saman kokoelman *Lippuballaadissa* määrittelemättömässä maassa sotilaat tulevat kylänraiteilta, pauhusta tehtaiden, kalskeesta konepajojen, äärestä kirjojen, saaristokylästä, happotahroja sormissaan, joku soilita korpimaan. He ovat vannoneet sotilasvalan, kivääri painaa selkää marssilla ja he syöksyvät granaattikuoppia ja kaasupilviä päin. Taistelun jälkeen rivit ovat mustat ja

²⁷³ Waltari 1929c, s. 56–57.

²⁷⁴ Waltari 1929c, s. 10–17.

²⁷⁵ Waltari 1929c, s. 20.

²⁷⁶ Waltari 1929c, s. 25–27.

²⁷⁷ Waltari 1929c, s. 34–36.

²⁷⁸ Waltari 1929c, s. 39.

²⁷⁹ Waltari 1927i.

²⁸⁰ Waltari 1927i; Waltari 1929q, s. 72–73.

harvenneet ja ”me tiesimme, miten voi rakastaa lipun vuoksi kuolemaa”²⁸¹ Runon miehet yhteen kokoava lippu ei ole pelkkää isänmaata – varsinaiseen muukalaislegioonaankin kuuluvat kokoelman nimirunossa tulevat kaikista maista, mutta silti vanha lippu, jonka alla he ovat taistelleet, koskettaa heitä.²⁸² Symboli, jonka puolesta toimia nostetaan sinänsä tärkeäksi.

Vuonna 1930 ilmestyneessä *Jättiläiset ovat kuolleet* -kokoelmassa isänmaallisuus ei ole myöskään niin yksinkertaista. *Sotilas on kuollut* -novellissa nuori kömpelö maalaispoika on armeijassa. Hänelle on ongelmallista jättää torppa, mutta hän kokee, että velvollisuus on hoidettava.²⁸³ Tekstissä pojan maailmankuva hahmottuu naivina. Pojalle Jumala saa isällisen majurin piirteet.²⁸⁴ Kuolema sotasairaalassa muuttuu pojan mielessä hyväksi, kun hän ajattelee kuinka hän saatettaisiin sotilaallisella kunniavartiostolla hautaan. Äiti saisi nähdä kuinka hänen poikaansa vietäisiin kaupungin halki kunniasaatossa.²⁸⁵ Suhde isänmaahan ei tässä tunnu täysin yksinkertaiselta. Päähenkilö kuvataan isänmaallisena, mutta hänen haaveilunsa sankarivainajan kohtelusta muistuttaa samana vuonna ilmestyneen runon *Laulu pihalta* kunniamerkkien hyödyttömyyttä.²⁸⁶ Tässä ei *Sinivalon maa* -sadun tapaan yksinkertaisesti kuolla sankarivainajana ja saada prinsessan siunausta.

Suhtautumisen kannalta merkittävää on myös Waltarin asepalvelukseen astuminen helluntailauantaina 1930.²⁸⁷ Tämän jälkeiseltä ajalta on sekä asevelvollisuusaikaa käsitteleviä kirjoituksia, että *Runo isänmaalle*, joka julkaistiin joulukuun 5. päivänä Forssan lehdessä. Siinä isänmaa toimii aiemmista Waltarin teksteistä poiketen Vapaus-sota -kontekstissa:

”Taas on edessä tie, jok’ ei vaadi
sanoihin vain, vaan myöskin
tekoihin miestä.

Taas on heitetty
kohtalon vaakaan

---

²⁸¹ Waltari 1929q, s. 69–71.

²⁸² Waltari 1929q, s. 74–76.

²⁸³ Waltari 1930c, s. 150.

²⁸⁴ Waltari 1930c, s. 159.

²⁸⁵ Waltari 1930c, s. 161–162.

²⁸⁶ Ks. Waltari 1930g.

²⁸⁷ Waltari 1931/1996, s. 8.

vapaitten miesten sana,
lakeuksien ylpeä, ankara sana.
Kohtalon vaa'assa keinuivat
valon ja voiman päivät,
syystaivaan veri ja kulta
ja väkevät pilvet.

Ylitse myrkyn ja kuoleman kylvön,
ylitse katkeruuden ja vihan huuman,
nousevat vapauden kultaiset linnut,
kaikista puhtaista sydämistä,
kaikista väkevästä sydämistä,
ylpein ja ihanin siivin”²⁸⁸

Lapuan liikkeessä oli vahva ajatus liikkeestä vapaussodan jatkamisena.²⁸⁹ Waltarin runon isänmaassa tarvitaan vapaussodan tavoin tekoja, ei vain sanoja. Ajatushan esiintyi jo Waltarin arvostelussa Vilho Helasen *Ankarat tähdet* -teoksesta. Runossa teot tulevat lakeuksilta, joilta Vapaussota -myytissä maan vapauttanut ”talonpoikaisarmeijakin” oli tullut. Tässä yhteydessä myös vapaus yhdistyy ennen kaikkea kansalliseen vapauteen.²⁹⁰ Waltarin runo toimii Forssan lehdessä myös hyvin yhteen samalla sivulla olevan Aarne Somersalon²⁹¹ kirjoituksen ”Itsenäisyyden velvoitus” kanssa. Somersalo korostaa tekstissä itsenäisyyden merkitystä sekä vapaussotaa, jonka taistelu jatkuu. Uhkana on että ”[v]aaran, joka niitä [vapaussodan saavutuksia] sekä sisäisesti ja ulkoisesti uhkaa, on annettu kasvaa ja levittäytyä omassa keskuudessamme.”²⁹² Ristiriitaiselta tuntuu, että Tynni-Haavion mukaan runo julkaistiin myös Uudenmaan sanomissa, joka Tynni-Haavion mukaan oli lapuanliikkeen

---

²⁸⁸ Waltari 1930o.

²⁸⁹ esim. Siltala 1985, s. 457.

²⁹⁰ toisin kuin Waltarin myöhempi vapaus -käsite, jossa on kysymys nimenomaan inhimillisestä vapaudesta, ks. esim. Envall 1994, s. 252.

²⁹¹ Somersalo oli tällöin Suomen Suojelusliiton asiamies ja Valkoisen Vartion päätoimittaja. Hän oli vuodesta 1931 Ajan Sanan päätoimittaja ja vuodesta 1933 IKL:n kansanedustaja (Kuka kukin oli 1961, s. 485–486).

²⁹² Forssan lehti 5.12.1930.

vastainen.²⁹³ Sellaisena lehden esittää myös Raimo Salokangas Suomen lehdistön historiassa.²⁹⁴

Waltari itse kertoi suhteestaan Lapuan liikkeeseen Kirjailijan muistelmissa menettäneensä lopullisesti kaiken kiinnostuksensa IKL:n kun hänen setänsä Toivo Waltari, silloinen Pöytyän kirkkoherra tuli käymään hänen ja vaimonsa ensimmäiseen asuntoon ja kertoi sadistisen innostuneesti kuinka oli ollut mukana erään suutarin kyydityksessä.²⁹⁵ Tarinan ristiriita aiemmin käsitellyn runon kanssa on näennäinen. Lapuan liikkeen kannatus laski merkittävästi sen saatua oikeistossa laajasti kannatettuja tavoitteitaan läpi, joten Waltarin suhtautuminen saattoi hyvinkin olla kesällä 1931 erilainen mitä se oli ”Lapuan syksynä”²⁹⁶ 1930. Kesällä 1930 Juha Siltalan mukaan parlamentarismen kriisi oli kärjistyneimmillään, ryhmittymisen ulkoista vihollista sisäistä hajaannusta vastaan sai passiivista kannatusta yli oikeiston rajojen.²⁹⁷ 14.10.1930 tapahtui presidentti Ståhlbergin kyyditys, joka asetui konkreettiseksi rajapyykiksi Lapuan liikkeen voittokulun katkeamiselle.²⁹⁸ Niinpä jo marraskuussa 1930 maalaisliitossa pohdittiin suhtautumista Lapuan liikkeeseen. Eduskuntaryhmän valtuuskunta oli yksimielinen, että oikeutetut syyt rauhattomuuteen olivat poistuneet liikkeen alkuperäisen ohjelman toteutumisen myötä. Kokoomuksessakin tunnustettiin, että liikkeen vahvin vaihe oli ohi. Saavutuksena kyllä pidettiin aikaansaatua ”isänmaallista” yhteisrintamaa.²⁹⁹ Vuodenvaihteessa 1931–1932 Lapuan liikkeen palattua ulkoparlamentaariseen toimintaan sillä ei enää ollutkaan laajempaa kannatusta. Valinta ei ollut enää kommunismin ja lapualaisuuden välinen vaan kolmaskin tie oli olemassa.³⁰⁰ Lisäksi Waltarin toteamus siitä kuinka sedän sadistinen innostuneisuus ”vei lopullisesti kaiken kiinnostuksen IKL:n toimintaa kohtaan”³⁰¹, sisältää ajatuksen että kiinnostusta aiemmin oli ainakin jossain määrin. Maininta IKL:sta on tietysti anakronistinen, se perustettiin vasta helmikuussa 1932 tapahtuneen Mäntsälän kapinan, jälkeen.

---

²⁹³ Tynni-Haavio 1978, s. 107.

²⁹⁴ Suomen lehdistön historia 7, s. 182–183.

²⁹⁵ Waltari 1980, s. 261.

²⁹⁶ Siltala 1985, s. 135.

²⁹⁷ Siltala 1985, s. 498.

²⁹⁸ Siltala 1985, s. 187.

²⁹⁹ Siltala 1985, s. 191–192.

³⁰⁰ Siltala 1985, s. 197.

³⁰¹ Waltari 1980, s. 261.

3.2 Venäjä – ja muut tekstien itämaat

3.2.1 Kiihkeä vai passiivinen itämaisuus?

Itä- ja itämaisuus on usein esitetty länsimaisessa kulttuurissa olevan toisia, joiden kautta itseä rakennetaan. Pirjo Lyytikäisen mukaan vuosisadan vaihteen dekadentissa ja symbolistisessa kirjallisuudessa länsimaiselta kirjailijalta puuttuvat intohimot ja nautinto usein projisoitiin orienttiin. Femme fatalen suosikkihahmotkin olivat usein historiallisia tai fiktiivisiä itämaan tyttäriä.³⁰² Länsimaisten stereotyyppien lisäksi itä(naapuri) oli tietysti merkittävä kysymys poliittisesti sotienvälisessä Suomessa. Nuorelle Waltarille suhtautumisessa itään yhtenä merkittävänä vaikuttajana voisi ajatella Olavi Paavolaista, nuorelle Waltarille lähes profeetta-hahmoa³⁰³. Paavolainen esitti eurooppalaiseen kulttuurin kuuluvaksi myös venäläisen kulttuurin, vaikka suhtautuikin penseästi Neuvostojärjestelmään.³⁰⁴ Waltarin kuvaa itämaista rakensi epäilemättä kirjallisuus, jota hän tuolloin luki. Saarenheimo on nähnyt *Kuolleen silmät* -kokoelmassa yhteyksiä Edgar Allan Poen, Friedebert Tuglasin ja Hanns Ewersin kauhunovelleihin.³⁰⁵ Waltarille läheisiä teoksia olivat lisäksi mm. Gustave Flaubertin *Salammô* ja orientalisti Pierre Loti, joka kuuluivat suosikkeihin myös tulenkantajien piirissä, yhdessä ”eksotiikan papittaren” kreivitär de Noaillesin kanssa.³⁰⁶

Myös kotimaisesta kirjallisuudesta 1920-luvun nuorille runoilijoille oli tyypillistä nostaa Leino, kansallinen boheemirunoilija, Koskenniemen koulukunnan ohi.³⁰⁷ Lyytikäisen mukaan suomalaista dekadenssia ja symbolismia on kutsuttu yleensä kansalliseksi uusromantiikaksi. Tämä on osaltaan estänyt huomaamasta suunnan kytköstä kansainväliseen kenttään. Lyytikäinen näkee suomalaisen dekadenssin kukoistuksen huipentuneen L. Onervan *Mirdjaan* (1908).³⁰⁸

Saarenheimon mukaan lähes ”kaikki tulenkantajat olivat itämaisissa kuvitelmissaan yksinomaan ihailevia. He saattoivat olla haaveellisen romanttisia, kaipauksen innoittamia tai uteliaita, mutta eivät yleensä kriittisiä. Mika Waltari oli ainoa, joka kir-

³⁰² Lyytikäinen 1997, s. 141, 264.

³⁰³ Saarenheimo 1982, s. 63.

³⁰⁴ Mäkinen K 1989, s. 306.

³⁰⁵ Saarenheimo 1969, s. 7.

³⁰⁶ Waltari 1980, s. 93–95, Saarenheimo 1966, 87–88.

³⁰⁷ Mauriala 2005, s. 33. Waltarin kohdalta voi tosin ottaa esiin HUUHTASEN huomion *Suuren illusionin* kirjallisuuskeskustelusta, jossa Waltari ei jättänyt Koskenniemeä tappiolle uusien modernistien vastaan. Samoin Kirjailijan muistelmissa Waltari esitti nuoruudessaan vaikuttavimpana juuri Koskenniemen 1910-luvun runouden. HUUHTANEN 1982, s. 304. Ks. Waltari 19281, s. 15–16, Waltari 1980, s. 96.

³⁰⁸ Lyytikäinen 1997, s. 12–13.

joittaa myös Idän varjopuolista, vaikka hänen kaipauksensa sinne oli yhtä riuduttava kuin muidenkin. Hän puhuu illuusiottomasti runossaan 'Aasia' ihailemansa Idän likaisuudesta ja raakuudesta.”³⁰⁹ Itse liittäisin runon Aasian likaisuuden ja raakuuden pikemmin stereotyyppioihin kuin illuusiottomuuteen.

Leena Aallon mukaan tulenkantajien runoissa on harvoin itä-länsi -vastakohta. Ainoastaan Waltarin *Valtatiet* -kokoelman runossa *Tuntematon kaupunki* korostaa tätä vastakohtaa. Siinä länsi liitetään kuolemaan ja pimeyteen, itä valoon ja pelastukseen.³¹⁰ Waltarin muissakin teksteissä voi tällaista nähdä. Maantieteellisesti aurinko toki laskee länteen, mutta välttämättä kyse ei ole pelkästään maantieteestä kun tekstissä mainitaan länsi auringonlaskun suuntana³¹¹ tai kuolema kuvataan lännen maana.³¹² Aalto viittaa idän kohdalla yleisempiin käsityksiin idästä länsimaisessa symboliikassa, jossa itä liitetään yleensä auringonnousuun ja valon, myös hengellisen, voittoon. Itä on nuoruuden, kevään ja intohimon symboli.³¹³

Itämaat kiellettyjen nautintojen maana tulevat esiin 1926 julkaistuista kauhunovelleista lähtien. Haavikko toteaa kokoelman yhdeksästä novellista viiden laajimman ja kehitellyimmän teemana olevan nuoren miehen rakastuminen kauniiseen, salaperäiseen ja saavuttamattomaan naishahmoon, josta seuraa hänen tuhonsa.³¹⁴ Haavikko selittää tätä teoksen henkilökohtaisuudella, selviytymiskeinona Elina Vaara -episodin aiheuttamasta kriisistä.³¹⁵

Mustat orkideat -novellissa minäkertojan lumoo ruhtinatar, joka on itämainen, soikeakasvoinen, tummasilmäinen nainen, joka on karkotettu (Venäjän keisarillisesta) hovista luonnottomien syntiensä vuoksi.³¹⁶ Hänen ruumiistaan kertoja löytää itämaat. Välttyäkseen naiselta miehen olisi pitänyt ruoskia ruumistaan.³¹⁷ Ruhtinattarella musta koira, jota tämä pelkää.³¹⁸ Ruhtinattareen itseensä liitetään kissamaisuus, joka Waltarilla muutenkin tulee esiin hänen femma fataleissaan.³¹⁹

³⁰⁹ Saarenheimo 1966, s. 195.

³¹⁰ Aalto 1990, s. 25.

³¹¹ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 7–10.

³¹² Waltari 1929c, s. 54.

³¹³ Aalto 1990, s. 24–25.

³¹⁴ Haavikko 1982, s. 342.

³¹⁵ Haavikko 1982, s. 344.

³¹⁶ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 92–93.

³¹⁷ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 98.

³¹⁸ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 94–97.

³¹⁹ Haavikko 1982, s. 319–322, 343.

Idässä myös aistit korostuvat. Samana vuonna ilmestyneessä runossakin kerju-
rin intohimon prinsessaan tapahtumapaikkana on ”tuoksuraskas itämaiden yö”³²⁰. *Muu-
mio* -novellissa suomalaista arkeologimiestä ei ole vaivannut koskaan aistillisuus, ystä-
vää tai toveria hän sen sijaan on kaivannut.³²¹ Egyptissä, idässä hän kohtaa aistillisuu-
den. Novellissa rakkaus ja kuolema kohtaavat taas, kuten myös useissa muissa Walta-
rin/Korpin kauhunovelleissa ja runoissa.³²² Vielä vuonna 1929 runossa *Kevät* ”kuolema
/ on hurmio viimeinen.”³²³

Samoin seuraavana vuonna ilmestyneessä Kristian Korppi -tarinassa *Kolme ki-
väärinkuulaa* alussa tarinan suomalainen kertoja neuvoo: ”jos haluat kauniita naisia,
niin käännä katseesi siihen ilmansuuntaan, sieltä löytyy niitä paljon – ja tulisia, mutta
myös petollisia.”³²⁴ Tarinan naishahmona Nadja on näiden huipentuma: ”Oletko nähnyt
koskaan tiikeriä häkissä,... ja porttoa... ja äitiä, joka suutelee nukkuvaa lastaan? – No,
kuvittele nyt nuo kaikki kolme yhdeksi naiseksi liittyneenä”. Hänen miehensä oli ollut
saksalainen ja hänellä huhuttiin olleen venäläinen rakastaja. Tarinan kerrotaan sijoittu-
van Liettuun rajamaille. Tarinan viisi miestä rakastivat häntä kaikki.³²⁵

Itämaisen rotuperinnön vaikutusta ei esitetä vain naisten kohdalla. *Suuren il-
lusionin* toisessa miespuolisessa keskushahmossa Hellaksessa on merkittävää hänen
rotuperintönsä. ”Minä olen mielenkiintoinen sekoitus perinnöllisyyden kannalta. Isäni
oli tuota raskasveristä, aistillista, itämaiseen vivahtavaa tyyppiä, joka on hiukan velto ja
kiihkeä. – Äitini taas oli äärimmäisen herkkä ja hermostunut, älykäs, intelligentti, epä-
aistillinen. – He olivat siis aviopuolisoina mahdollisimman epäonnistunut pari. Minä
olen sekoitus Itämaita ja Eurooppaa.”³²⁶ Tästä on seurauksena, että ”koko kotielämä oli
ikuista taistelua aistillisen seksuaalisuuden ja luonnottoman herkkyyden välillä.”³²⁷ Ku-
vauksessa länsi ja itä selitetään selkeinä vastapareina: aistillisuus, kiihkeys, velttous /
älyllisyys, herkkyyys hermostuneisuus. Huomattavaa on tietysti, että tekstissä Hellas
hahmona määrittelee itä/länsi -eron, eikä Waltari.

Vuonna 1929 ilmestyneessä *Muukalaislegioona* kokoelman runossa *Aasia* itä
esiintyy sekä nautinnon: ”villin, ihanan Aasian kovin polttavin silmin nään”³²⁸, että tus-

³²⁰ Waltari 1926b.

³²¹ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 107.

³²² esim. Korppi [=Waltari] 1926b, s. 101–102.

³²³ esim. Korppi [=Waltari] 1926c, Raakki [=Waltari] 1927b; Waltari 1929i, s. 12–13.

³²⁴ Korppi [=Waltari] 1927a, s. 34.

³²⁵ Korppi [=Waltari] 1927a, s. 34.

³²⁶ Waltari 1928l, s. 142–143.

³²⁷ Waltari 1928l, s. 143.

³²⁸ Waltari 1929q, s. 57.

kan maana. ”Kiinan muurista Moskovaan kaiku barbaaritorven soi, tulipalojen suhinaan miehet silvotut vaikeroi”³²⁹. Runossa itään yhdistyy seksuaalisuus niin kiinteästi, että jopa arolla olevat tammot ovat kiimaisia. Itä ei esiinny runossa myöskään degeneroituneena (eikä passiivisena), vaan elinvoimaisena verrattuna länsimaihin: ”kerran ylitse Europan,/ vanhan, kuolevan, väsyneen,/ ruoskat viuhuvat Aasian/ tulisateena uudelleen.”³³⁰

Itämaiden seksuaalisuutta edustavat Waltarilla teorian tasolla myös juutalaiset, joista hän esittää *Yksinäisen miehen junassa*: ”Juutalaiset osaavat nautiskella, heissä on itämaiden raskasta, tummanpunaista kiihkoa, – he ovat intelligenttejä, viisaita ja useimmissa tapauksissa jollakin tapaa vastenmielisiä. – Mietin jälleen uskonnon ja erotiikan suhdetta, – noita kahta valtavaa virtaa, jotka niin kummallisesti ovat sekaantuneet toisiinsa. Onko vain sattuma, että maailman eroottisin kansa on synnyttänyt puhtaimman monoteismin?”³³¹ Kysymys liittyy Waltarin omaan pro graduun, jossa hän oli esittänyt uskonnon ja erotiikan yhteenkuuluvuutta.

Käytännössä Euroopan juutalaisten kuvaukset *Yksinäisen miehen junassa* ja samaan matkaan liittyvissä teksteissä eivät esitä juutalaisia kiihkeinä. Juutalaiset esitetään teksteissä erottuvana ryhmänä, jonka edustajat minäkertoja tunnistaa ”juutalaiseksi”³³², ”juutalaisnuorukaiseksi”³³³ tai ”juutalaistytöksi”³³⁴. Juutalaisten kohdalla idän ja lännen vastakkainasettelu tulee lähinnä Konstantinopolilaiseen tanssiravintolaan sijoituvassa kohdassa, jossa paikalla ollut ”norjalainen tanssittaa juutalaistyttöä, joka on koko illan katsellut pistävin, mustin silmin hänen vaaleaa päätään.”³³⁵ Tekstien Euroopan juutalaiset ovat enemmänkin usein köyhiä, kuten Prahan rautatieasemalla: ”Viereeni on jostain ilmestynyt arka, kulunut, kiiltävä juutalainen. Hän puhuu huonosti saksaa, – tarjoutuu oppaaksi kyyristyen aivan kuin iskua pelkäävä eläin.”³³⁶

Venäläisistä Suomessa tulee kuvaus tarinassa *Yö Helsingissä*, jossa minäkertoja kulkee Helsingin yössä. Hän tapaa miehen joka pyytää tupakkaa ranskaksi, puhuen myös venäjää. Mies vertaa Helsinkiä Moskovaan ja toteaa ettei siinä ole samanlaista vuosisataispatinaa, ”Aasian vihertävää hämyä.”³³⁷ Kertoja seuraa miestä

³²⁹ Waltari 1929q, s. 58.

³³⁰ Waltari 1929q, s. 58.

³³¹ Waltari 1929l Waltari 1929z, s. 56.

³³² Waltari 1929z, s. 52, 154; Waltari 1929p.

³³³ Waltari 1929z, s. 120.

³³⁴ Waltari 1929z, s. 186, 225.

³³⁵ Waltari 1929z, s. 188.

³³⁶ Waltari 1929z, s. 53.

³³⁷ Waltari 1930u, s. 35.

tämän kotiin. Emigranttivenäläinen perhe asuu Katajanokalla. He puhuvat venäjää keskenään, mutta kertojalle ranskaa. Vanha mies on ollut aikoinaan rikas ennen vallankumousta. Sergein, toisen vanhemmista miehistä käsi on bolshevikien raatelema. Nuori mies, ainoa joka heistä puhuu suomea, toteaa vanhojen edelleen odottavan tsaarinvallan paluuta, elävän menneisyydessä.³³⁸

Perhe elää myymällä omaisuuttaan. Nuori mies on ollut töissä matkatoimistossakin, kielitaitonsa vuoksi, mutta erotettu sieltä venäläisyytensä takia. Nyt hän on kauppa-apulainen. Hän aikoo sulautua tähän maahan ja saada kansalaisoikeudet, koska vanhat sortuvat, mutta nuorten täytyy elää.³³⁹ Tekstin nuori venäläinen on kokenut syrjintää, mutta uskoo menestyvänsä työnteolla.

3.2.2 Tolstoilaisia ja bolshevikkeja

Waltarin teksteissä voi sanoa tulevan selvää eroa venäläisiin suhtautumisessa näiden poliittisen suuntautumisen kautta. Siinä se eroaa selkeästi mm. AKS:n piirissä toteutusta ohjelmallisesta värisokeasta venäläisvihasta.³⁴⁰ Samanlainen jako oli myös hänen kustantajallaan. WSOY:n linjana oli ohjelmallisesti erottaa bolshevismi ja venäläinen kulttuuri. Käytännössä WSOY oli myös johtava klassisen venäläisen kaunokirjallisuuden julkaisija.³⁴¹

Kari Mäkinen tiivistää, että Eurooppa, johon tulenkantajat halusivat suomalaisen kulttuurin integroituvan, oli Länsi-Eurooppa, jonka vastakohtana he näkivät Aasian. ”Waltari, Viljanen ja Erkki Vala toivat esiin ajalle ominaisen käsityksen suomalaisen kulttuurin erityistehtävästä seisoa etuvartijana Euroopan kulttuuriyhteisön Aasian puoleisella laidalla.”³⁴² Pääsääntöisesti Waltarilla ajatus ei esiinny kovin suoraan. *Suuren illusionin* minäkertojan Hartin keskustellessa saksalaisen ylioppilaan kanssa, tämä määrittää Suomen yhdeksi Euroopan etuvartijoista Aasiaa vastaan.³⁴³ Ajatus on siinä siis laitettu saksalaisen suuhun.

³³⁸ Waltari 1930u, s. 36–37.

³³⁹ Waltari 1930u, s. 38.

³⁴⁰ ks. Karemaa 1998, s. 155–160.

³⁴¹ Immonen 1987, s. 387.

³⁴² Mäkinen K 1989, s. 306.

³⁴³ Waltari 1928l, s. 180.

Ylioppilaslehdessä 1930 julkaistussa *Myrskylaulussa* tie vie yli Vienan korpien. ”Taomme keskelle kenttien rautaisten,/ ankarain tähtien alle suuren Suomen./ Keskeltä tulen ja veren uhmaillen/ nousee kerran uusi ja mahtava huomen.”³⁴⁴ Teksti viittaa suoraan Vilho Helasen *Ankarat tähdet* -teokseen, jonka Waltari oli arvostellut Helsingin sanomissa Kristian Korpin nimellä 1926 sen ilmestyttyä.³⁴⁵

Myrskylaulu puhuu Suomesta kuvaamalla sitä Kullervon heimoksi: ”Sadut ovat kertoneet heimosta Kullervon:/ nukuimme kauan unissa polttava uhka”. *Kalevalan* Kullervon tarinasta tässä viitataan Kullervoon sorrettuna ja kostavana. Waltari käyttää aikalaislukijoille erittäin tuttua tekstienvälistä viittausta. Unohtamalla tiettyjä piirteitä kuten tarinan sukurutsakohdan, Kullervosta oli saatu kansallinen hahmo. Sillä tavoin myös selittyy se, että vaikka Kullervon voisi ajatella kuuluvan Kalevalan epäonnistujiin, niin Waltarin runossa Kullervon heimo menestyy: ”sydäntä ei ole meillä, vain miekka mi lyö/ tieltämme kansat veltostuneet ja heikot.”³⁴⁶ Idän kansat ovat tässä veltostuneet, toisin kuin *Muukalaislegioona* -kokoelman runossa, jossa ennustetaan väsyneen Euroopan ylitse viuhmaan Aasian ruoskat.³⁴⁷ Molemmissa toimii toisaalta sama logiikka kansojen degeneroitumisen mahdollisuudesta ja elinkelpoisemman henkiinjäämisestä.

Elämäkerrallisesti ilmeisesti kesätöihin Hyvinkään ratatyömaalla liittyvässä Kristian Korpin nimellä julkaistussa tarinassa rautatietyömaalla on työporukka, jossa mukana koululainen, jota muut sanovat ilmeisen pilkallisesti herraksi.³⁴⁸ Tarinassa Silmäpuoli-Joosua kertoo juttua viidestä ässästä, joka alkaa venäläisten puolustuslinjan rakentamistyömaalta 1916.³⁴⁹ Töissä on joukko suomalaisia sekä Achim, jota Silmäpuoli sanoo mukavaksi ryssäksi. Achimiin liitetyt piirteet ovat rauhallisuus ja lempeys. Achim myös käyttäytyy hyvin, ei juonut eikä pelannut korttia, joskus vain lauloi surullisia lauluja. Hän myös kertoi tolstoilaisesta veljeydestä ja siitä kuinka maa kuuluu kaikille. Kerran hän iski maahan päällysmiehen, joka pahoinpiteli palvelijaa. Myös vaatimattomuus kuuluu Achimin piirteisiin.³⁵⁰ Venäläisen kohdalla nostetaan tässä esiin tolstoilaisuus, jonka voi ajatella edustavan yleisesti positiiviseksi ajateltua

³⁴⁴ Waltari 1930k, s. 335.

³⁴⁵ ks. luku 3.1.3.

³⁴⁶ Waltari 1930k, s. 335.

³⁴⁷ Waltari 1929q, s. 58.

³⁴⁸ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 57–58; Ks. myös 3.1.3. Herroittelun käytön pilkkana voi yhdistää kansanomaisen huumorin tapaan pilkata rahvaan yläpuolelle nousseita henkilöitä (ks. Vilkuna 2000, s. 44). Vastaavaa erottelua Waltari koki Hyvinkäällä, kun hänet heitettiin herraspoikana ulos työväentalon tansseista (Waltari 1980, s. 105).

³⁴⁹ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 58.

³⁵⁰ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 58–60.

venäläisyyttä Suomessa. Tolstoi oli 1900-luvun alun Suomessa luettu kirjailija ja tolstoilaisuus vaikutti myös esimerkiksi Järnefeltin edustamana Suomessa. Waltarin kodissa tolstoilais-järnefeltiläisellä ajattelumaailmalla oli vahva sija.³⁵¹ Esimerkiksi AKS:n värisokeassa venäläisvihassa Tolstoikin saatettiin sen sijaan tuomiota.³⁵²

Tarinan keskeisenä juonena on, että Achim ja pohjalainen Iso-Niku rakastavat samaa tyttöä. Iso-Niku on väkivaltainen, ”oikea jätkien kuningas”. Lopussa ollaan lähellä onnellista loppua kun Achim ja tyttö lähtevät yhdessä matkaan. Iso-Niku kuitenkin murhaa heidät ohjaamalla junan, jolla he ovat lähteneet kallioleikkaukseen.³⁵³ Juonen asetelma poikkeaa aika vahvasti sotienvälisen ajan viihteen yleisestä mallista, jossa bolshevikit uhkaavat suomalaisen naisen siveyttä.³⁵⁴

Slaavilaisena piirteenä Achimiin liitetään melankoliset laulut. Silmäpuoli ilmaisee mielipiteensä, että ryssät ovat kohtaloonuskojia.³⁵⁵ Tässä ajatus idän fatalistisuudesta tulee esiin repliikissä, eikä siis välttämättä edusta Waltarin mielipidettä. *Yksinäisen miehen junassa* (1929) autonkuljettajana toimineesta emigranttivenäläisestä todetaan: ”Hänellä on sympaattiset, harmahtavat, pyöreät ja veltot slaavilaiskasvot.”³⁵⁶ Hänen piirteisiinsä lisätään myöhemmin ”Hän hymyilee tyhjää, fatalistista hymyään” Waltari toteaaakin, että on ehkä lopulta paras olla passiivinen, kohtalonsa alistuva.³⁵⁷ Miehen elämäntilanne on tekstissä kuvattu melko masentavaksi, joten ehkä syytäkin kohtaloon alistumiseen oli, mutta tekstiä voi tulkita myös, että Waltari tulkitsee venäläisen fatalistiksi, koska tällainen piirre liitettiin tyypillisesti itämaisiin, vastakohtana aktiiviselle lännelle.

Ensimmäinen bolshevikki-venäläisiin liittyvä maininta löytyy vuodelta 1927 peräisin olevassa tarinassa *Kolme kiväärinkuulaa*, jossa ollaan Liettuan rajamailla siihen aikaan kun rajoja luotiin uusille valtioille. Tarinan suomalaisten kerrotaan olevan sotimassa ”punaryssiä” vastaan.³⁵⁸ Seuraavana vuonna Suojeluskuntien Hakkapeliitta -lehdessä ilmestyneessä tarinassa esiintyy hahmo, joka on nimetty ”ryssäksi” ja tarkennetaan olevan ”Neuvosto-Venäjän alamainen”. Hahmo tuhahtelee lähinnä ”Tshuhnaj” ja yhdessä välissä pitää puheenvuoron lukutaidosta: ”Meillä sovjetin aikana osaavat kaikki lukea ja kirjoittaa ja laskea trigonometriaa. Se on määräys. Joka ei

³⁵¹ Häggman 2001b, s. 207, Immonen 1987, s. 287; esim. Waltari 1980, s. 94–95, 112–113.

³⁵² Immonen 1987, s. 292–293.

³⁵³ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 59–63.

³⁵⁴ ks. Immonen 1987, s. 221–222.

³⁵⁵ Korppi [=Waltari] 1927b, s. 62.

³⁵⁶ Waltari 1929z, s. 228.

³⁵⁷ Waltari 1929z, s. 231–232.

³⁵⁸ Korppi [=Waltari] 1927a, s. 34.

tottele, ammutaan.”³⁵⁹ Neuvostoliittoon siis liitetään tekstissä diktatuuri, jopa siinä määrin että sen asukkaat ovat alamaisia, eivätkä suinkaan kansalaisia. Alamaisuus oli toki myös stereotyyppinen venäläisiin liitetty piirre, jossa venäläinen kansa ajateltiin lapsenomaisena.³⁶⁰

Kyse ei ollut pelkästään siitä, mitä Hakkapeliitta -lehti halusi. Waltarin suhtautuminen venäläisiin ei ollut ”värISOkeaa”, vaan kommunismin ja reaalISoialismin vastaisuutta. Immosen jaottelussa Neuvostoliittoa koskeneesta julkisuudesta Suomessa maailmansotien välisenä aikana Waltarin ajatukset eivät siis vastaa jyrkintä totaaliKIelteisyyttä, jota varsinkin AKS edusti vaan sijoittuu enemmän antikommunistisen turvallisuusajattelun ja pragmaattisen Neuvostoliiton kuvan -käsitteen piiriin, jota edusti edistyspuolue. Kommunismin vastaisuus ja reaalISoialismin kritiikki kuuluivat tosin myös Sdp:n suhtautumiseen Neuvostoliittoon.³⁶¹ Mahdollista suhtautumisen myöhempään jyrkentymistä voi ehkä nähdä Waltarin ja Armas J. Pullan yhteisen Leo Rainio -nimimerkin kirjoissa, joista ensimmäinen ilmestyi 1932 ja jotka Immonen laskee jyrkän venäläisvihan edustajiin.³⁶²

Seuraavan vuoden Hakkapeliitan joulussa minäkertoja (Mika) on Pariisissa venäläisessä baarissa. Viereisellä baarituolilla istuu juopunut venäläinen emigrantti vodkalan kanssa ja alkaa kertoa hänelle juttua. Hän kertoo olevansa vanha soturi, joka on nähnyt Venäjänmaan sortuvan liekkeihin. Hän on taistellut kasakkain, Denikinin ja Wrangelin joukoissa. Ylioppilastoverinsa Feodorin kanssa hän on valloittanut tšekan vankilankin.³⁶³

Vallankumouksen ja venäjän sisällissodan aikana kaverukset ovat olleet molemmilla puolilla, jotka ovat ryöstäneet, polttaneet ja valloittaneet. Lopulta he ovat päättäneet lähteä valkoisen kenraali Wrangelin joukkoihin, mutta jäävät kiinni ja joutuvat tšekan vankilaan. Siellä erinäisten seikkailujen jälkeen vapauttavat vankilan ja ammuttavat ”telottajat, tšekistit, kiduttajat. [...] Siihen menevät kasaan kaikki Venäjän pettäjät, – juutalaissiat.” Wrangelin joukkojen tultua heitä juhliitaan sankareina.³⁶⁴

Mies poistuu ja minäkertojan vieressä oleva mies kertoo olevansa Feodor ja toteaa kaverinsa hulluksi. Kärsimykset vankilassa ovat vieneet järjen. Minäkertoja tarjoaa hänellekin vielä vodkan. Tämän jälkeen baarimies kertoo Feoderin ja kaverinsa olevan

---

³⁵⁹ Waltari 1928m.

³⁶⁰ ks. esim. Immonen 1987, s. 47.

³⁶¹ Immonen 1987, s. 425-427.

³⁶² Immonen 1987, s. 436.

³⁶³ Waltari 1929g, s. 51.

³⁶⁴ Waltari 1929g, s. 52.

huonoja näyttelijöitä, jotka jutuillaan saavat juotavaa. ”Paljon on samanlaisia, kuka on ruhtinas, kuka kenraali, kuka Anastasia...”³⁶⁵ Tarinassa Venäjän sisällissota esiintyy kaoottisina. Kumpaakaan osapuolta ei nosteta moraaliltaan paremmaksi.

Samana vuonna Neuvostoliiton syntyä käsittelee vakavammin *Muukalaislegioona* -kokoelman runo *Djersinki*. Siinä runon minänä on Feliks Dzeržinski, Tshekan perustaja. Runo kerrotaan kollektiivisessa ”me” muodossa: kuinka me sen teimme. Vallankumous oli suuren hurman päiviä, punaiset liput hulmusivat. ”Uskomme tähden/ me värjäsimme punaiseksi Venäjänmaan,/ S. F. S. R./ Me kahlasimme veressä/ ihmisten veljeyden tähden [...] Satatuhatta ihmistä kuoli,/ koska he olivat heikkoja,/ miljoona ihmistä kuoli,/ koska eivät uskoneet.”³⁶⁶ Usko esiintyy runossa aikaansaavana voimana, usko sanaa voi käyttää siinä aatteesta. Runon hahmot ovat tehneet tekonsa hyvässä uskossa, eikä yksityisen edun tavoittelu ole heidän motiivinaan, kuten saatettiin esittää esimerkiksi juutalaisuuden ja neuvostohallituksen samaistamisessa.³⁶⁷ Runon lopunkin alakuloisuus käsittelee yksityistä tragediaa, eikä tuomitse vallankumousta: ”Ja kuitenkin,/ [...] tuijottaen siihen tulevaisuuteen,/ jossa ei ole nälkää eikä murhetta/[...] minä tiedän:/ [...] minä en koskaan enää/ saa palata kotiin.”³⁶⁸

Ikävä tapaus -novellissa päähenkilönä on insinööri Järnström, joka on nuori ja köyhä. Järnströmiä on haukuttu ryssäksi, koska hän on elänyt nuoruutensa Pietarissa.³⁶⁹ Järnström muistaa myös lapsuutensa, jolloin hän oli köyhä, likaisissa vaatteissa – ja hänen perheeseensä suhtauduttiin ”pirun ryssinä”.³⁷⁰ Samoin kauppalassa, jossa Järnström on nyt töissä, suhtautuminen on edelleen samanlaista.³⁷¹ Vaikka Järnström ei varsinaisesti ole venäläinen, hänet sijoitetaan tässä ryssä -kategoriaan, ikään kuin venäläisen vaikutus olisi tarttunut. Tällainen varsinkin maalaisliitossa esiintynyt ajattelu tuli esiin esimerkiksi ”tsaarin upseerien” kysymyksessä 1920-luvun alussa, jossa Venäjän armeijassa aiemmin palvelleet, pääosin ruotsinkieliset upseerit haluttiin korvata valtaosin suomenkielisillä jääkäriupseereilla. Maalaisliiton lehdet, varsinkin *Ilkka*, näkivät kysymyksessä oikeina suomalaisina suomenkieliset, joille niin ruotsalaisuus kuin venäläisyyskin merkitsivät vaaraa. Esimerkiksi edistyspuoluetta lähellä ollut Helsingin sa-

³⁶⁵ Waltari 1929g, s. 52.

³⁶⁶ Waltari 1929q, s. 40.

³⁶⁷ ks. Immonen 1987, s. 118–119, 178.

³⁶⁸ Waltari 1929q, s. 41.

³⁶⁹ Waltari 1930c, s. 75. Pienenä elämäkerrallisena yhteytenä voi mainita, että Mika Waltarin äiti Olga syntynyt ja elänyt lapsuutena Pietarissa (Waltari 1980, s. 8).

³⁷⁰ Waltari 1930c, s. 80.

³⁷¹ Waltari 1930c, s. 83.

nomat ei pitänyt hyvänä suomalaisten upseerien leimaamista ”venäläisiksi”.³⁷² Siinä mielessä *Ikävän tapauksen* kohdan voi ajatella samana vuonna ilmestyneen *Yö Helsingissä* -tekstin tavoin kommenttina syrjimiseen.

3.3 Eurooppa ja maailma

3.3.1 Eksotismi ja elinvoima – stereotyyppit ja kokemus

Vuosisadan vaihteen uusromantiikassa ja myöhemmin ekspressionismissä eksoottisiin maisemiin hakeutuminen oli keino ilmaista tyytymättömyyttä länsimaiseen kulttuurikehitykseen. Tulenkantajista Olavi Paavolainen ja Katri Vala 1920-luvun alkupuolella ihailivat luonnonkansoja ja suomalaista rahvasta, joihin liitettiin vaistonvaraisuus ja alkuperäisyys.³⁷³ Tässä suhteessa eksoottinen oli samalla tavalla elinvoimaista kuin suomalaisuuskin, jonka Waltari mainitsi ehkä alkukantaiseksi, mutta toisaalta elinvoimaiseksi verrattuna kuihtuviin vanhoihin kulttuureihin.

Aurinko ja rusketus nähtiin 1800-luvun lopulta lähtien terveyden ja kauneuden merkiksi. Aiemmin rusketus oli liittynyt ruumiilliseen työntekoon, nyt siitä tuli vapaa-ajan loman merkki.³⁷⁴ Waltarin teksteissä eksoottista ja vitaalista elinvoimaa löytyy esimerkiksi ruskeasta työstä, joka on sankarina Sadussa Intian prinssestä ja unineidosta. Häntä voi ajatella sekä ihonväritään alkuperäiseen kuuluvana, siksi aitona sekä ruskeutta vitaalisuutena, elinvoimaisuutena, joka naisellekin tulee auringosta. Kertomuksen unineito ei olekaan hauraan eteerinen, vaan ruskea ja uhrautuva.³⁷⁵ Kaukainen eksotiikka tulee myös *Muukalaislegioonan Pikkuveli* -runossa, jossa ”kirjaa luet[...] Ja vierasten maiden kuvat/ sinun silmiisi hitaasti kasvavat,/ [...] rakennat pientä majaa/ alas keskelle kuuman viidakon. / Joku aivan ruskea poika/ sinun seikkailutoverinasi on.”³⁷⁶ Vitaalisuus tulee kuvattaessa myös esimerkiksi työmaalla

³⁷² Karemaa 1998, s. 149–151.

³⁷³ Mäkinen K 1989, s. 127–128.

³⁷⁴ Falk 1988, s. 151–152.

³⁷⁵ Waltari 1929c, s. 53–70.

³⁷⁶ Waltari 1929q, s. 11–12.

olevia miehiä, ”joilla oli väkevät lihakset ja joiden ihon aurinko oli polttanut aivan mustanruskeaksi”³⁷⁷.

Nietzsche oli esittänyt vaistomaisen välittömyyden taiteen tunnukseksi.³⁷⁸ Yleensäkin vuosisadan alun antipositivistisessä ajattelussa, kuten Henri Bergsonilla, intuitio nousi merkittäviksi välineeksi saada tietoa asioista, joihin järjen opitut rakenteet olivat liian jäykkiä.³⁷⁹ Käytännössä Bergsonin teoreettista ja spekulatiivista ajatusta intuition vastustajansa lukivat vaiston ja tahdon korostamisena, intuition populaarissa merkityksessä.³⁸⁰ Nykyisessä historiallisessa antropologiassa jopa ihmisten aistikokemusten ”luonnollisuus” voidaan kyseenalaistaa. Eri kulttuureissa tai historiallisina aikakausina aistikokemuksia tulkitaan eri tavoilla. Vahvimmillaan ajatellen jopa refleктоimatон kokeminen voi olla kulttuurisesti rakentunutta.³⁸¹ Kokeminen ei siis ole suoraa vaan tapahtuu kulttuurin kautta. Waltarin tekstienkin ”kokemukset” tuntuvat usein rakentuneen ennakko-oletusten kautta. Hän on voinut todella ”kokea” esimerkiksi, että vodkan maistaminen johtaa erään tarinan minäkertojalla (Mikalla) siihen, että hän seuralaisine tuntee ”kaukaisten päivänkakkarakenttien rannattomuuden ja hevoslaumojen kavioiden etäisen kuminan.” He tuntevat olevansa ”mongooleja, rotua, jonka historia ulottuu maailman alkuun.”³⁸²

Kuolleen silmissä lapselliset neekerit -stereotypian mukainen pelkurimainen neekerikokki kuuluu samaan sarjaan kuin *Jumalaa paossa* teoksen neekeri, joka väittää että ”kuu on vihreä juusto”.³⁸³ Hakkapeliitan joululehteen kirjoitetussa kertomuksessa *Jouluyö Atlas-vuorilla* tarinan kertoja on lähtenyt seikkailemaan nuorena, täynnä ”illusionieja”, nyt kahdeksan eurooppalaisen upseerin ja joukon ruskeita rosvoja kanssa piiritettynä. Paikalliset ovat lapsia, raukkoja ja miehiä yhtäaikaan.³⁸⁴ Kirjoitus käyttää perusorientaalista kliseitä kuvatessaan arabeja. Toisin kuin venäläisiä kuvatessa, tässä ei kuitenkaan aikakauden Suomessa ollut poliittista intohimoa, vaan kuvauksen voi ajatella perustuvan pelkkiin yleisimpiin länsimaisiin stereotyyppioihin.³⁸⁵ Tässä

³⁷⁷ Waltari 1929c, s. 158.

³⁷⁸ HUUHTANEN 1979, s. 45.

³⁷⁹ Klinge 1983, s. 21.

³⁸⁰ Nygård 2003, s. 436.

³⁸¹ Löfström 2000a, s. 16, Salmi 2001, s. 340-342.

³⁸² Waltari 1929v, s. 55.

³⁸³ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 86, Waltari 1925a, s. 48-49.

³⁸⁴ Waltari 1930b, s. 59-60.

³⁸⁵ Ajatustapa on tässä sama kuin Saidilla, kun hän erotteli omassa *Orientalism* (1978) tutkimuksessaan englantilaisen ja ranskalaisen orientalismin eron saksalaiseen, sillä, että saksalainen oli luonteeltaan kirjallista, eikä sisältänyt kansallisia (siirtomaa) intressejä. Said 1978/2003, s. 19.

tapauksessa stereotypia toimii tyypillisinä ”toiseuttajana”, joka erottaa arabit tai mustat erilaisiksi eurooppalaisista ”lapsellistamalla” heidät.³⁸⁶

Suuressa illusionissa minäkertoja toimittaja Hart harhailee yöllä ympäri Pariisia, jolloin prostituoitu tulee Hartin luokse tämän ollessa St. Michelin sillalla: “Kun hän oli ehtinyt aivan viereen, huomasin, että hän oli nekeri.” Hart toteaa vieraan eksoottisen värillisyyden olevan ainoan, joka voi tyydyttää suurkaupunkien uusien vaikutteiden nälkää: “Neekeritanssit, neekerimusiikki, – takaisin primitiivisyyteen!”³⁸⁷ Paluu aikaisempiin vaiheisiin, luontoon korostuu siinäkin, että Hartin kuvauksessa naisesta tällä on apinansuu ja eläimellisen suuret hampaat.³⁸⁸

Poikkean tässä vielä hiukan sivupolulle, koska kohta, joka Waltarin mukaan perustui hänen omaan kokemukseensa, on pääosin sensuroitu teoksesta ja julkaistu vasta kirjailijahaastatteluartikkelin yhteydessä sekä *Kirjailijan muistelmissa*.³⁸⁹ 1920–1930-luvuilla ajatus luonnonkansojen seksuaalisuuden poikkeuksellisesta väkevyydestä ja heidän luonnollisesta ja estoista vapaaseen suhtautumisestaan rakasteluun eli vahvana,³⁹⁰ tämä johtaakin siihen, että Hart hämmästyty siitä, että kokemus ei ole mitenkään erikoinen, vaikka “puhutaan neekerien primitiivisen hillittömästä seksuaalikiihkosta.”³⁹¹ Kirjailija Paul Morand oli julistanut neekerien olevan maailmankaikkeuden nuoruus ja kertoja ”kokee” olevansa samassa tilassa eläimen kanssa.³⁹² Silti aikakauden tieto ja teoria rotuominaisuuksista eivät vaikuta saavan vahvistusta kokemukselta oikeassa kohtaamisessa.

Tällaista teoriaa löytyy myös minäkertojalle elämästään kertovan kosmopolitiin tarinassa vuodelta 1930. Hän kertoo tunteneensa paljon naisia: kylmiä englantilaisia naisia, järkeviä saksalaisia, vaaleita ja helliä wieniläisiä ja hehkuvia liikkumattomia serbialaisia.³⁹³

Kertoessaan Paul Morandista 1929 Waltari toteaa miten Eurooppa etsi muutamia vuosia sitten neekereistä primitiivistä elämäniloa, nuoruutta.³⁹⁴ Waltarin saman vuoden runossa luonto löytyy sekä naisista että mustista: ”eva. Sinun ruumiisi on täynnä

³⁸⁶ ks. Löytty 2005, s. 92–93.

³⁸⁷ Waltari 1928l, s. 271–272.

³⁸⁸ Waltari 1928l, s. 272.

³⁸⁹ [Waltari] 1976, s. 97–98, Waltari 1980, s. 206–208.

³⁹⁰ Koivisto 2000, s. 270–271; ks. Häggman 2001b, s. 336, Lassila 1987, s. 196, Mäkinen K 1989, s. 270, Koskela 1999, s. 268–269.

³⁹¹ Waltari 1980, s. 208.

³⁹² Waltari 1980, s. 207.

³⁹³ Waltari 1930d, s. 85.

³⁹⁴ Waltari 1929t, s. 103.

animaalista sähköä/ niinkuin juopuneen neekerin huuto/ öisellä bulevardilla:/ kultaiset hampaat ja tiikerinkaula!”³⁹⁵ Sama ”juopuneen neekerin huuto bulevardilla” kaikuu *Ruhtinasöitä* kirjoituksessakin ”täynnä primitiivistä, peloittavaa riemua”.³⁹⁶ Teksti kuulostaa, siltä, että siinä todellinen kokemus kirjoitetaan stereotypian kautta – tai ehkä koetaankin. Pariisi sinänsä oli hyvä paikka kokea ”villeyttä”, esimerkiksi sen ehkä tunnetuimman symbolin, tanssijatar Josephine Bakerin kohdalla sitä rakennettiin aivan aktiivisesti. Hänen asusteisiinsa kuului esimerkiksi banaanihame. Euroopassa Baker ei saanut puuteroida ihoaan, koska villin kuului kiiltää. Suomalaisista kirjailijoista esimerkiksi Olavi Paavolainen kirjoitti Bakerista.³⁹⁷

Stereotypioita yhdistävä ajatus luonnosta, jota lähempänä mustien esitetään olevan. Musta rotu esiintyy niissä elinvoiman värinä, mutta toisaalta lapsellisuutena. Miesten ja naisten välisissä suhteissa tämä tarkoittaa samanlaista asetelmaa kuin siirtomaaseikkailutarinoissa, joissa Olli Löytyn mukaan mustat naiset toimivat vastakohtana kotiin jääneen valkoisen naisen edustamaan tukahduttavaan mutta turvalliseen sivistykseen. Hänen mukaansa mustiin naisiin liitetty aistillisuus sekä sen herättämät pelon ja puoleensavetävyyden tuntemukset voi selittää analogisiksi sivilisaation ja luonnon jännitteisen suhteen kanssa.³⁹⁸

3.3.2 Pariisi – matkailijalle kurjuutta ja loistoa

Pariisin matka keväällä 1927 oli merkittävä. Sitä seurasi sekä matkakertomuksia, että Pariisiin sijoittuvia novelleja. Kertoessaan Pariisin kasvoista 1927, Waltari toteaa että Pariisi on ihmisten mielikuvissa eleganssin, muodin – ja synnin kaupunki.³⁹⁹ Näitä samanlaisia stereotypioita löytyy myös muista hänen kertomuksistaan. Pariisissa Montmartre ja Montparnasse mahdollistavat heittäytymisen ”samppanjapullojen ja alastomien naisten keskelle”⁴⁰⁰. Pariisissa voi myös ”ihmetellä pariisilaisten naisten yksinkertaista

³⁹⁵ Waltari 1929s, s. 289–290.

³⁹⁶ Waltari 1929v, s. 55.

³⁹⁷ Kaartinen 2004, s. 108.

³⁹⁸ Löytty 1997, s. 37.

³⁹⁹ Waltari 1927d, s. 3.

⁴⁰⁰ Korppi [=Waltari] 1928a, s. 12.

eleganssia ja liikkeiden siroutta ulkomaalaisten mauttomuuden ja kömpelyyden ja amerikkalaisten missien laahustavan astuman rinnalla.”⁴⁰¹

Waltarin teksteissä viitataan usein suuriin sosiaalisiin eroihin Pariisissa. Mika menee siltojen alle tekstissä Pariisin kasvot, jossa verrataan myös oloja Montmarten yökahviloiden loistoon puolialastomine naisineen ⁴⁰² Samoin kertoessaan lapsille (tai Kirsti-tytölle, jolle kirje on ”virallisesti” suunnattu) Pariisista tulevat esiin taas sosiaaliset erot maailmalla. Pariisi on kaupunki, jossa on äärettömän paljon rikkaita ja köyhiä ihmisiä.⁴⁰³

Seuraan nimimerkillä Perroquet kirjoitetun tekstin minälle (Mikalle) Pariisi tuntui tarjoavan mahdollisuuksia. Nimimerkki Perroquet selostaa, kuinka hän lähtee seikkailuihin Montmartelle pukeutuen ympäristöön sulautuen, jättäen liiat rahat pois. Valepuku tosin ei auta, vaan Perroquet paljastuu turistiksi. Montmartete esitetään maailman huvittelukeskuksena.⁴⁰⁴ Omalla nimellä Nuoreen Voimaan kirjoitetussa tarinassa Mika ”muuttuu pariisilaiseksi mieheksi” kuten Perroquetkin ja kuljeksii ”[l]ikaisin kynsin ja käsin, prässäämättömin housuin, rähjäntynyt takkia yllä, valkea liina kaulassa”⁴⁰⁵. Sama asu on käytössä myös kun ”Eräänä yönä menin Pont Neuf’in, Pariisin kauneimman sillan alle jätkäpuvussani nukkumaan.”⁴⁰⁶

Pariisi tarjoaa mahdollisuuden erilaisuuden katsomiseen. Myös vaara saattaa olla kiehtovaa: siinä missä Helsingin sakilaiset⁴⁰⁷ esitetään epämiellyttävinä, Pariisin apashit ovat kiehtovia.⁴⁰⁸ Toisaalta teksteissä kerrotaan kuinka turistit etsivät apasheja niin, että kahviloihin joudutaan erikseen palkkaamaan sopivan näköisiä tyyppisiä heitä varten.⁴⁰⁹

Apashien lisäksi junan kolmas luokka tarjoaa mahdollisuutta elämyksiin. Ensimmäisellä Pariisin matkalla saapuminen Pariisiin tapahtuu kolmannessa luokassa.⁴¹⁰ Tässä vaiheessa luokka on valittu vielä taloudellisista syistä, kirjallisen menestyksen jälkeen *Yksinäisen miehen junassa* kokeilusyistä.⁴¹¹ Samalla tavalla matkustaminen kolmannessa luokassa esiintyy mahdollisuutena kokea, sulautua

---

⁴⁰¹ Waltari 1927e, s. 9-10.

⁴⁰² esim. Waltari 1927d, s. 4.

⁴⁰³ Waltari 1928d, 243.

⁴⁰⁴ Perroquet [=Waltari] 1927, s. 29

⁴⁰⁵ Waltari 1927f.

⁴⁰⁶ Waltari 1927c, s. 7.

⁴⁰⁷ esim. Nequiquam [=Waltari] 1925, s. 349.

⁴⁰⁸ esim. Perroquet [=Waltari] 1927, s. 30

⁴⁰⁹ Waltari 1929u, s. 30.

⁴¹⁰ Waltari 1927f.

⁴¹¹ Waltari 1929z, s. 89.

paikalliseen väestöön ja erottautua turisteista esimerkiksi nimimerkki Jeannetten, Tyyni Tuulion, matkakirjassa 1927.⁴¹² Vielä suurempaa kokemisen mahdollisuutta Waltarille tarjosi siltojen alle meno. Esimerkiksi hallien alueen koilliskulmasta minäkertoja löytää paikan, ”jota voisi nimittää ihmiskunnan kaatopaikaksi. [...] Sinne kerääntyy aamuyöstä kun taivas jo hiukan alkaa vaaleta, kurjien joukko. Rivosti leikellyillä penkeillä tai kadulla seinään nojaten istuvat jalattomat ja kädettömät ukot, nenättömät vanhukset, kyttyräselät, pöhöttyneet ämmät ja ontuvat portot. [...] Kuljin silloin kiireesti paikan ohi, mutta seinänvierestä ojentui sormeton käsi ja takertui kyynäspäähäni. Sain helposti riuhtaistua itseni irti, siinä kädessä ei ollut enää mitään voimaa. Lyhdynvalossa näin kasvot, joista toinen puoli oli syöpynyt pois.”⁴¹³

Olavi Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* teoksessakin on luku ”Nocturno”, jossa Paavolainen vie lukijansa Pariisin siltojen alle ja syrjäisille kujille, joista löytyvät niin lainsuojattomat kuin inhimillinen hätäkin. Paavolainen päättää esseensä toteamukseen Pariisin ylistetyn loiston valheellisuudesta.⁴¹⁴

Kurjuuden ja loiston välille sijoittuu bordellien katselu -turismi. Prostituutio on yleensäkin vahvasti esillä Pariisi kuvauksissa. Jo ensimmäisessä Pariisi kuvauksessa prostituutioon viitataan mainitsemalla ”yhden tunnin hotelli” sekä Madame Rachelin, jonka punaisen oven takaa luvataan löytyvän ”Curiosités”.⁴¹⁵

Selkeään bordelliturismiin viitataan *Yksinäisen miehen junassa*, jossa pari suomalaista naista ”haluaa kivenkovaan nähdä, millaista on bordellissa. Amerikkalaiset ja suomalaiset naiset haluavat aina sitä. Minusta se on inhottavaa, [...] Naiset nauravat huvitettuin ja kauhistuneina.”⁴¹⁶ Tällaista turismia kuvaa myös se kuinka Martti Haavio, joka ei koskaan Pariisiin matkustanut, loukkaantui 1927 kun kuuli Olavi Paavolaisen vieneen Elsa Enäjärven (Haavion tulevan vaimon) katsomaan bordellia. Tynni-Haavion mukaan kyseessä tosin oli vain Montmarten tavallinen yöklubi, jonka yhteydessä kieltämättä oli bordellitoimintaa.⁴¹⁷ Helsingissä bordellitoimintaa oli rajoitettu jo vuodesta 1884 lähtien, jolloin oli ollut sallittua vain kahden prostituoidun asuminen yhdessä. Heillä ei myöskään saanut olla emäntää, hoitamassa heidän asioitaan ja hyötymässä heistä.⁴¹⁸ Kieltolain aikana 1919–1932 toimi useita salakapakoita, joiden yh-

⁴¹² Hapuli 2000, s. 146.

⁴¹³ Waltari 1927c, s. 7.

⁴¹⁴ Hapuli 1995, s. 123.

⁴¹⁵ Perroquet [=Waltari] 1927, s. 30.

⁴¹⁶ Waltari 1929z, s. 279.

⁴¹⁷ Tynni-Haavio 1978, s. 218–219.

⁴¹⁸ Häkkinen 1995, s. 41.

teydessä harjoitettiin prostituutiota. Vuonna 1935 lakkautettiin bordelleja, jotka olivat toimineet enemmän tai vähemmän salaisesti. Lakkautetuista bordelleista suurin osa oli pieniä, niissä työskenteli vain kahdesta kolmeen naista.⁴¹⁹ Vaikka kotimaassakin oli prostituutiota, Pariisi tarjosi ilmeisesti erilaisen mahdollisuuden tutustua julkiseen ”paheellisuuteen”.

3.3.3 Saksalaiset – raakaa seksuaalisuutta ja poroporvarillisuutta

Kirjailijan muistelmissa Waltari pohtii *Suuressa illusionissa* ilmentyvää varauksellisuutta saksalaisia kohtaan. Hän selittää sen varsinkin lapsena sisällissodan aikaan näkemänsä tapauksella, jossa saksalainen sotilas pahoinpiteli suomalaista ja opiskeluaikojen raskaalla saksankielisellä tenttikirjallisuudella.⁴²⁰ Pahoinpitelykohtaus löytyy myös osittain omaelämäkerrallisesta romaanista *Palava nuoruus* (1935), josta Waltari poisti sen lyhentäessään Helsinki-trilogiansa yhteen osaan 1942.⁴²¹ Suomen sisällissodassahan saksalaiset esiintyvät teloittajina Kristian Korppi -tarinassa *Viisi ässää*, jolla on mahdollisesti yhteyttä saksalaisten suorittamiin teloituksiin Hyvinkäällä 1918.⁴²²

Saksan kieli esiintyy useissa Waltarin teksteissä vastenmielisenä.⁴²³ Humoristisessa tarinassa *Matkaseuraa* minäkertoja (Mika) pitää hulluuden ääri-ilmionä matkaseuralaisensa mainitsemaan mielisairasta, joka puhui vain saksaa.⁴²⁴

Käsitlemissäni teksteissä Saksan paheellisuus nousee esiin jo *Jumalaa paossa* -teoksessa, jossa Hampurin satama toimii tarinan tuhlaajapojan ensimmäisenä kosketuksena maailmaan kotimaasta lähdön jälkeen.⁴²⁵ Yleisestikin Weimarin Saksan ”uusi Berliini” jakoi Peter Gayn mukaan mielipiteitä, innostaen ja pelottaen.⁴²⁶ Kaupunki nousi modernin symboliksi, usein esitettyinä usein naisen hahmossa – nuorena tyttönä tai demonisena seksuaalisena naisena.⁴²⁷ Saksalaisille pangermanisteille ja Oswald Spenglerille Berliini oli länsimaiden perikadon ruumiillistuma, metropoli, jonka katuja kansoit-

⁴¹⁹ Häkkinen 1995, s. 43.

⁴²⁰ Waltari 1980, s. 189–190.

⁴²¹ Waltari 1980, s. 268.

⁴²² luku 3.1.3.

⁴²³ esim. Waltari 1930c, s. 169.

⁴²⁴ Waltari 1930i, s. 259.

⁴²⁵ ks. Waltari 1925a, 19–25.

⁴²⁶ Gay 1969, s. 129.

⁴²⁷ Petro 1989, s. 39–42.

tivat ”epäsaksalaiset” ainekset kuten juutalaiset ja siirtotyöläiset.⁴²⁸ Waltarin kuva muistuttaa enemmän tällaista kaaosta, kuin sitä kuvaa, jota Berliinissä pyrittiin Weimarin tasavallan aikaan luomaan kaupungista maailman moderneimpana paikkana, jossa amerikkalaisuuden parhaat puolet yhdistyvät saksalaiseen järjestykseen ja puhtauteen.⁴²⁹

Yksinäisen miehen junassa Berliini kuvataan paheellisena: ”Kiihkeä ihmisjoukko tulvii kadulla, – yöelämää, hermostunutta, turmeltunutta, sairasta.”⁴³⁰ Vastenmielisyys huipentuu saksalaisessa prostituoidussa: ”Voiko olla mitään inhoittavampaa kuin saksalainen katutyttö värjättyine hiuksineen, kultahampaineen ja rivouksineen. Alaston, raaka, saksalainen seksuaalisuus leimaa yöllisen Berliinin.”⁴³¹ Samoin teoksessa puhdasta kauneutta palvovaa alastomuuskulttuuri ihailtaessa todetaan että juuri saksalaiset ”ovat liittäneet sen pornografiaan, löytäneet alastomuuskulttuurista uuden, tehokkaan reklaamivälineen.”⁴³² Bulgarian Sofiassakin kabaree on ilmeisen alakuloista kun paikalla on vain pari juutalaisnuorukaista ja Hampurista tuotuja tanssityttöjä.⁴³³

Berliinissä paheellisuuden lisäksi nousee esiin saksalaisten huono maku. Kaupungin symboleiksi Mika esittää ”patenttitäyttekynät, valoreklaamit ja valmiinaostetut puvut.”⁴³⁴ Saksalaisuuden vastenmielisyyttä Waltari löytää Konstantinopolin suuressa basaarissakin ”tuhannessa mauttomuudessa ja räikeydessä on silminnäkymätön leima: Made in Germany!”⁴³⁵ Saksalaisuuden vastaisuus on kohdassa jo, jollei nyt ohjelmallista, ainakin odottamatonta. Asenteita voi verrata vaikka samana vuonna ilmestyneeseen Olavi Paavolaisen teokseen *Nykyäikää etsimässä*. Siinä yksi luvuista on nimeltään ”Uusi Hellas – Made in Germany”, jossa Paavolainen esittelee saksalaista alastomuusliikkeen historiaa. Paavolaisen käsittelyssä uuteen Hellakseen liittyivät terveellisyys, kauneus ja luonnollisuus. Toisaalta hän myös ironisoi todeten liikkeen synnyn vaatineen saksalaista perinpohjaisuutta, järjestyksenrakkautta, tieteen popularisoimisen taitoa, vuorenvankkaa idealismia, korkealentoista aatteellisuutta ja germaanista uskoa Hellaksen perinnön jatkumiseen.⁴³⁶

---

⁴²⁸ Jalava 2005a, s. 289.

⁴²⁹ Hapuli 1995, s. 98–99.

⁴³⁰ Waltari 1929z, s. 47.

⁴³¹ Waltari 1929z, s. 50.

⁴³² Waltari 1929z, s. 72–73.

⁴³³ Waltari 1929b, s. 54.

⁴³⁴ Waltari 1929o, s. 7.

⁴³⁵ Waltari 1929z, s. 165.

⁴³⁶ Hapuli 1995, s. 201.

Jos saksalaisten huonoihin puoliin liitetään Waltarin kuvauksessa raaka seksuaalisuus, niin kuuluu siihen myös poroporvarillisuus. Kuvauksessa saksalaiset matkailijat ovat saitoja ja kunnioittavat perinteitä perinteiden vuoksi. “Taivaan kiitos, – saksalaiset turistit poistuvat laivasta nielemään pölyä ja kuumuutta, maksamaan kiroileville oppaille liian pieniä juomarahoja, huutamaan kyyneleet silmissä jokaisen rauniokasan ääressä ‘wunderschön’. He astuvat saastaiselle rantalaiturille, hedelmänkuorien ja pakkilaatikoiden keskelle kuin pyhälle maalle. Traditsionit ovat heille liian juhlallisia särjettäväksi.”⁴³⁷ Waltari jättää nousematta Pireuksen satamassa laivassa, koska hänestä Ateenasta on kirjoitettu liian paljon, jotta se olisi enää kiinnostava.⁴³⁸ Waltarille tuntuu olevan tärkeää todistella, että hän ei ole turisti. Itsenäinen matkailija, jota voi toki ajatella myös taiteilijana, haluaa kokea kaiken ja onnistuukin siinä tietyssä määrin. Konstantinopolissa “[o]nnistuin tulemaan ryöstetyksi kaikkien klassillisten traditsionien mukaan, koska suorastaan haen tilaisuutta siihen.”⁴³⁹

Parempiakin saksalaisia löytyy: “Hän on suhteellisen sympaattinen saksalaiseksi, - ei ota suurta isänmaataan liian vakavalta kannalta.”⁴⁴⁰ Hänen kanssaan keskustellessa myös saksalaisten ja suomalaisten erot selvenevät. Saksalainen ei ymmärrä kuinka suomalaiset tulevat kieltolain aikaan toimeen ilman olutta. Waltari selittää sen johtuvan pohjoisesta ilmanalasta ja kansanluonteesta, joka “vaatii spriitä ja whiskyä”⁴⁴¹ Saksalainen ja Waltari ystäväystyvät oluen ääressä ja myöhemmin illalla heittävät yhteistuumin veteen italialaisen, joka yrittää houkutella heitä bordelliin.⁴⁴²

Hyvä saksalainen ei siis ole niin vakava isänmaansa kannalta. Tämä vahvistuu kun Waltari kuvaa saksalaiset pahimmillaan: “Saksalainen aviopari, – oikeita pesunkestäviä valtakunnan saksalaisia, – rouva kalpea, turvonnut, veltto ja mauton. Herr Doktor taas kuivettunut, silmälasipäinen ja hellä aviomies.”⁴⁴³

“Turvonnut, veltto saksalaisrouva saa äkkiä hysterisen kohtauksen, koko ruumis tutisee ja kyyneleet sekaantuvat tukehtuneisiin huutoihin. Aviomies hakkaa häntä epätoivoisesti häntä selkään. [...] Saksalaisrouva oksentaa tielle aviomiehensä tinkimän ja kalliisti maksaman aterian, – hukkaanmenneen rahan tuottama harmi

---

⁴³⁷ Waltari 1929z, s. 195.

⁴³⁸ Waltari 1929z, s. 194.

⁴³⁹ Waltari 1929z, s. 179.

⁴⁴⁰ Waltari 1929z, s. 210.

⁴⁴¹ Waltari 1929z, s. 211.

⁴⁴² Waltari 1929z, s. 213–214.

⁴⁴³ Waltari 1929z, s. 226.

rauhottaa hänet paremmin kuin kaikki toimenpiteet.”⁴⁴⁴ Sama ajatus saksalaisista saitoina esiintyy muissakin teksteissä.⁴⁴⁵

Joka tapauksessa melkein voisi väittää, että juuri saksalaiset ovat se toinen, jonka kautta *Yksinäisen miehen junan* kertoja määrittelee mitä itse ei ole: turisti, pikkuporvari, rahasta välittävä. Saksalaiset turistit jatkavat vain traditiota, eivät pyri kokemaan kaikkea itse, kuten Waltari mielellään itsestään ajattelee. He eivät myöskään sopeudu paikkoihin, toisin kuin Waltari, joka monesti mainitsee ottavansa asiat paikalliseen kulttuuriin kuuluvina. Waltarin kuva saksalaista muistuttaa sitä, mitä hänen akateeminen opettajansa Rolf Lagerborg esitti. Lagerborg asetti ranskalaiset ja saksalaiset vastakkain, jolloin saksalaiset – ja Saksaan suuntautuneet suomalaiset – kantoivat keskiluokkaisuuden, ikävää, kunniallista, kömpelöä leimaa. Saksalainen tarkkuuskin synnyttää lähinnä vain oppimestaritöitä. Lagerborgin ajatukset liittyvät hänen ruotsinmieliseen taustaansa, jonka perusteella hän oli enemmän Ranskaan suuntautunut.⁴⁴⁶ Waltarin keskiluokkaisuuden kritiikki, vaikka pinnallinen, tuntuu luontevalta liittää hänen ja tulenkantajien yleisempään taiteilijaidentiteettiin.

Jossain määrin Monte Carlon matkaan 1930 liittyvässä tekstissä minäkertoja (Mika) tapaa monacolaisessa putkassa saksalaisen, köyhtyneeseen aateliin kuuluvan miehen.⁴⁴⁷ Saksalainen on osallistunut ensimmäiseen maailmansotaan, jonka kokenut epäinhimillisenä. Sodan jälkeen asunut nääntyneessä maassa, jossa ”ei enää ollut poliiseja, vain miljoonia hermosairaita sotilaita, joilla vielä oli aseensa jäljellä. Keisari karkoitettuna, kaikki tuhotumistilassa, verilöylyjä Münchenissä, kommunistien verenleimuavia julistuksia”. Tätä olivat seuranneet nälän, kurjuuden, ”inflation, Versailles’n vuodet”. Miehen rautaristit eivät kelvanneet edes panttilainajalle.⁴⁴⁸ Sympaattinen saksalainen esiintyy tarinassa siis uhrina. Saksan keisarikunnan loppu esitetään nääntyneenä maana, jossa raivostunut kansa oli syöksynyt hallitusta vastaan. Mies oli puolustanut hallitusta, ollut uskollinen isänmaalle, kommunistien joukot hajotettiin, eikä Saksa sortunut.⁴⁴⁹ Toinen yhteys, jossa saksalaisia esiintyy myönteisessä valossa on matkakertomuksessa 1929 oleva kohta, jonka mukaan ”[o]n kuitenkin olemassa yksi rakastettava saksalainen ja ainoa tehtäväni oli käydä hänen

⁴⁴⁴ Waltari 1929z, s. 233.

⁴⁴⁵ esim. Waltari 1929k.

⁴⁴⁶ Jalava 2005b, s. 293.

⁴⁴⁷ Waltari 1930r, s. 5-6.

⁴⁴⁸ Waltari 1930r, s. 7-9.

⁴⁴⁹ Waltari 1930r, s. 8. Vuoden 1957 *Vallaton Waltari* -kokoelmassa kyseistä kohtaa on lyhennetty runsaasti, jolloin kommunistien ja Saksan vastakkaisuus on poistunut siitä. Waltari 1957, s. 10. Waltari koki kyseisen kokoelman kustantajan pyynnöstä.

haudallaan Jerusalemin-haudausmaalla. [...] Ja istuin haudan ääressä ja mietin minkälainen oli mies, joka päivisin istui oikeussalissa jäykän preussilaisena ja iltaisin kirjoitti satuja ja hyväili Murr-kissaansa.”⁴⁵⁰ Kyseinen rakastettava saksalainen oli kirjailija E.T.W. Hoffman, jonka vaikutuksesta omien satujensa kirjoittamiseen Waltari on maininnut *Kirjailijan muistelmissa*.⁴⁵¹ Kirjallisuuden puolelle saksalaiset olivatkin hyväksyttävissä, esimerkiksi Goethen lause sopi motoksi runosikermälle.⁴⁵² Caritas kutsuu Goethea *Suurella illusionissa* poroporvarilliseksi aasiksi, mutta kohtausten kokonaisuudessa Goethe jäi Koskenniemen tapaan arvostetuksi.⁴⁵³

---

⁴⁵⁰ Waltari 1929o, s. 7. Sama kohta sisältyy hiukan eri sanoin *Yksinäisen miehen junaan*. Waltari 1929z, s. 48–49.

⁴⁵¹ Waltari 1980, s. 177.

⁴⁵² Waltari 1929s, s. 289.

⁴⁵³ Waltari 1928l, s. 14–16.

4. Sukupuoli

4.1. Mika – ja muut miehet

4.1.1 Esiin tuleva Mika

Waltarin teksteissä kirjailijaan itseensä samaistettava minäkertoja on mukana jo vuodesta 1925 lähtien. Minäkertoja (Mika) esiintyy tarinoissa alkuvaiheessa ennen kaikkea kuuntelijana⁴⁵⁴, myöhemmin, varsinkin *Yksinäisen miehen junassa* myös toimijana. Toisten ihmisten, oikeastaan vain miesten, kertomien tarinoiden kuuntelijan piirre tarinoissa myös säilyy. *Yksinäisen miehen junassa* ja sitä aiemmin Aitassa julkaistussa tarinassa kerrotaan kohtaamisesta baarityön kanssa Sofiassa. Aitassa julkaistussa kertomuksessa kyseessä on skandinaavisen insinöörimiehen Pariisissa minäkertojalle kertoma tarina, kun taas *Yksinäisen miehen junassa* Waltari kertoo tarinan tapahtuvan itselleen, ja sijoittaa nyt ruotsalaiseksi määrittyvän insinöörin tarinan sivuhahmoksi.⁴⁵⁵

Waltari kuvasi vuoden 1929 matkaansa sekä jo matkan aikana lehdissä ilmestyneissä kertomuksissa, että teoksessa *Yksinäisen miehen juna*. Teoksen kirjoittamiseen motivoivana tekijänä hän on maininnut, että osa matkaa koskevista teksteistä katosi.⁴⁵⁶ Voi kysyä miksi minäkertoja (Mika) on ns. toiminnallisempi matkan loppupuolella, josta ensimmäistä, lehdessä julkaistavaksi tarkoitettua versiota ei ole säilynyt. Loppupuolella teoksen kertoja jo heittää saksalaismiehen kanssa yhteistyössä italialaisen ”bordelliasiamiehen” mereen⁴⁵⁷, pelastaa ravintolatytön häntä ahdistelevalta matkatoimistoagentilta⁴⁵⁸, lyö häntä kähmivää munkkia Roomassa⁴⁵⁹, tyrmää italialaisen dandyn leukaan suunnatulla iskulla⁴⁶⁰ ja peittoaa saksalaisen merimiehen, nyrkkeilijämestarin, Pariisissa.⁴⁶¹

⁴⁵⁴ esim. Nequiquam [=Waltari] 1925, s. 347, Waltari 1926a.

⁴⁵⁵ Ks. Waltari 1929b, Waltari 1929z, s. 120–133.

⁴⁵⁶ Waltari 1980.

⁴⁵⁷ Waltari 1929z, s. 213–214.

⁴⁵⁸ Waltari 1929z, s. 237.

⁴⁵⁹ Waltari 1929z, s. 243.

⁴⁶⁰ Waltari 1929z, s. 252.

⁴⁶¹ Waltari 1929z, s. 280.

Teksteissä on siis kuitenkin tyypillisempänä piirteenä, että tarinan minäkertoja (Mika) esiintyy tarinassa kertomuksen kuuntelijana.⁴⁶² Tämän voi ajatella todellisena Waltarin toimintatapana, josta hän totesi *Kirjailijan muistelmissa* monien teosten aiheiden tulleen kuulemistaan kertomuksista elämästä.⁴⁶³ Samoin hän 1935 esitti teoksessa *Aiotko kirjailijaksi?* ohjeenaan kuunnella, ihmiset mielellään kertovat itsestään.⁴⁶⁴ Toisaalta aiemmin mainitsemani esimerkki saman tapauksen käytöstä tarinassa kuultuna ja *Yksinäisen miehen junassa* koettuna, viittaa siihen että tarpeen mukaan tarinoissa mahdollisia ”oikeita kokemuksia” on voinut siirtää kuulluiksi tarinoiksi. Samalla tavoin välttämättä ei ole sattumaa, että samanlainen muoto on myös tarinassa *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä*⁴⁶⁵, jossa minäkertojalle kerrotaan seksikokemuksesta.

Teksteissä nousee esille paljolti Mika kirjailijaa taiteilijana. Käsitellessään tulenkantajia Mauriala esittää, että modernisoituvassa yhteiskunnassa taiteesta ja taiteilijuudesta tuli vaihtoehtoinen ja hyväksytty tapa ilmaista sosiaalisesti yksilöllisiä tunnekokemuksia. Taidevirtauksista tätä palveli erityisesti romantiikka. Yksilöllisten kokemusten arvostaminen ja luovuuden korostaminen olivat romantikoille olennaisia tavoitteita.⁴⁶⁶

Teksteissä esiintyy myös itseironiaa kohdistuen Mikan ikään ja asemaan taiteilijana. Pariisiin sijoittuvassa tarinassa 1928 päähenkilönä on nuori mies, joka on ollut sairaana mutta kirjoittaa nyt suurta traagillista romaania.⁴⁶⁷ Loppuvuodesta ilmestyneessä tarinassa Waltari pilailee vähän aikaa sitten ilmestyneen, Rafael Koskimieheltä loistavan arvostelun saaneen *Suuren illusionin* kustannuksella.⁴⁶⁸ Samalla tavoin Nuoressa voimassa julkaistu jutussa, joka on kirjoitettu kirjeen muotoon rakkaalle sedälle⁴⁶⁹, Mika luonnehtii itseään nuoreksi pennuksi, joka on saanut ensimmäiset runonsa julkaistuksi.⁴⁷⁰

Mika tekee myös iästään pilaa niin kertomalla kuinka hänen vuokraemäntänsä kutsuu häntä ”enfant terrible”:ksi⁴⁷¹, kuin kertomalla olevansa niin suuri ja arvokas

⁴⁶² ks. esim. Waltari 1929m, s. 75, Waltari 1930b, Waltari 1929g.

⁴⁶³ Waltari 1980, s. 375; myös Kylmämetsä-Kiiski 1982, s. 173.

⁴⁶⁴ Waltari 1935/1994, s. 19.

⁴⁶⁵ Waltari 1930d.

⁴⁶⁶ Mauriala 2005, s. 25–26.

⁴⁶⁷ Waltari 1928h, s. 4–5.

⁴⁶⁸ ks. Waltari 1980, s. 209–210.

⁴⁶⁹ ts. perheystävälle Jalo Sihtolalle, jonka kanssa Waltari oli kirjeenvaihdossa. Ks. Waltari 1980, s. 50.

⁴⁷⁰ Waltari 1928f, s. 403.

⁴⁷¹ Waltari 1928d, s. 244.

herra, että voi ajattaa partansakin.⁴⁷² Neljäkymmentä vuotta myöhemmin Waltari esitti halunneensa tuolloinen vaikuttaa ikäistään kokeneemmalta ja kehittyneemmältä.⁴⁷³ Tällaisestakin esimerkkejä löytyy. Sadunkertoja (Mika) Dshinnistanin prinssin nimikertomuksessa ei ole enää itse kirkassilmäinen eli kuuluu nuorisoon, jolla on tulevaisuus.⁴⁷⁴

Toisaalta kun suuri yleisö samaisti *Suuren illusionin* minäkertojan toimittaja Hartin Waltariin itseensä, tämä koki tämän nöyryyttäväksi ristiriidaksi sen kanssa mitä todellisuudessa oli.⁴⁷⁵ Tässäkin suhteessa *Yksinäisen miehen junan* minäkertoja on mielenkiintoinen. Se on toisaalta selkeästi Mika Waltari ja kertoo hänen matkastaan, josta kertovia tekstejä hän oli julkaissut jo aiemmin.⁴⁷⁶ *Yksinäisen miehen junan* kertoja eroaakin ainakin teoksen alkuosassa selvästi *Suuren illusionin* kertojasta Hartista. Hart haluaa olla kova, kyyninen, tässä kuitenkin välttämättä onnistumatta.⁴⁷⁷ Mika taas alkuvaiheessa opiskelijoiden seurassa ollessaan toteaa, että he ovat jo melkein miehiä. Hän ei myöskään peitä sitä, että asuu kotona pikkuveljen ja äidin kanssa ja että isähahmo on hänelle tärkeä.⁴⁷⁸ Tässä suhteessa Mikassa on yhtä paljon *Suuren illusionin* Pikkuveljen piirteitä – toisinkuin Hart, Mika ei edusta kadotettua sukupolvea. Osaltaan tämä todistaa sekä ettei Waltari todellakaan kokenut Hartia omaksikuvakseen. Omalla nimellään julkaistuissa teksteissä Waltarin kapinallisuus porvarillista arvomaailmaakin kohtaan on vähäisempää. Esimerkiksi kuten Tuija Takala huomauttaa, Waltari esitellessään Nuoressa Voimassa 1928 eurooppalaisia uusia suuntauksia oli kirjoittanut artikkelinsa kirjeen muotoon sedälle – eroten siinäkin eurooppalaisesta modernismista, joka vastusti porvarillista perhettä.⁴⁷⁹ Kirjeen ”setä” voidaan olettaa Jalo Sihtolaksi, jonka kanssa Mika oli kirjeenvaihdossa.

Kuten mainittua, *Yksinäisen miehen junaan* voi ajatella myös romaanina. Sellaisena se toimisi Waltarin kuusi vuotta myöhemmin esittämään romaanin ideaaliin, jossa romaani kuvaa tietyn kehityskulun alusta ratkaisevaan loppuun asti. Useimmiten kehitys tapahtuu romaanin päähenkilössä.⁴⁸⁰ Pohjana tällaiseen ajatteluun oli *Kirjailijan*

---

⁴⁷² Waltari 1929a, s. 9.

⁴⁷³ Waltari 1968, s. 7. Toisin kuin Mauriala (2005, s. 227) asian esittää, tätä tuskin voi pitää haluna vai-
kuttaa olla *parempi* ihminen kuin olikaan.

⁴⁷⁴ Waltari 1929c, s. 80.

⁴⁷⁵ Waltari 1980, s. 186, 211, ks. Häggman 2001b, s. 337.

⁴⁷⁶ ks. luku 2.3.

⁴⁷⁷ esim. Waltari 1928l, s. 47.

⁴⁷⁸ Waltari 1929z, s. 13, 34, 37.

⁴⁷⁹ Takala 1990, s. 58. Ks. kyseinen teksti Waltari 1928f.

⁴⁸⁰ Waltari 1935/1994, s. 150.

muistelmien mukaan Rafael Koskimiehen romaanin teoria.⁴⁸¹ *Yksinäisen miehen junassa* kehityksen voi nähdä kulkemassa opiskelijasta itsenäiseksi mieheksi, joka matkalla irtoaa haaveistaan ja päätyy lopuksi työntekoon. Matkan seikkailu sisältää myös kasvua. Italiassa hän joutuu tappelemaan. Se siirtää hänet uudelle tasolle: “kaiken takana keinuu mielessäni pieni ylpeyden ja tyytyväisen häivähdys. Olen ensimmäisen kerran elämässäni lyönyt miehen lattiaan.”⁴⁸²

Pariisissa maskuliinisen voiman kokemiseen tai esittämiseen tulee jatkoa. “Aamuyöllä on jossain Hallien pikkubaarissa saksalainen merimies, joka on Rouenista tullut tuhlaamaan palkkarahojaan. Hän on patologisessa humalassa, kiljuu saksalaisia hävyttömyyksiä ranskalaisille työmiehille, – tahtoo nyrkkeillä, – huutaa, että hän on laivaston keskisarjan mestari. Sanon vahingossa hänelle jotakin saksaksi, hän tunkee luokseni ja lyö minua niskaan. Vedän takaisin, – patron käskee meidät ulos. Menen rauhassa, mutta saksalainen tulee jäljessäni ja potkaisee minua. Se on liikaa. Vien hänet Chatelet’*en* sillan alle. Siellä on tyhjää ja hiljaista, – siellä hän voi tapella. Hän lyö nyrkillään vasten suutani, niin että huuleni ovat seuraavana päivänä paksut ja turvonneet. Hänen nenästään tulee verta, – hän suuttuu, poimii katukiven maasta, lyö minua sillä silmien väliin niin, että putoan istumaan...

Hän jää sillan alle makaamaan, – tekisi mieli kierittää hänet Seine’iin, mutta jaksan hillitä itseni.”⁴⁸³ Huolimatta tappelun tasaisuudesta, loppujen lopuksi Waltari *vie* miehen ulos, jossa *tämä* voi tapella. Viileä, kiihtymätön suhtautuminen jatkuu loppuun asti, itsehillintä pitää. Kohtauksessa itsekuri toimii maskuliinisena tuntomerkkinä.

Fyysiset yhteenotot tapahtuvat dandy-hahmon kanssa siis feminiinisyiden ja maskuliinisen sekoittavan miehen, homoseksuaalisen munkin kanssa ja (työväenluokkaisen) merimiehen, fyysisen voiman edustajan kanssa.⁴⁸⁴

Suomalaiseen miehen rakentamiseen voi ajatella kuuluvan myös työn. Työsuoritusten kautta kasvetaan mieheksi.⁴⁸⁵ Karttunen tulkitsee, että kun matkan lopussa Waltari kiirehtii työnsä pariin, siinä on kyse taiteilijasta, joka haluaa työnsä pariin.⁴⁸⁶ Toisaalta jo ennen matkaa, *Yksinäisen miehen junan* alkupuolella, tulee ilmi, kuinka kertoja on päättänyt todistaa itselleen kykenevänsä tekemään työtä – ehkä siis

⁴⁸¹ Waltari 1980, s. 228.

⁴⁸² Waltari 1929z, s. 253.

⁴⁸³ Waltari 1929z, s. 279–280.

⁴⁸⁴ Ks. kuinka Waltari kuvaa merimiestä *Suuressa illusionissa*: Waltari 1928l, s. 89.

⁴⁸⁵ Siltala 1994, varsinkin s. 119–124.

⁴⁸⁶ Karttunen 1990, s. 173.

täyttämään paikkansa miehenä?⁴⁸⁷ Loppupuolella oleva itse arvio ainakin kuulostaa tältä: “Olen ollut pehmeä, – tarvitsen kovuutta ja oikeaa itseluottamusta.”⁴⁸⁸ Kari Mäkisen mukaan Waltarin teksteissä 1929 esiintyy useampaan otteeseen ajatus siitä kuinka nuoruus unelmineen oli jäänyt taakse ja oli aika tarttua vakavaan työhön.⁴⁸⁹ Näistä esimerkkinä toimii *Muukalaislegioonan Valtatiet* -runo, joka on osoitettu Olaville (Paavolainen). Runossa muistutetaan nuoruuden kiihkeistä päivistä, jotka ovat takana. He ovat lähteneet eri teille, mutta molemmat eteenpäin.⁴⁹⁰ Nuoruuden jättäminen taakse on siis vahvasti esillä vaikka nuoruuden valtateistä ei tuntuisi kauan olevan, otsikon mukainen kokoelmahan ilmestyi vuotta aikaisemmin.

Oman passiivisuuden toistaminen kulkee läpi tekstien. Waltari toistelee huumorina omaa passiivisuutta piirteensä, joka liittyy ilmeisesti hänen ruumiillisen työn karttamiseensa: ”miksi minä sekaantuisin elämän kulkuun [...] Minä – hyödytön, passiivinen, tarmoton yksilö, jonka aivot ovat huoneen suuruiset.”⁴⁹¹ Joululottaan kirjoitetussa pakinassa pikkuveli on Oravissa, Helsingin suojeluskunnan poikakompaniassa, isoveljensä on RUK:ssa, itse ei vielä käynyt, vaikka armeija olisikin hyväksi opintojen jälkeiselle kumaralle selälle ja hermostuneisuudelle.⁴⁹² Minäkertoja, tässä tapauksessa todellakin Waltari, esittää olevansa luonteeltaan laiska ja suhtautuneensa elämään reflektiivisesti.⁴⁹³ Laiskuus viittaa ehkä tässä kontekstissa ruumiillisen työn karttamiseen, tässähän on kyse ruumiillisesta maskuliinisuudesta iso- ja pikkuveljen kohdalla. Pakina tarjoaa kuvan kirjailijan (tässä vaiheessa sanaa voi käyttää, pakina julkaistiin joululehdessä, *Suuren illusionin* menestyksekkään ilmestymisen jälkeen) perheestä, jossa osallistuttiin suojeluskuntatoimintaan. Se miksei kirjailija itse ole mukana selitetään hänen älyllisyydellään, ruumiillisuuden puutteellaan. Kirjailija myöntää toisaalta asepalveluksen ruumiillisen parantavuuden, liittää aivotyöhön huononemisen, hermojen heikkene- misen. Armeija toki voisi korjata (vaikka kirjailija ei ehkä oikeastaan ole siitä niin in- nostunut) kirjailijan degeneroitumista.

---

⁴⁸⁷ Ks. Waltari 1929z, s. 5.

⁴⁸⁸ Waltari 1929z, s. 284.

⁴⁸⁹ Mäkinen K 1989, s. 209. Samanlaista ajatusta oli ilmeisesti yksityiselämässäänkin. Elsa Enäjärvi kirjasi 19.8.1928 päiväkirjaansa Waltarin puhuneen Martti Haaviolle aikovansa vakiintua, kun Suuren illusionin julkaisun yhteydessä WSOY kaavaili Waltarista yhtiölle uutta prosaistia. (Yhdessä s. 94–95, Sievänen-Allen 1993, s. 152–153).

⁴⁹⁰ Waltari 1929q, s. 38–39.

⁴⁹¹ Waltari 1930f, s. 74, ks. myös Waltari 1928j, s. 29, Waltari 1928h, s. 4, Waltari 1930q, s. 129.

⁴⁹² Waltari 1928j, s. 28.

⁴⁹³ Waltari 1928j, s. 29.

Vuodesta 1929 lähtien teksteihin tulee myös seksuaalisesti kokenut kirjailija. Pääsääntöisesti yhdyntään asti viitataan vain kolmannessa persoonassa kerrotuissa tarinoissa⁴⁹⁴, poikkeuksena ovat *Yksinäisen miehen junan* kohdat, joista ensimmäisessä baaritytölle ja minäkertojalle (Mika) ”sitten käy niinkuin lopulta aina käy...”⁴⁹⁵ ja jälkimmäisessä vihjaus on vielä hienovaraisempi, Pariisissa hotellihuoneeseen palaavaa minäkertojaa tervehtii siellä hajuvedentuoksu, kun ”[n]uoruuteni on tullut jättämään minulle jäähyväiset viimeisenä yönäni.”⁴⁹⁶

Kahdessa saman tarinan eri versiossa minäkertoja on varsin välinpitämätön. Varhaisemmassa versiossa *Miesihanne*, tyttö kysyy miksi minäkertoja ei suutele häntä. Minäkertoja on kuitenkin kyllästynyt leikkimiseen.⁴⁹⁷ Jälkimmäisessä versiossa *Tyttö joka halusi elää*, minäkertoja, taiteilija, pohtii antaako tyttö uutuuden värähdystä.⁴⁹⁸ Myöhemmin minäkertoja suutelee tyttöä, koettaakseen miten tämä siihen suhtautuu. Tämän jälkeen hän on saanut uteliaisuutensa tyydytettyä.⁴⁹⁹

Kyynistä kirjailijaa enemmän esiintyy 1930 kuitenkin rakastumaan taipuvainen kirjailija. *Oodissa keväälle* hän soittelee Katille, kirjoittaa runoja Tellervolle, lähettää Ainolle kukkia ja suutelee Marjattaa rappukäytävässä. Rakastumisten määrää kuvaa sekin, että hän toivoo lahjoittaessaan Marjatalle taivaalta tähden, ettei tämä valitsisi yhtään niistä kahdeksastatoista, jotka hän on jo lahjoittanut muille.⁵⁰⁰

Samanlaista kevyttä rakastumista kuvataan myös tekstissä *Äiti ja poika puhuvat*. Siinä poika on rakastunut ja selostaa asiaa äidille. Äiti muistaa että lukuisat muutkin, kuten Irma, Aino ja Baby, olivat aiemmin ihmeellisiä. Poika on vakuuttunut, että ”hänellä on niin merkilliset silmät, ja kun hän vain katsookin minuun, [...] Kyllä hän nyt tällä kertaa on varmasti se oikea.” Äiti muistuttaa että oikeita olivat myös Aili, Elli ja Mirja. Poika suunnittelee naimisiinmenoa vaikka ”en minä kyllä käsitä, että mies voisi monta vuotta pysyä saman naisen kanssa.” Äiti epäileekin että poika pettäisi vaimoan kahden viikon päästä.⁵⁰¹

Helposti rakastuvan kirjailijan kuva, oli se sitten kaunokirjallinen tai oikeasti hänen käytöksestään lähtevä, näyttäytyy esimerkiksi Viljo Kajavan yksityisenä ihmette lynä siitä miten käy jokasyksyisten rakastumisten kun Mika on kihloissa. Samoin Seura-

⁴⁹⁴ Waltari 1930d, Waltari 1930c, s. 252–253.

⁴⁹⁵ Waltari 1929z, s. 132–133.

⁴⁹⁶ Waltari 1929z, s. 286.

⁴⁹⁷ Waltari 1929m, s. 76.

⁴⁹⁸ Waltari 1930c, s. 46.

⁴⁹⁹ Waltari 1930c, s. 51–52.

⁵⁰⁰ Waltari 1930l, s. 274–275.

⁵⁰¹ Waltari 1930x.

lehden pienessä elämäkerrallisessa artikkelissa nimimerkki Pyromaani kieltäytyy heikon matematiikkapäänsä vuoksi laskemasta Waltarin rakastumisia.⁵⁰² Rakastumiset ja rakkausnovellit olivatkin niin Waltarin alaa, että vuoden 1930 Joulukärpänen -lehdessä pilailtiin Waltarin tekevän rahaa rakkaudella, kirjoittavan joka suhteestaan novellin.⁵⁰³

4.1.2 Modernin miehen ongelmat

Saksalaisen *Sittengeschichte der Nachkriegszeit (1930–1931)* -teoksen kirjoittajat esittivät maailmansodan murtaneen moraalin. Sodista palanneiden miesten hermot olivat murtuneet ja naiset sen sijaan olivat saaneet lisää liikkumatilaa kaupungeissa. Muutoksen merkinä oli uudet miehistyneet naistyypit ja heidän rinnalleen tulleet feminiinistyneet tai androgynistyneet miehet.⁵⁰⁴

Nykyihmisen, nykymiehen, ongelmana useissa Waltarin teksteissä hahmottuu reflektointi. Kulttuuri-ihmiset eivät toimi luonnon, vaistojojensa mukaan. Tämä piirre on mukana jo *Kuolleen silmissä*. Novellissa *Punainen kolmio* on sama Edgar Allan Poelta lainattu tekniikka kuin *Muumiossakin*, tarina on päiväkirja, joka on löytynyt kirjoittajan kuoleman jälkeen. Tarinan kertoja on köyhä opiskelija. Häntä eivät naiset kiinnosta, ilmeisesti varsinkaan vuokraemäntä, joka katselee häntä. Eräänä yönä hän on ”naisten” luona, oletettavasti siis bordellissa. Hänen aistinsa eivät kuitenkaan syty itse-erittelyn vuoksi. Sen sijaan hän katselee itseään ulkopuolelta ”kylmästi ja objektiivisesti”.⁵⁰⁵ Kertojaa vaivaa siis sama ongelma kuin myöhemmin henkilöitä *Suuressa illusionissakin*. Siinä taiteilija Mäki moittii Hartia: ”Sinä pysähdyt aina jokaisen uuden tapauksen eteen miettimään, mitähän ideaa siinäkin mahtaa olla, ja kadotat kaiken hurman elämästä pelkällä mietiskelyllä.”⁵⁰⁶ Myöhemmin Hart pohtii olevansa vain ”kylmän järkevä, käytännöllinen, hiukan pessimistinen mies,[...] jonka elämä hävisi itse-erittelyyn ja tyhjiyteen.”⁵⁰⁷ Nykyihmiset siis refleктоivat kaikkeen, eivätkä pysty elämään. Nietzschen ajattelussa vaistonvarainen elämä ohitti kaiken muun. Sitä Nietzschen mukaan pyrkivät kahlehtimaan niin yksipuolinen intellektuaalisuus kuin kristinusko ja sen mo-

⁵⁰² Kajava 1990, s. 112, Pyromaani 1928.

⁵⁰³ Kylmämetsä-Kiiski 1982, s. 173.

⁵⁰⁴ Hapuli 1996, s. 258–263.

⁵⁰⁵ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 127–130.

⁵⁰⁶ Waltari 1928l, s. 197. vrt. s. 70.

⁵⁰⁷ Waltari 1928l, s. 252.

raali.⁵⁰⁸ Tällainen suora eläminen nousi esiin myös ekspressionistien ajattelussa, jossa korostui yksilön elämykset ja tunteet valmiiden kulttuurin rakenteiden sijaan.⁵⁰⁹

Waltariin vaikuttivat merkittävästi Henri Bergsonin ajatukset hänen akateemisen opettajansa Hans Ruinin välityksellä.⁵¹⁰ Bergson esitti että ihmisellä on järkeä vanhempi ajatusväline, intuitio, vaistomainen ominaisuus, jonka järki ja päättely ovat työntäneet taka-alalle. Sen avulla oli mahdollista saada kosketusta olemassaolon olennaiseen, irrationaaliseen puoleen. Bergsonilla syvimpänä syynä oli luova elämänvoima, jota ei voitu kuvata loogisin käsittein eikä sen vaikutusta voinut ennustaa.⁵¹¹ Intuition kautta oli saavutettavissa todellinen tieto maailmasta.⁵¹²

Suoraa elämistä Waltari esitti löytyvän Paul Morandin runoista, joissa on hänen mukaansa rajaton vaikutelmien jano, ei moraalialla vaan toimintaa.⁵¹³ Waltarin tekstien monet mieshahmot käyttäytyvät kuitenkin toisin. *Suuren illusionin* minäkertoja, toimittaja Hart sekä esittää itsensä, että hänet esitellään elämäkatsomukseltaan kylmäksi ja käytännölliseksi. Omassa itse arviossaan Hart kuitenkin esittää asian muodossa “olin yrittänyt karsia itsestäni mielikuvitusta ja suhtautua elämään mahdollisimman kylmästi ja käytännöllisesti”.⁵¹⁴ Keskiluokkaisessa maskuliinisessa ideaalissa mieheltä edellytettiin itsehillintää.⁵¹⁵ Ideaali oli siis ristiriidassa arvokkaaksi nostetun vaistomaisuuden kanssa.

Rationaalisuus ei miehelle ole helppoa, vaan se vaatii ponnistelua. Hart kokee ongelmaksi, että hänellä “on vahva taipumus juomiseen ja aistillinen luonne.” Mielestään hän oli turmeltunut liian aikaisin.⁵¹⁶ Kylmän harkitsevia miehiä esiintyy myös muissa tarinoissa. *Pinnan alla* -novellin insinööri Aro ottaa kaiken kylmänä ja harkitsevana.⁵¹⁷ Tarinassa *Johtaja ja yksityissihteeri* miehen tunteiden peittäminen johtaa osaltaan itsemurhaan.⁵¹⁸ Miehen ongelma ei siis ole olla liikaa eläin, vaan liian vähän.

---

⁵⁰⁸ Mäkinen K 1989, s. 31–32.

⁵⁰⁹ Mäkinen K 1989, s. 34.

⁵¹⁰ Huuhtanen 1982, s. 299. Toinen merkittävä Waltarin akateeminen opettaja, Rolf Lagerborg, suhtautui sen sijaan Bergsonin intuitioon nuivasti varsinkin tieteen alalla ja suositteli sitä vastaan tunteiden voittamista ja Kantia. Jalava 2005b, s. 425, Kemppainen 1991 s. 25. Ks. myös Nygård 2003, s. 428-434.

⁵¹¹ Klinge 1983, s. 21.

⁵¹² Mäkinen K 1989, s. 32.

⁵¹³ Waltari 1929t, s. 97.

⁵¹⁴ Waltari 1928l, s. 47.

⁵¹⁵ ks. Valenius 2004, s. 39.

⁵¹⁶ Waltari 1928l, s. 49.

⁵¹⁷ Waltari 1930m, s. 41.

⁵¹⁸ Waltari 1929f, s. 10–11.

Suuren illusionin toisen miespäähenkilön maisteri Hellaksen kuvauksessa hänellä on ivalliset, kalpeat kasvot ja pistävät silmät.⁵¹⁹ Caritas kutsuu häntä hermafrodiitiksi.⁵²⁰ Hermafrodiitti Hellas ei täysin mene sukupuolikategorioihin ja hän teoksessa esittää itseään tuhoutuvaksi vanhan maailman edustajaksi.⁵²¹ Sukupuolikategorioiden väliin jäämisestä kertoo sekin, että kuten Heli Heiskanen esittää, Hellas on teoksessa myös vampyyri. Suudellensa Caritasen kättä Hellaksen hampaat välähtävät, jonka jälkeen käsi vuotaa verta.⁵²² Vampyrismiin on usein liitetty homoseksuaalisuus ja aristokraattinen dekadenssi.⁵²³

Hellas on yläluokkainen, jopa dekadentti, kirjailija, eikä hänen kuvauksessaan nouse esiin ruumiillinen voima. Työväenluokkainen mies teoksessa tavataan kun Hellas ja Hart piipahtavat pirtua ostamaan, kyseessä on kieltolakiaika, laivasta Helsingin Katajanokalla.⁵²⁴ “Meille piti varsinaisesti seurata kansivahti, joka oli myös riisuutunut paitahihasilleen. Hän oli nuori mies, ehkä hiukan yli kahdenkymmenen. Hänen kasvonsa oli karkean, rahvasmaisen kauniit, ja lihakset paisuivat voimakkaina käsivarsissa. Jutellen ja puhuen paljon yritti hän tekeytyä sivistyneen kohteliaaksi, ja tuntui muuten olevan hyvin varma itsestään ja voimistaan.” Hellas analysoi Hartille miestä todeten tämän olevan Jack London -tyyppiä, joka raivaa teitä erämaihin ja särkee kapakoissa tuolit ja ikkunat.⁵²⁵ Miestä katsellessa huomataan hänet tekevänä henkilönä, ei pelkkänä kauniina ruumiina, ruumiissa on voimaa. Hapuli toteaa Olavi Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* -teoksessa käyttämistä valokuvista, että vaikka niissä ihailaan sekä miesten että naisten ruumiita, naiset kuvataan katsottavina, miehet ovat toimimassa tai valmiina toimimaan.⁵²⁶ Lihaksikkuuden merkitys 1920-luvulla ainakin miesten naisten eroa tekevä, lihaksikkuus poisti miehen ruumiista feminiiniseksi koetun pehmeiden, muotiin tullut naisen hoikka ruumis taas korosti lihaksikkaan miehen rinnalla vallan puutetta. Lihaksikkuuden vallan ydin piilee siinä, että sitä pidetään biologisesti annettuna ja luonnollisena.⁵²⁷ Keskiluokkaisen miehen kannalta tuskin oli ongelmatonta, että työväenluokka edusti tätä valtaa – ja myös ilmeisesti huomasi sen. Johanna Valeniuksen mu-

⁵¹⁹ Waltari 19281, s. 12.

⁵²⁰ Waltari 19281, s. 35. Yksinkertaistavalla elämäkerrallisella selitykselle asian voisi toki kuitata sillä, että Hellaksen esikuva Olavi Paavolainen mainosti itseään biseksuaalina ja käytännössä koki suhteita ilmeisesti sekä miesten että naisten kanssa. ks. Mauriala 2005, s. 65–95.

⁵²¹ Waltari 19281, s. 282–283.

⁵²² Heiskanen 1998, s. 29, Waltari 19281, s. 39–40.

⁵²³ Hapuli 1992, s. 117.

⁵²⁴ Waltari 19281, s. 86.

⁵²⁵ Waltari 19281, s. 89.

⁵²⁶ Hapuli 1995, s. 180–181.

⁵²⁷ Hapuli 1995, s. 188–189, ks. Dyer 2002, s. 212–213, 230.

kaan suomalaisen työväenliikkeen symbolina sosialistisessa pilalehdessä Kurikassa 1910-luvulla oli lihaksikas, usein nuori mies, joka otti yhteen vastustajiensa kanssa nyrkein. Samalla tavoin työväenliikkeessä ja kommunistisessa kuvastossa lihaksikas mies usein kuvasi proletariaatin voimaa.⁵²⁸

4.1.3 Siellä missä miehiä tehdään – vai hajotetaan?

Kristian Korppi tarinassa, joka ilmestyi 1927, sota on tehnyt jotakin miehille. Tarinan minäkertoja kohtaa selittämättömiä asioita. Hän yrittää selittää sen sillä, että rintamalta palanneet miehet ovat herkkiä hermojärkytykselle ja hallusinaatioille.⁵²⁹ Ensimmäinen maailmansota oli tuonut julkisuuteen uuden oireen, sotaneuroosin. Sodan jälkeen esillä oli miesten hermostuminen, kun hysteria oli aiemmin liitetty lähinnä naisiin.⁵³⁰ Tarinassa sota esiintyy myös miehiä järkyttävänä asiana. Tässä siis sotaneuroosi yhdistyy yliluonnolliseen kauhutarinaan.

Ensimmäisen maailmansodan järkyttävyys esiintyy myös Monte Carloon sijoittuvassa tarinassa 1930. Siinä minäkertoja (Mika) tapaa putkassa rotevan miehen, jolla on ruskeat, miehekkäät kasvot ja joka muistuttaa enemmän pohjoismaalaista kuin saksalaista. Mies osoittautuu kuitenkin saksalaiseksi ja hän kertoo kohta elämäntarinansa. Ensimmäiseen maailmansotaan osallistumisesta hän kertoo alun innostuksesta, mutta myöhemmästä pettymyksestä. Saksalaisen mukaan sodassa taistelivat koneet, eivätkä enää ihmiset. Sodan jälkeen maassa oli miljoonia hermosairaita sotilaita. Saksalaisen kertojankin hermot ovat luhistuneet taloudellisen jälleenrakennuksen aikana. Hänen sankaruutensa on myös osoittautunut arvottomaksi: hänen kunniamerkinsä eivät kelvanneet edes panttilainajalle.⁵³¹

Jos ensimmäistä maailmansotaa sivuavissa teksteissä sota on murtanut miehiä, niin Waltarin saduissa nuoret miehet tulevat sodassa miehiksi ja myös Joululotassa ilmestyneessä pakinassa pikkuveli kasvaa mieheksi suojeluskuntatoiminnassa.⁵³²

Miehistymisen ja kasvun Waltari esittää tapahtuvan myös itselleen. Asepalvelusaikana kirjoitetuissa sitä kuvaavissa teksteissä armeija mahdollistaa onnelliset unet

⁵²⁸ Valenius 2004, s. 40.

⁵²⁹ Korppi [=Waltari] 1927a, s. 36.

⁵³⁰ Näränen 1995, s. 49.

⁵³¹ Waltari 1930r, s. 5-9.

⁵³² Luku 3.1.3.

kun nuoren miehen mieli on puhdistunut kesän hikoilussa. Myös aamuvoimistelu tarjoaa elämäntuntoa. Tärkeäksi nousee myös yhteisyys, jota Waltari kuvaa ”olemme vain suuria poikia, se on onnellista”.⁵³³ Poikien yhteisönä armeijassa ei ole eri yhteiskuntaryhmiä tai niitä ei tunnusteta olevan. Samanlainen ajatusmalli esiintyy Anders Ahlbäckin tutkimissa asevelvollisille tarkoitetuissa lehdissä sotienvälisenä aikana. Luokkajoukkojen esitettiin katoavan kasarmien toveruudessa.⁵³⁴ Markku Envall on viitannut Waltarin asepalvelusajaltaan Jalo Sihtolalle lähettämään kirjeeseen, jossa on mukana sekä haltioitumisen tunnot, että tylsistämisen. Siinä se eroaa Waltarin armeijateoksen *Siellä missä miehiä tehdään* (1931) myönteisyydestä, joka vaikuttaa pingotetulta, ulkokohtaiselta ja ohjelmalliselta.⁵³⁵ Asevelvollisuusajan kirjoituksissa suhtautuminen on myönteistä, mutta asevelvollisuusajasta määrittellen myös siksi ”jota joskus on vihannut ja rakastanut.”⁵³⁶

Armeija esiintyy teksteissä paitsi paikkana, jossa miehiä tehdään, niin mieheksi kasvamisen paikkana: ”olen iloinen, että minäkin olen siellä missä miehiä tehdään. Että olen kyennyt alistumaan, ymmärtämään suuren prinssiin, voittamaan itseni ja tottelemaan.” Lopputuloksen kertoja näkee kaikissa. Heidän silmänsä ”on kulunut kesä tehnyt kirkkaiksi, kasvot ovat ruskeat, mieleen on tarttunut sotilaselämän rento ja uskalias: antaa mennä – se tekee vain terää!”⁵³⁷ Kun Olavi Paavolainen arvosteli Pentti Haanpään *Kenttää ja kasarmia*, hän esitti uuden elämänmuodon vaativan kurinalaisuutta ja säännöllisyyttä. Armeija toimisi paikkana, jossa ihmisistä muokattaisiin modernin yhteiskunnan vaatimuksiin soveltuvia.⁵³⁸ Ahlbäckin mukaan tällainen ajattelu oli yleisempääkin vuoden 1919 jälkeen, jolloin varusmiehille tarkoitettujen lehtien miesideaali alkoi tarkoittaa ennen muuta kansalaisideaalia, joka ei rajoittunut enää sotilaana oloon.⁵³⁹

Waltarin 1931 ilmestynyttä teosta *Siellä missä miehiä tehdään* on pidetty vastakirjana Haanpään *Kentälle ja kasarmille*. Sellaiseksi se ainakin ilmestymisaikanaan muodostui.⁵⁴⁰ Envall arvioi teoksen ihmisihanteessa olevan autoritäärisen persoonallisuuden piirteitä. Totteleminen esitetään arvokkaana taitona.⁵⁴¹ Paavolaisen ajatuksenkin tottelemisesta voi nähdä sisältävän ajatuksen kansasta

⁵³³ Waltari 1930h, s. 206.

⁵³⁴ Ahlbäck 2004, s. 147–148.

⁵³⁵ Envall 1984, s. 44; ks. myös Waltari 1980, s. 216.

⁵³⁶ Waltari 1930e, s. 13.

⁵³⁷ Waltari 1930p; ks. myös Waltari 1930e, s. 12.

⁵³⁸ Hapuli 1995, s. 54–55.

⁵³⁹ Ahlbäck 2004, s. 144.

⁵⁴⁰ ks. Envall 1984, s. 40–41, Häggman 2001b, s. 426.

⁵⁴¹ Envall 1984, s. 43.

epäkypsänä aineksena, joka ylempien oli muokattava.⁵⁴² Waltarin teksteissä muokkaaminen kohdistuu myös itseen, totteleminen on taito, jonka itse oppii.⁵⁴³

Myös sama ero suhtautumisessa ruumiilliseen työhön, jonka Envall on havainnut Haanpään ja Waltarin varusmieskuvauksissa olevan näkyy kirjoituksissa. Envallin mukaan Haanpään fyysiseen työhön tottuneille sankareille armeijan harjoitusten leikki on tuottamatonta työtä, hyödytöntä. ”Herraspoika” Waltarin tekstissä armeijan leikki on hauskaa urheilua.⁵⁴⁴ Samalla tavalla keskiluokkaisesta näkökulmasta Olavi Paavolainen saattoi estetisoida työmiehen ruumiin vitaaliseksi ja kauniiksi, miettimättä työn raskautta.⁵⁴⁵ Käsittelemieni Waltarin tekstien työnkuvaukset viittaavat henkiseen työhön ainakin minäkertojien ja muiden päähenkilöiden kohdalla. Työn raskaus on hermostumista ja väsymistä kuten *Suuren illusionin* toimittaja Kortteella.⁵⁴⁶ Työn aiheuttamat seuraukset ovat myös tietystä mielessä ”feminisoivia”. Armeijan liikunta mahdollistaakin teksteissä henkisen työn tekijän, miehisyyden suhteen vaarassa olevan, palautua maskuliiniseen terveyteen. Hiki, ruumiillinen työ puhdistaa Waltarinkin pojaksi poikien joukkoon.⁵⁴⁷

4.2 Tuhoavasta naisesta reippaaseen tyttöön

4.2.1 Tuhoava nainen ja seksuaalisuus

Ritva Haavikko on esittänyt Waltarin teosten toistuvana teema olevan eroottinen rakkaus tuhon piiriin tuovana voimana.⁵⁴⁸ On ehkä ihan realistista puhua nimenomaan tuhoavasta naisesta, koska ainut Haavikon esittämä esimerkki ”tuhoavasta miehestä” on aineistostani ajallisesti kaukana oleva näytelmä *Gabriel, tule takaisin* (1945). Haavikko esittää tuhoaviin naisiin syyksi Waltarin raskaan rakkaussuhteen runoilija Elina Vaaraan 1926. Tosin Haavikkokin viittaa myös kirjallisiin esikuviin.⁵⁴⁹

⁵⁴² Hapuli 1995, s. 55.

⁵⁴³ Waltari 1930e, s. 12, Waltari 1930p.

⁵⁴⁴ Envall 1984, s. 43.

⁵⁴⁵ Hapuli 1995, s. 194–195.

⁵⁴⁶ ks. SI, s. 7-8, myös Waltari 1928l, s. 121, Waltari 1928j, s. 28.

⁵⁴⁷ ks. Waltari 1930h, s. 206.

⁵⁴⁸ Haavikko 1982, s. 342–344.

⁵⁴⁹ Haavikko 1982, s. 342–344; kirjallisista yhteyksistä esim. s. 316.

Kuten jo itämaista naista käsitellessäni olen esittänyt, Waltarille tärkeitä olivat useat vuosisadan vaihteen dekadenssin teokset. Mario Prazin perustulkinnan mukaan romantiikan alkuvaiheessa femme fatale, joka kiusaa ja kiduttaa miestä, ei ollut vielä länsimaiseen kirjallisuudessa oma tyyppinsä byronilaisen sankarin tapaan vaan kehittyi 1800-lopulla ja vuosisadan vaihteessa.⁵⁵⁰ Femme fatale korvasi aiemman mallin, jossa byronilainen sankari, kohtalokas mies kidutti naista.⁵⁵¹ Pirjo Lyytikäinen kritisoi Prazin tulkintaa liian yksinkertaiseksi varsinkin kotimaisten esimerkkiensä kuten Eino Leinon valossa. Uhri voi kääntyä kiduttajaksi, masokismi ja sadismi kuuluvat yhteen, jolloin uhri voi nauttia ja kiduttaja kärsiä. Kohtalokkaat miehet ja viattomat neidot eivät kadonneet vaan jäivät rikastuttamaan kirjallisten hahmojen kenttää.⁵⁵² Joka tapauksessa viettelevän vanhemman naisen stereotypia mahdollistaa Elina Vaara -episodin tulkinnan jopa niin, että Waltari ”koki” suhteensa Vaaran stereotypian kautta ja tulkitsi ”Lumotun prinsessan”, Elina Vaaran toiminnan hänen tunteillaan leikittelyksi.

Naisen ja seksuaalisuuden vaarat tulevat ilmi jo *Jumalaa paossa* -teoksessa. Sen päähenkilöltä Aarnelta jää maailmalle lähtiessä kotiin äiti ja morsian, johon rakkaus on puhdasta. Uusi maailma avautuu hampurilaisessa kapakassa ”Punaisessa paratiisissa”, jossa hän tanssii naisen kanssa, jonka naurussa jokin herätti ”mielikuvan liasta ja saastasta.”⁵⁵³ Päähenkilö pelastuu, mutta toista synnintekijää kohtaa Jumalan rangaistus sukupuolitautiin kuoleamisen muodossa.⁵⁵⁴

Sukupuolitauti muodostuu merkittäväksi juonen osaksi myös *Suuressa illusionissa*, jossa toisen miespäähenkilön maisteri Hellaan toiminnan taustalla on paljolti hänen salaamansa syfilistartunta, joka asettaa rajat hänen toiminnalleen. Toisin kuin suomalaisen ”kuppaelokuvan” kukoistuskaudella 1940-luvulla⁵⁵⁵, 1920-luvulla syfilis oli vielä sekä oikea uhka ja pelättävä asia, että symbolinen uhkakuva. Hoitamaton syfilis aiheutti vaikeita ihottumia, hermosto-, rusto- ja luustovaurioita sekä eräissä tapauksissa kuoleman. 1800-luvulla käytetyt hoitomuodot olivat jo sinänsä pelottavia. 1910-luvulla otettiin käyttöön salvarsani, jolla saatiin parempia tuloksia.⁵⁵⁶ Nuori Waltarikin aikanaan pelkäsi hukanneensa elämänsä johonkin ”hotellin pimeään

---

⁵⁵⁰ Praz 1930/1970, s. 201.

⁵⁵¹ Praz 1930/1970, s. 216, ks. myös Gay 1984/1999, s. 200–213.

⁵⁵² Lyytikäinen 1997, s. 138

⁵⁵³ Waltari 1925a, s. 3-25.

⁵⁵⁴ Waltari 1925a, 59–60, ks. luku 3.1.2.

⁵⁵⁵ Koivunen 1995, s. 108, 129.

⁵⁵⁶ Häkkinen 1995, s. 178–180.

porraskäytävään” ensimmäisellä Pariisin matkallaan 1927, koettuaan ensimmäiset seksikokemuksensa prostituoitujen kanssa.⁵⁵⁷

Symbolisena uhkakuvana syfilis oli toisaalta peräisin Michael Arlenin *Vihreä hattu* -teoksesta (suom. 1925), jolla oli Suureen illusioniin merkittävä vaikutus.⁵⁵⁸ Syfiliksen representaatioilla oli myös pitkä historiansa. Valistuksen aikakaudella syfilispotilaan tyyppikuvaksi nousi moraalisesti ja fyysisesti turmeltunut nainen, joka uhkasi miehiä. 1800-luvun lopussa syfiliksen saastuttama naisruumis syrjäytti viikatemiehen kuoleman tyyppikuvana. Tällöin syfiliksen uhrina alettiin esittää miestä, jonka tartunnan lähteenä oli prostituoitu ruumis.⁵⁵⁹ Näihin miehiin Hellaskin kuuluu, hänen tartunnan lähteensä ei tosin ole prostituoitu, vaan häntä vanhempi nainen, joka “teki sen tahallaan...”⁵⁶⁰

Prostituoidut kuuluvat tuhoaviin naisiin muutenkin. Leena Aalto tulkitsee Suuressa illusionissa Caritaksen lisäksi teoksen toiseksi femme fataleksi prostituoidun, joka on miehen kannalta (henkisesti) saavuttamaton ammattinsa vuoksi.⁵⁶¹ Teoksen minäkertoja Hart joutuukin pariisilaisessa kahvilassa vaikeaan tilanteeseen: “Heräsin jonkun naisen katseeseen. – Hän ei kääntänyt silmiään pois, vaan jatkoi tuijotustaan kylmästi ja välinpitämättömän tutkivasti. Tuota velttoa, kapeaa tyyppiä, jonka alapuoli työntyy eteenpäin seistessä. Tukka aivan kullanvärinen, lyhyt, tietysti värjätty. Herrat pitävät vaaleaverisistä. Maalattujen silmien katse kylmensi koko ruumistani”⁵⁶² Pelottavuus johtuu ilmeisesti siitä, että kohtauksessa teoksen tarkkaileva kertoja, Hart, joutuu tuijotuksen kohteeksi. Tarkkailu ja katselu koettiin yleensä naiselle sopimattomaksi. Julkisella paikalla vain mies tarkkaili, ja siellä yksin liikkuvalla naisella oli aina kunniattomaksi lukemisen vaara.⁵⁶³ Prostituoitu pystyikin tekemään toisin kuin muut naiset. Toisaalta 1800-luvun lopulta lähtien, jolloin prostituoidun käyttäminen alkoi salattavaa ja hävettävää, prostituoitujen asiakkaille oli helpotus, että nainen otti heihin yhteyttä, jolloin he saattoivat siirtää itsensä uhrin, vietellyn asemaan, joka vähensi teon paheellisuutta.⁵⁶⁴

Seksuaalisuus ja kuolema liittyvät yhteen myös Kristian Korpin nimellä ilmestyneessä kauhunovellikokoelmassa *Kuolleen silmät*. Kirjaailijan muistelmissa

⁵⁵⁷ Waltari 1980, s. 198.

⁵⁵⁸ HUUHTANEN 1976, Waltari 1980, s. 197. *Vihreästä hatusta* ks. Melman 1988, s. 65–75.

⁵⁵⁹ Koivunen 1995, s. 130.

⁵⁶⁰ Waltari 19281, s. 276.

⁵⁶¹ Aalto 1990, s. 29–30.

⁵⁶² Waltari 19281, s. 187.

⁵⁶³ Hapuli et al. 1992, s. 102–103.

⁵⁶⁴ Häkkinen 1995, s. 73.

Waltari itse tulkitsi tämän johtuneen kehitysiän tukahdutetusta seksuaalisuudesta ja sen aiheuttamista ahdistustiloista. Patoutumat purkautuivat kauhunovelleihin.⁵⁶⁵ Tulkinta on myös päätyntä osaan kirjallisuudentutkimusta⁵⁶⁶. Waltarin tulkinnan voi nähdä pohjautuvan freudilaiseen sublimaatioteoriaan jossa esitetään sukupuolisen kiihottuneisuuden sublimoiminen eli jalostuminen esimerkiksi taiteellisen toiminnan lähteeksi.⁵⁶⁷ Freud esitti kulttuurin viettivoimien tukahduttajana, jolloin ne sublimoivat, jalostuvat muihin tarkoituksiin ja toimivat kulttuurityön käyttövoimana.⁵⁶⁸ Samalla tavoin Waltari esitti erotiikan silloin kun se on julkisesti kiellettyä tai halveksittua, voivan pukeutua valepukuihin, joita asianomainen henkilö itse ei tajua.⁵⁶⁹ Idea on myös vahvasti esillä hänen pro gradussaan.⁵⁷⁰

Samalla tavoin Waltari teki itsestään freudilaista tulkintaa jo 1920-luvulla, esimerkiksi pohtien miksi hänelle tuomet ovat erotiikan ja kaipauksen symboli, esittäen sen johtuvan jostain unohtuneesta lapsuuselämäyksestä.⁵⁷¹ Freud oli esittänyt jo 1900-luvun alussa symbolin olevan yhteydessä varhaislapsuuden seksuaalielämyksiin.⁵⁷² Sen lisäksi, että Waltari oli tutustunut Freudin teoksiin tehdessään pro graduaan, niin Freud oli syvyyspsykologisen ajattelun kärkinimenä saanut runsaasti sijaa eurooppalaisessa kulttuurissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen.⁵⁷³ Kuten Päivi HUUHTANEN toteaa *Suuressa illusionissa* Freudin opit neurooseista ja unielämästä symboleineen tulevat näkyviin romaanin henkilöiden keskusteluissa, kun nämä ”hermoihmiset” pohtivat ja potevat omia neuroosejaan. *Suuressa illusionissa* taidetta ei kuitenkaan käsitellä freudilaisen sublimaatioajatuksen kautta kuten Waltarin pro gradussa.⁵⁷⁴

Kuolleen silmät avaavassa novellissa *Auringonlaskun saari* viikingit purjehtivat tarinassa auringonlaskun suuntaan, länteen. Nainen, jumalatar, on tarinassa tuhoava: ensiksi minäkertoja murhaa ystävänsä naisen vuoksi.⁵⁷⁵ Loppujen lopuksi hän

---

⁵⁶⁵ Waltari 1980, s. 141.

⁵⁶⁶ esim. Rissanen 1982, s. 14.

⁵⁶⁷ Freud 1971, s. 142; ks. myös HUUHTANEN 1982, s. 301. Waltari tosin itsekin ironisoi psykoanalyyttistä biografista kirjallisuudentutkimusta *Neljässä päivänlaskussa* (1949) (Kylmämetsä-Kiiski 1992, s. 146–147).

⁵⁶⁸ Freud 1971, s. 292–293.

⁵⁶⁹ Waltari 1980, s. 141.

⁵⁷⁰ Mäkinen K 1989, s. 279–280, HUUHTANEN 1982, s. 301, ks. myös pro gradun lyhennelmä Waltari 1978, s. 161.

⁵⁷¹ Waltari 1929e, s. 4.

⁵⁷² Freud 1971, s. 76.

⁵⁷³ Mäkinen K 1989, s. 176.

⁵⁷⁴ HUUHTANEN 1982, s. 301. Ks. myös Heiskanen 1998, s. 33–34.

⁵⁷⁵ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 24.

naisen takia menettää toverinsa, kotimaansa ja joutuu orjaksi.⁵⁷⁶ Tarinan lopussa kuten Mäkinen sanoo ”Waltarille ominainen”⁵⁷⁷ ristiriita korostuu: minäkertoja kertoo kuinka Kristuksen sanoma antaa rauhan – mutta houkutteleva intohimon maailma on yhä olemassa.⁵⁷⁸

Waltarin gradussakin merkittävä motiivi seksuaalisuuden tukahduttamisesta kristinuskossa tulee esiin kokoelman novelleissa *Talvinen suojapäivä* ja *Pyhän Barbaran kuva*. *Talvisessa suojapäivässä* raamattua lukeva vaimo on tehnyt miehensä, Paronin, elämästä ikävän. Kartano on muuttunut synkäksi ja raskaaksi. Reen hopeakulkusetkin vaimo on kieltänyt syntinä ja maallisena koreiluna. Mies myrkyttää vaimonsa, mutta kuolee pian itsekin. Hänen vaimonsa on luvannut tulla hakemaan häntä, koska mies on liian kevytmielinen elääkseen yksin.⁵⁷⁹ *Pyhän Barbaran kuvassa* kirkkotaidetta entisöivällä taiteilijalla on suhde papin vaimon kanssa. Seksuaalisuus liittyy sadomasokistiseen kärsimyksen kirkon kuvissa pyhästä Barbarasta kiduttajien käsissä.⁵⁸⁰ Novellissa luvaton suhde johtaa kuolemaan.⁵⁸¹

Samanlaista teemaa löytyy Korpin runoissa, esimerkiksi *Sun silmäs* -runossa naisen silmissä lupautusta ja uhkausta. Ne sisältävät sfinksin arvoituksen.⁵⁸² Sama pelottava ambivalenttius on myös *Kolme kiväärinkuulaa* tarinan Nadjassa, kartanon omistajattaressa. Kerrottiin, ”että Nadja oli mielipuoli... En tiedä, olen sitä ajatellut paljon, ja kallistun lopulta siihen, että jotain sellaista hänessä oli... ainakin paljon hysteeristä.” Minäkertoja piti häntä elävänä sfinksinä, jossa yhdistyy tiikeri, portto ja äiti.⁵⁸³

Myös *Sinun risti juureen* -kokoelmassa esiin tulee vaarallinen nainen. *Synti* -runossa synti liittyy suoraan naiseen: ”Olet sodomian synti ja Baabelin yö,/[...] Pedon-silmäsi sieluani syö/ kuin käärmeen katse tai saatanan.”⁵⁸⁴ Runon lähtökohdaksi Waltari on merkinnyt Raamatusta Saarnaajan 7:26, jossa Saarnaaja kertoo löytäneensä kuole-

⁵⁷⁶ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 29. Kuvion tyypillisyydestä Waltarin myöhemmässä tuotannossa ks. Haavikko 1982.

⁵⁷⁷ Mäkinen K 1989, s. 175.

⁵⁷⁸ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 30.

⁵⁷⁹ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 44–49.

⁵⁸⁰ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 64–67.

⁵⁸¹ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 70.

⁵⁸² Korppi [=Waltari] 1926d, s. 66.

⁵⁸³ Korppi [=Waltari] 1927a, s. 34.

⁵⁸⁴ Waltari 1927h, s. 33.

maa katkeramman, naisen joka on verkko, jonka sydän on paula ja kädet kahleet.⁵⁸⁵ Kokoelmassa myös sen tuhaajapoika esittää siinä halua nöyryyä, kun ”nautinnon ja synnin/ olen tuntenut hurmioikkaan.”⁵⁸⁶ Runossa synty esiintyy likaisuutena ja pelastaminen puhtautena: ”Oma saastaisuuteni polttaa/ ja syntien muistot ahdistaa./ [...]Minä rukoilen: armahda, Herra,/ ja puhdista, puhdista nyt.”⁵⁸⁷ Runon synty ja likaisuus on mahdollista yhdistää seksuaalisuuteen, varsinkin kun runon minää ovat raadelleet ”intohimot ja synnit”⁵⁸⁸. Runojen kirjoittamista seurasi puoli vuotta myöhemmin Pariisin matka ja Waltarin ensimmäiset seksikokemukset.⁵⁸⁹

Kohtalokkaat naiset ovat teksteissä nimenomaan naisia eivätkä tyttöjä – keski- luokkaisessa avioliitossa oli ikäeroihanne, 1800-luvun sivistyneistön piirissä miehet avioituivat selvästi naisia vanhempina. Säätyläisavioliitoissa oli harvinaista, että nainen oli miestä vanhempi. Trendi vain vahvistui vuosisadan loppupuolella.⁵⁹⁰ Toisaalta esiaviollinen suhde vanhempaan naiseen oli mahdollinen.⁵⁹¹ Isähahmo Jalo Sihtola suositteli nuorelle Waltarille suhdetta vanhempaan naiseen.⁵⁹²

Kauhunovellissa opiskelijamies kiinnostaa salaperäisestä naisesta, jonka kohdalla hän pohtii: ”välistä tuntuu hän minua hyvin paljon vanhemmalta”.⁵⁹³ Kiinnostus liittyy miehen kokaiininkäyttöön ja lisääntyvään dekadenttiseen rappioon,⁵⁹⁴ jonka osana ilmeisesti suhde vanhempaan naiseen on mahdollista. Vanhempi nainen myös tartutti syfiliksen *Suuren illusionin* Hellakseen tämän ollessa nuori ylioppilas. ”Tietysti vanhempi nainen, kokenut nainen, joka etsi uusia vaikutelmia, uusia väristyksiä.”⁵⁹⁵

Novellissa vuonna 1930 minäkertoja kirjailija tekee päätelmiä luokseen saapuneesta tytöstä, joka oli ”liian nuori ja liian passiivinen ollakseen täysin nainen.”⁵⁹⁶ Nainen ei siis ole passiivinen, vaan viattomasta tytöstä kehittynyt aktiivinen muoto.⁵⁹⁷ Siksi

⁵⁸⁵ Raamattu Saarnaaja 7:26 (Raamattu 1992). Elämäkerrallisena tulkintana tämä olisi tietysti helppo yhdistää Haavikon (1982) tulkintaa seurailleen Elina Vaara -episodin aiheuttamaksi katkeruudeksi. Minun kannaltani se olisi kuitenkin tarpeetonta ja hedelmätöntä spekulatiota.

⁵⁸⁶ Waltari 1927h, s. 16.

⁵⁸⁷ Waltari 1927h, s. 17.

⁵⁸⁸ Waltari 1927h, s. 16.

⁵⁸⁹ Waltari 1980, s. 135.

⁵⁹⁰ Häggman 1994, s. 86–87.

⁵⁹¹ ks. esim. Koivisto 2000, s. 277.

⁵⁹² Waltari 1980, s. 116.

⁵⁹³ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 141.

⁵⁹⁴ Korppi [=Waltari] 1926b, s. 129–143.

⁵⁹⁵ Waltari 1928l, s. 145.

⁵⁹⁶ Waltari 1930c, s. 48.

⁵⁹⁷ Samanlaisen ajatuksen Waltari esitti Kirjailijan muistelmissa pohtiessaan *Fine van Brooklyn* (1938) -pienoisromaanin naishahmon ja *Sinuhe egyptiläisen* (1945) Neferneferneferin eroja (Waltari 1980, s. 326), sekä todetessaan kuinka Sinuhe egyptiläisen kannalta oli merkittävää kun näki Berliinissä 1938

hän ilmeisesti on vaarallinen. Kun *Multa kukkii* -novellin päähenkilö muistaa ”tumman kauniin naisen, jolla oli vaaralliset ja upottavat silmät”⁵⁹⁸, hän ajattelee, että maailman-nainen, vieras, kaunis nainen symboloi kaikkea vaarallista elämässä.⁵⁹⁹

4.2.2 Modernin naisen haasteet miehelle

Kuten jo käsitellessäni teksteissä ilmenevää miehen kriisiä esitin, maailmansodan jäl-keen miesten ja naisten roolien koettiin olevan muutoksessa. Nuoren Waltarin voi nähdä käsitelleen teemaa runsaasti.⁶⁰⁰ Häggman esittää Waltarin esitellessä *Suuressa illusionis-sa* 1920-luvun ”uuden naisen”: polkkatukkaisen, impulsiivisen, tupakkaa polttavan, tangoa tanssivan ja seksuaalisesti aktiivisen tyyppin, jolle ei ajan Suomesta löytynyt elä-vää vastinetta.⁶⁰¹

Naisen aseman muuttumista Waltari esitteli jo matkakirjoituksissaan. Esimer-kiksi vuoden 1928 Pariisi tarjosi ihmeteltävää. Waltari pohtii onko nykyhetken Pariisin symboli hänen naispuolinen taksikuskinsa, joka ”kiidätti taxiaan aivan yhtä uhkarohke-asti kuin mies, ja haukkui eteensattuvia autobusseja yhtä tarmokkaasti kuin mies.” Parii-si oli myös alkanut harrastaa urheilua amerikkalaiseen tapaan. Nyrkkeily oli muodissa naisilla.⁶⁰² Ero on melkoinen verrattuna 1800-luvun porvarilliseen kulttuuriin, jossa naisen heikkous oli nostettu lähes ideaaliksi.⁶⁰³ Muutos esiintyy myönteisenä esimerkik-si Waltarin todetessa: ”me nykyajan miehet rakastamme enemmän jäntevää, kaunista kättä, joka on ruskettunut auton ohjausrattaassa, kuin hajuvedentuoksuvaa valkoista pehmeyttä.”⁶⁰⁴

Merkittävin Waltarin 1920-luvun naishahmoista on Caritas, *Suuren illusionin* moderni nainen, joka määrittelee itsensä moderniksi sillä, että hänellä on rohkeutta maalata huulensa, hän on opiskellut ja pitää Kantia ja Goethea vanhanaikaisina.⁶⁰⁵ Eräs

---

kuningatar Nefertitin patsaan, johon sisältyivät ”samalla kauneuden lisäksi kaikki naisen mahdollisuudet petosta myöten.” (Waltari 1980, s. 357).

⁵⁹⁸ Waltari 1930c, s. 172–173.

⁵⁹⁹ Waltari 1930c, s. 173–174.

⁶⁰⁰ Itse asiassa jopa Waltarin ensimmäisen julkaistun tekstin, jonka hän kirjoitti noin 14-vuotiaana, voi nähdä käsittelevän naisten muutosta. Se koski naisten tupakointia. (Waltari 1980, s. 76)

⁶⁰¹ Häggman 2001b, s. 337.

⁶⁰² Waltari 1928i, s. 10.

⁶⁰³ ks. Djikstra 1986, s. 25–26.

⁶⁰⁴ Perroquet [=Waltari] 1928c, s. 13.

⁶⁰⁵ Waltari 1928, s. 14.

1920-luvun keskeisiä naishahmoja oli flapper. Saksalaisen *Sittengeschichte der Nachkriegszeit* -teoksen kirjoittajat kuvaavat flapperia puoliksi tytöksi, puoliksi naiseksi, joka on huimapäinen, mutta käytännöllinen seikkailijatar. Hän antautuu seksuaalisiin seikkailuihin vaaroista piittaamatta, koska tuntee keinot, joiden avulla voi välttyä ikäviltä seurauksilta. Toinen keskeinen ajan naishahmo on garconne, joka on vienyt ulkoisen ja sisäisen miehistymisen mahdollisimman pitkälle. Hän oli aikuinen nainen siinä missä flapper oli vielä tyttö, jolle seikkailut olivat vain välivaihe ennen äitiyttä.⁶⁰⁶ Hart kuvaa Caritasta: “Äsken hän oli ollut nuori tyttö, joka nauroi ja puhui uhmamielisen vapaasti, keimaili rohkeasti ja halusi seikkailuja. Nyt hän oli nainen, kylmä, ylpeä, maalattu, uhkaava.”⁶⁰⁷ Caritas siis vastaa hyvin stereotyyppistä kuvaus flapperista. Pisimmälle kuvaus huolettomasta seikkailijattaresta menee, kun Caritas matkustaa Eurooppaan itävaltalaisen viulunsoittajan kanssa, jonka hän hylkää kyllästyttyään.⁶⁰⁸ Poikamiestyttönä hän ei ole vielä niin ongelmallinen Hartille, mutta aikuinen nainen on pelottava. Maininta maalatusta naisesta yhdistyy siihen, että teoksessa useimmiten prostituoituja kuvatessa termeihin kuuluu maalattu nainen. Yleisemminkin Antti Häkkisen mukaan prostituoituja on kutsuttu maalatuiksi naisiksi.⁶⁰⁹

Moderni nainen Caritas yhdistyy teoksessa vuosisadan vaihteen kulttuurin pahojen naisten kuviin ainakin paikoitellen. Häntä kuvataan arvoituksena, Hart hämmentyy usein mikä hän on ja viittaa suoraan eräässä kohdassa sfinksiin ja arvoitukseen.⁶¹⁰ Vuosisadan vaihteen symbolisteille keskeinen sfinksi oli kreikkalainen, joka on nainen, jolla on leijonanvartalo ja siivet. Sfinksin arvoitus sai virikkeensä Sofokleen näytelmästä kuningas Oidipus.⁶¹¹ Sfinksi, naisen ja eläimen yhdistelmä oli erittäin suosittu vuosisadan vaihteen taiteessa. Sitä oli mahdollista kuvata myös ilman eläimen piirteitä, naista vain ihmisen näköisenä eläimenä.⁶¹²

Toinenkin vuosisadanvaihteen suosikkiahmo on mukana. Caritas esittää kirjan alkupuolella Hartille leikkisän pyynnön: “teemme yöllisen ryöstöretken Pekingin keisarin linnaan, ja te tuotte hänen päänsä minulle kultaisessa vadissa.” Hart vastaa:

⁶⁰⁶ Hapuli 1995, 262–263, ks. myös flapperista suomalaisessa elokuvassa Koivunen 1995, s. 203–209.

⁶⁰⁷ Waltari 19281, s. 20.

⁶⁰⁸ Waltari 19281, s. 210. Kyseistä kuvausta aikalaisarvostelija Elsa Enäjärvi piti teoksen kaikkein kliseisimpänä. (Waltari 1980, s. 213).

⁶⁰⁹ esim. Waltari 19281, 188. Häkkinen 1995, s. 32. Kannattaa huomata, että Häkkinen käyttää tässä eräänä alkuperäislähteenä juuri Waltarin *Suurta illusionia*.

⁶¹⁰ Waltari 19281, s. 27.

⁶¹¹ Lyytikäinen 1997, s. 104, 257.

⁶¹² Dijkstra 1986, s. 325–332.

“Minun välkkyvä säiläni on teroitettu ja verentahrimat käteni huutavat murhaa sille, joka uskaltaa uhmata prinsessani tahtoa.” Pekingin keisari selvenee maisteri Hellakseksi.⁶¹³ Vuosisadan vaihteen pahojen naisten kuvastossa Salome, prinsessa, joka tanssillaan viettelee Herodes Antipaksen katkaisemaan Johannes Kastajan pään, joka toimitetaan hänelle kultavadilla, on perushahmoja.⁶¹⁴ Raamatussa Salomen motiivi on, että Johannes on kieltänyt Herodesta elämästä Salomen äidin, Herodoksen veljenvaimon kanssa. (Matt 14: 3-11). Oscar Wilden näytelmässä, joka ensiesitettiin Suomessa 1905, Salomen motiivina sen sijaan on, että Johannes on kieltäytynyt seksistä hänen kanssaan.⁶¹⁵ Wilden Salome sopii Waltarin yhteyteen mielenkiintoisesti: romaanin perusajatuksia on, että Hellas ei (syfiliksensä vuoksi) antaudu Caritaksen viettely-yrityksille,⁶¹⁶ joka ensiksi saa Caritaksen raivostuneeksi,⁶¹⁷ mutta on myöhemmin tärkeää hänen kasvulleen naiseksi.⁶¹⁸

Yksinäisen miehen junan flabber -hahmona voi pitää naista, jonka Waltari nimeääkin seikkailijattareksi. Matkalla Ragusasta (Dubrovnik) Trebinjen turkkilaismarkkinoille mukana on “[p]ari wieniläisneitosta, itävaltalainen ylioppilas, autonkuljettaja ja minä muodostamme seurueen. [...] Toinen neitosista on vaalea, reipas valloittajatar, jolla on parinkymmenen sentimetrin levyinen rannerengas ja kultainen savukekotelo.”⁶¹⁹ Valloittajatar on urheilullinen, hän on seikkailujen suhteen tasavertainen miehen kanssa.⁶²⁰

Jotta seikkailijatar olisi Waltarin kannalta mielenkiintoinen, täytyy kuulua hänen kanssaan samaan ryhmään. Kun hänen Berliinissä tapaamansa tyttö paljastuu konttoritytöksi, hänen mielenkiintonsa katoaa: “hänessä ei lopulta ole mitään muuta viehättävää kuin nuoruus.”⁶²¹

Moderniin elämään kuuluvat katsottavaksi sopivat naisammatit tulevat esiin useissa toimistoon sijoittuvissa tarinoissa. Toimiston arjessa esitetään olevan kiireinen johtaja, puhelin soi, toimittajat kyselevät. Ympäriällä on naisia ammateissaan, heitä katsotaan ulkonäön kautta: konekirjoittajattarella on silkkisukat, standardipuku, kapeat

⁶¹³ Waltari 1928l, s. 50–51.

⁶¹⁴ ks. Dijkstra 1986, s. 380–401; ks. myös Hapuli 1992, s. 115.

⁶¹⁵ Mäkinen H 1997, s. 124–125.

⁶¹⁶ esim. Waltari 1928l, s. 236–237.

⁶¹⁷ Waltari 1928l, s. 237.

⁶¹⁸ Waltari 1928l, s. 240.

⁶¹⁹ Waltari 1929z, s. 222.

⁶²⁰ Waltari 1929z, s. 225, 239.

⁶²¹ Waltari 1929z, s. 45–46.

vyötäiset.⁶²² Eikä tavaratalossa vaimonsa kanssa olevaa miestä ”eivät lopulta onnettoman miesraukan mieltä jaksaa virkistää edes myyjättärien hienopiirteiset, silkkisukan verhoamat sääret, eivätkä aitoranskalaiset hymyilevät, tummat ja – erinomaisesti maalatut silmät.”⁶²³ Nykyajan tarjontaan kuuluvat myös kauneuskuningattaret. Pariisissa Waltari saa lehtimieskortilla hymyn eräältä heistä.⁶²⁴ Toisen kerran hän toteaa ”Miss Europe on todella kaunis, etenkin vartaloltaan. Olen nähnyt ja kuullut sen cinemassa, ja tiedän myös, että kreivitär Noailles ja Paul Valéry ovat ehtineet nähdä hänessä uudelleen elpyneen antiikin kauneuden sen puhtaimmassa muodossa.”⁶²⁵ Waltari kuitenkin esittää asian toiseltakin kannalta: ”He ovat hiukan väsyneitä, hiukan säikähtäneitä, hiukan epätietoisia. Ja äkkiä saan oudon kuvitelman Minotauroksesta, jolle kansan täytyi uhrata joka vuosi kauneimmat neitsyeensä. Asia on jollakin tavalla sama: Amerikka on se ahmiva, peloittava Minotauros. – Minotauros, joka voi tarjota loistoa, valtaa, nälkää ja häpeää, – kaikkea. Ja joka vuosi uhraa Eurooppa maittensa kauneimmat naiset tämän hirviön tyydyttämiseksi. Jotkut joutuvat kokeilemaan filmissä, jotkut naimisiin miljonäärien kanssa, jotkut yksinkertaisesti häviävät.”⁶²⁶

Lisää seikkailijoita Mikaksi tunnistettava minäkertoja tapaa Monte Carllossa 1930. Hänen kasinolla tapamallaan seikkailijatyöllä on pieni, hento, murheellinen leuka, silmät lapsellisen onnettomat ja pelästyneet.⁶²⁷ Kun hän on hävinnyt kaiken pelissä, hänellä ei ole enää paikkaa minne mennä. Tyttö lähtee kertojan mukaan hänen hotelliinsa.⁶²⁸ Tyttö nukkuu tuolissa, tulee yöllä kertojan viereen, itkien.⁶²⁹ Seikkailijatyttö esiintyy tekstissä loppujen lopuksi avuttomana. Hän ja minäkertoja voivat myös nukkua yhdessä ilman seksiä.

Ongelmallisiin moderneihin naisiin kuuluu myös suomalainen taiteilijatar Lisbeth, joka esiintyy 1929 sekä *Yksinäisen miehen junassa*, että *Lipeäkalassa* julkaistussa jutussa. *Yksinäisen miehen junan* minäkertoja tapaa Lisbethin Dômessa. ”Tuolla on pöytä, jonka ympärillä istuu tuttaviani. Lisbetkin on siellä. Tietysti, – olisi pitänyt arvata, ettei hän voi kauankaan pysyä Suomessa. Hän on edelleen kaunis, – hänellä on valkea, kylmä iho ja maailman pisimmät silmäripset. Tietysti hän on taas

⁶²² Waltari 1928c, s. 44 ks. myös esim. Korppi [=Waltari] 1928a, s. 12.

⁶²³ Waltari 1927e, s. 9.

⁶²⁴ Waltari 1930t, s. 12–13.

⁶²⁵ Waltari 1930j.

⁶²⁶ Waltari 1930j.

⁶²⁷ Waltari 1930c, s. 29–30.

⁶²⁸ Waltari 1930c, s. 33–34.

⁶²⁹ Waltari 1930c, s. 39–40.

juonut, [...] Jumala, miten paljon hän on ehtinyt elää parissa kuukaudessa, – enemmän kuin koskaan ennen. Lisbet rakastaa naisia, – tai ainakin hän kokee sillä. Tässä ilmapiirissä se on aivan luonnollista – täällä ei ole muuta kuin turmeltuneisuutta, sortumista, nopeaa alaspäinmenoa. Normaalisuus on täällä koomillista. – Juominen tuhoaa Lisbetin, hän voisi olla sympaattinen, miellyttävä ja kaunis, mutta saatuaan itseensä määrätyn määrän alkoholia muuttuu hän kokonaan. Hänen kasvopiirteensäkin muuttuvat julmiksi ja paksuiksi, hän puhuu raaempia kuin kukaan mies, syleilee vieraita naisia baarissa.”⁶³⁰

Lisbetin lesbous esitetään mahdollisesti teeskentelyinä – samaan tapaan kuin *Suuren illusionin* madame Spindelin kohdalla.⁶³¹ Molempien odotetaan saavan elämäntavallaan huomiota.⁶³² Tässä mielessä Lisbet muistuttaa dekadentin kirjallisuuden, esimerkiksi Charles Baudelairen, lesbo-hahmoja, jotka olivat nuoria, kauniita, eksoottisia kapinallisia, mutta myöskin turmeltuneisuutensa marttyyreita.⁶³³ Tässä voi nähdä Waltarin käyttävän kirjallista konventiota ja/tai kirjallisen konvention, joka toimi esikuvana käyttäytymiselle. Hapuln mukaan 1920-luvun suurkaupungeissa, ennen kaikkea Pariisissa ja Berliinissä, tulivat esiin ”näkyvät” lesbot kohtaamispaikkoinaan baarit, klubit ja tanssiaiset. Lilian Faderman on selittänyt dekadentin kirjallisuuden tuoneen mallin nuorille boheemeille naisille, jotka uhmasivat työssään perinteisiä rooleja. Aikaisempi näkymättömyys oli mahdollista murtaa vain korostamalla uutta identiteettiä.⁶³⁴

Homoseksuaalisuus sinänsä esitetään tekstissä turmeltumisena, ei modernin homoseksuaalisuuskäsityksen mukaisesti ihmisen piirteenä. Siinä mielessähän homoseksuaalisuus ”keksittiin” vasta 1800-luvun lääketieteessä.⁶³⁵

Lipeäkalan kevyessä tarinassa seikkailee romaanikirjailija Härkänen, pääosin humalapäissään.⁶³⁶ Kun Härkäsellä on rahapula, hän myy Lisbethin venäläiselle kreivittärelle, joka välittää ”seuraneitejä”. Neuvokkaana tyttönä Lisbeth kuitenkin pakenee lakanan avulla.⁶³⁷ Lisbethin kohdalla tulee kevyemmin sama kysymys esiin, jonka *Suuren illusionin* Hellas esittää modernille Caritakselle: ”mitä eroa on sinulla ja

⁶³⁰ Waltari 1929z, s. 269–270.

⁶³¹ ks. Waltari 1928l, s. 32.

⁶³² vrt. Mauriala (2005, s. 156) joka kertoo tulenkantajamiesten seksuaalisista kokeiluista, jollaisista ei kuitenkaan piirin naisten kohdalla ole jäänyt tietoja.

⁶³³ Hapuli 1989, s. 31.

⁶³⁴ Hapuli 1989, s. 74–75, Faderman 1981/1997, s. 358–359

⁶³⁵ Hekma 1989, s. 173, Weeks 1989, s. 99–108, Hapuli 1989, s. 28–45.

⁶³⁶ Waltari 1929l, s. 282–287.

⁶³⁷ Waltari 1929l, s. 288–289.

prostituoidulla?”⁶³⁸ Kysymys on samasta mitä Paavolainen käsitteli *Nykyaikaa etsimässä* -teoksessa: selkeät rajat hyvien ja huonojen naisten välillä ovat häipyneet.⁶³⁹

Uudenlaisen elämäntavan ongelmat nuorison kohdalla tulevat esiin Jousimies -lehdessä julkaistussa tarinassa *Miesihanne*. Sen alussa ollaan Ison-Roobertinkadun kahvilassa, minäkertoja tapaa tytön, joka kuvittelee olevansa hiekan humalassa ja keimailee. Tyttö kertoo tarinaansa viimeisestä rakkaudestaan, joka on ollut ”toisen luokan tanssiravintolan saksofoninsoittaja, joka oli juonut itsensä päihinsä ja yrittänyt tehdä hänelle väkivaltaa rappukäytävässä.”⁶⁴⁰ Hän on myös ollut poissa koulusta ja kerran karannutkin. Minäkertoja kuuntelee ja päättelee hänen mielikuvituksensa olevan elokuvien ja romaanien pilaama.⁶⁴¹ Tarinan alkupuoli muistuttaa toista Mika-kertojan tarinaa *Tyttö, joka halusi elää*, julkaistu vuotta myöhemmin *Jättiläiset ovat kuolleet* -kokoelmassa.⁶⁴²

Miesihanteen tyttö on pessimistinen ja pettynyt, kirjoittanut jopa koulussa aineen jazz-elämän tyhyydestä – saaden kuitenkin siitä hylätyn arvosanaksi. Kun kertoja tapaa tytön myöhemmin, tämä on mennyt kihloihin pikkukonttoristin kanssa. Tyttö kertoo tämän olevan todellinen mies, koska tämä lyö häntä. Jo aiemmin hän on ilmoittanut kaipaavansa todellista miestä, joka uskaltaisi ottaa hänet ja käskeä häntä.⁶⁴³ Samalla tavoin vuotta aiemmassa Kristian Korppi tarinassa kaunis ja ylpeä miss Alice ”tunsi rakastavansa intohimoisesti ja kuluttavasti sitä miestä, joka oli uskaltanut lyödä häntä.”⁶⁴⁴ *Jättiläisten ovat kuolleet* -kokoelmaan sisältyvässä novellissa taas nainen kokee ”kummallisen huumaavan” tunteen tajutessaan miehensä tappaneen hänen rakastajansa: ”Niin paljon häntä siis rakastettiin.”⁶⁴⁵ Kun hänen miehensä suutelee häntä, hän tuntee ”epämääräisenä, kaameana ja nautinnokkaan värähdyksenä” ajatuksen rakastajansa verisestä ruumiista.⁶⁴⁶ Tällainen kuva naisesta, joka haluaa tulla alistetuksi, oli vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa ja kuvataiteessa yleinen. Tieteellisen leiman sille antoi Richard von Krafft-Ebing, joka esitti masokismin olevan perversiona mahdollista vain miehille. Alistuminen on naisille luonnollista ja he usein salassa ovat

⁶³⁸ Waltari 1928l, s. 36.

⁶³⁹ Hapuli 1992, s. 113.

⁶⁴⁰ Waltari 1929m, s. 75.

⁶⁴¹ Waltari 1929m, s. 75.

⁶⁴² Tarinan *Tyttö, joka halusi elää* Waltari viittaa *Kirjailijan muistelmissa* olevan henkilökohtaisesti koettu, omaelämäkerrallinen juttu, jonka päähenkilöstä hän vapautuu kirjoittamalla hänet kuolemaan tarinassa (Waltari 1980, s. 202).

⁶⁴³ Waltari 1929m, s. 75–76.

⁶⁴⁴ Korppi [=Waltari] 1928b, s. 7.

⁶⁴⁵ Waltari 1930c, s. 99.

⁶⁴⁶ Waltari 1930c, s. 110.

tyytyväisiä miehen dominoivaan käyttäytymiseen. Lombroso ja Ferrero lisäsivät tähän vielä ajatuksen, että nainen luonnostaan kestää kipua paremmin kuin mies. Kirjallisuudessa tästä esimerkkinä oli esimerkiksi Emile Zolan *Nana*, jolle elämän parhaita asioita oli tulla rakastajansa lyömäksi.⁶⁴⁷ Waltarin pohja vaikuttaa tässä siis olevan vuosisadanvaihteen kirjallisuudessa ja aatemaailmassa.⁶⁴⁸

Tyttö, joka tahtoi elää tarinassa minäkertoja (Mika) on kirjailija. Hänelle soittaa nuori tyttö, joka on lukenut hänen kirjojaan ja haluaa tulla käymään.⁶⁴⁹ Tyttö osoitautuu olevan ”niitä joita sanotaan pahoiksi tytöiksi” Hänellä on ollut viattomia elämyksiä, jotka häiritsivät hänen omaatuntoaan: juonut itsensä humalaan, yrittänyt karata saksofonin soittajan kanssa, ollut koulussa laiska.⁶⁵⁰ Mainitsee tietävänsä ”missä on raja, jota ei saa ylittää”⁶⁵¹ – eikä hän olekaan sitä vielä ylittänyt, koska ”hänellä ei ollut koskaan ollut sopivaa tilaisuutta.”⁶⁵²

Myöhemmin kun kirjailija on matkalla, työltä tulee kirje: hän tehnyt sen, ja pelkää saavansa lapsen. Poika, joka tehnyt tytön raskaaksi, olisi halunnut abortin, mutta he menevätkin naimisiin.⁶⁵³ Myöhemmin tyttö kertoo pojan olevan raaka ja lyövän häntä toisinaan. Hän ei kuitenkaan välitä. Tyttö kuolee vähän ennen joulua sairaalassa.⁶⁵⁴

Toinen kohta, jossa raskaus tulee ongelmaksi nykyajan nuorten seurustelussa on *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmässä. Siinäkin päähenkilöiden Birgerin ja Elinan yhteinen yö alkaa huonosti, Elinan täytyy valehdella sisarelleen, siitä että jää ystävän luokse.⁶⁵⁵ Seurauksena on, että Elina tulee raskaaksi. Birger ehdottaa naimisiinmenoa, Elina toteaa joutuvansa silloin luopumaan työstään ivan vuoksi.⁶⁵⁶ Elinalle on myös ongelma, että hän on vanhempi kuin Birger – ja vaikka se ei Birgerille merkitse, se Elinan mukaan merkitsee naiselle.⁶⁵⁷ Keskiluokalle vaatimus siitä, että nainen oli aviomiestään vanhempi, merkitsi ainakin paljon. 1800-luvun sivistyneistön piirissä miehet avioituivat selvästi naisia vanhempina. Säätyläisavioliitoissa oli harvinaista, että

⁶⁴⁷ Djikstra 1986, s. 101–102.

⁶⁴⁸ Tässä on ylitulkinnan vaara, johon houkuttaa se, että Waltarin myöhemmässä tuotannossa, romaaneissa *Mikael Hakim* (1949) ja *Ihmiskunnan viholliset* (1964) päähenkilön puoliso on (sado)masokistinen nainen, jota liian lempeä minäkertoja ei voi tyydyttää.

⁶⁴⁹ Waltari 1930c, s. 45–46.

⁶⁵⁰ Waltari 1930c, s. 49–50.

⁶⁵¹ Waltari 1930c, s. 52.

⁶⁵² Waltari 1930c, s. 55.

⁶⁵³ Waltari 1930c, s. 64–65.

⁶⁵⁴ Waltari 1930c, s. 69.

⁶⁵⁵ Waltari 1930c, s. 253, 264.

⁶⁵⁶ Waltari 1930c, s. 271–273.

⁶⁵⁷ Waltari 1930c, s. 273.

nainen oli miestä vanhempi. Trendi vain vahvistui vuosisadan loppupuolella.⁶⁵⁸ Vaatimusta perusteltiin jopa lääketieteellisesti. Esimerkiksi Suomenkielisen lääkäriseura Duodecimin johtava ideologi lääketieteen tohtori Konrad ReijoWaara kannatti 1912 huolehtimista siitä, että avioliitossa aviomies olisi vaimoaan vanhempi, koska Englannista saadun näytön mukaan samanikäisten avioliitot aiheuttivat ”voimattomia” lapsia.⁶⁵⁹ Työväestön keskuudessa oli vielä 1800-luvulla tavanomaista, että vaimo oli miestä vanhempi. Määrä kuitenkin väheni 1900-luvulle tultaessa.⁶⁶⁰ Keskustelussa uudesta avioliittolaista 1900-luvun alusta sen säätämiseen 1929, huolehdittiin lähinnä etteivät tytöt menisi naimisiin liian varhain, kun eivät vielä olleet henkisesti ja fyysisesti kypsiä äideiksi. Toisaalta miehen alinta avioitumisikää ajettiin jatkuvasti korkeampana kuin naisen.⁶⁶¹ Tässä yhteydessä yhteiskuntaluokka tuli esiin näytelmän esityksen yhteydessä, jolloin Suomen sosialidemokraatin arvostelija esitti että näytelmästä puuttui yhteiskunnallinen ulottuvuus, sen hyvin toimeentuleva pari elää pulakauden taloudellisten ongelmien yläpuolella. Arvostelijan näkökulmasta todellinen yhteiskunnallinen paine tai hätä oli näytelmän henkilöille vieras.⁶⁶²

Elina haluaa aborttia, mutta Birger pitää sitä rikoksena, kysyen miksi ihmiset ovat tehneet häpeäksi sen, joka voisi olla korkein ja puhtain onni.⁶⁶³ Elina kysyy, miksei jos naisella, jos hän pystyy elättämään perheensä, olisi oikeutta lapseen ilman avioliittoakin.⁶⁶⁴ Elina vetoaa siis vapauteen, jota esimerkiksi Olavi Paavolainen oli esittänyt. Hänen mukaansa työnteon mahdollistama taloudellinen riippumattomuus oli mahdollistanut myös naisten eroottisen riippumattomuuden, naimattomuus ei ollut enää häpeällistä ja naisella on tulevaisuus ilman miestäkin.⁶⁶⁵

Elina tekee abortin, mutta toteaa myöhemmin murhanneensa elämän pelkästä itsekkyydestä.⁶⁶⁶ Birger tekee itsemurhan, koska on osallistunut elämän tuhoamiseen.⁶⁶⁷ Mäkinen tulkitsee näytelmässä tukahduttavan sovinnaismoraalin nousevan syylliseksi elämän tuhoutumiseen. Abortti nähdään pahempana kuin aviottoman lapsen saaminen.

---

⁶⁵⁸ Häggman 1994, s. 86–87.

⁶⁵⁹ Halmesvirta 1995, s. 40–41.

⁶⁶⁰ Markkola 1994, s. 51.

⁶⁶¹ Mattila 1999, s. 262–264.

⁶⁶² Rajala 1998, s. 40–41.

⁶⁶³ Waltari 1930c, s. 277.

⁶⁶⁴ Waltari 1930c, s. 282.

⁶⁶⁵ Paavolainen 1929, s. 400–401.

⁶⁶⁶ Waltari 1930c, s. 300.

⁶⁶⁷ Waltari 1930c, s. 316–318.

Näytelmässä normijärjestelmän tilalle asetettiin vitalistinen, elämän omiin tarpeisiin perustava erosmyönteinen etiikka.⁶⁶⁸

4.2.3 Reipas tyttö – toveri

Kun naiset ovat pelottavia, Waltarin teksteissä esiintyy myös tovereiksi kelpaavia tyttöjä. Näistä ensimmäisenä voi ajatella *Jumalaa paossa* teoksen iloista, reipasta Sylviaa, johon kirjan päähenkilö oli jo kauan ollut ”korviaan myöten ihastunut”⁶⁶⁹. Tästä hän muistaa ensiksi ulkonäön: Sylviällä on nuori, notkea vartalo, kultainen tukka ja siniset silmät. Pojalle Sylvia on kaunista, pyhää ja kirkasta. Hänen vuokseen poika on luvannut olla koskaan juomatta.⁶⁷⁰ Sylvia on suurelta osin ihannehahmo, varsinkin kun hän odottaa Aarnea neljä vuotta meriltä palaavaksi,⁶⁷¹ mutta jo hänessä nousee esiin reippaus ja iloisuus.

Reippaita tyttöjä tarkastellessa voi katsella ensiksi heidän vastakohtiaan Waltarin teksteistä. Niissä esiintyy useita ivallisessa valossa romantiikkaan taipuva nainen. Waltari epäilee, että naiset pettyvät varmaan kun nykyajan romantiikasta puhuessa hän puhuukin kumirenkaista.⁶⁷² Samoin hän uskoo naisten pettyneen kun ajan mahtavimmassa elokuvassa Metropolitksessa ei ole loppusuudelmaa.⁶⁷³ Toistuvana teemana on myös alempaa yhteiskuntaryhmää oleva nainen, joka unelmoi suurkaupunkien ihmisviolinästä, jonka saattoi nähdä elokuvista ja rakkausromaaneista.⁶⁷⁴ Samanlainen hahmo esiintyy myös 1920-luvun saksalaisten intellektuellien teksteissä eräänä modernin ajan kuvana.⁶⁷⁵

Samantyyppinen kielteinen kuva naisesta tulee Pariisiin tavarataloja koskevassa artikkelissa 1927. Waltari esittää luonnehdinnan paikasta: ”Zola puhui aikoinaan Naisten aarreatista; – minä puolestani valitsisin kaksinkertaisen nimen: Naisten paratiisi, – miesten helveti!” Tekstissä kuvataan aviomiehiä, jotka ovat naisen kanssa saaneet kiertää tavarataloja. Ne ovat täynnä ”kaikkea, mitä ihmisjärki on voinut keksiä hullaannut-

⁶⁶⁸ Mäkinen K 1989, s. 283.

⁶⁶⁹ Waltari 1925a, s. 7.

⁶⁷⁰ Waltari 1925a, s. 7-9.

⁶⁷¹ Waltari 1925a, s. 70.

⁶⁷² Perroquet [=Waltari] 1928c, s. 13.

⁶⁷³ Perroquet [=Waltari] 1928d, s. 10.

⁶⁷⁴ Waltari 1929y, s. 31, ks. myös Waltari 1929z, s. 45–46, 201–202, Waltari 1929f, s. 10.

⁶⁷⁵ Koivunen 1992, s. 190–194.

taakseen pienen naissydamen.” Lopputuloksena on, että ”mies seuraa jäljessä uupunena, hikeä valuen, kompastellen, läähättäen, etsien silmillään epätoivoisesti tuolia, jolle voisi vaipua edes silmänräpäykseksi hikeä pyyhkimään.”⁶⁷⁶

Naisten vääränlainen, narsistinen käytös, esitetään sadussa Prinsessa Ruusu-
poskesta. Prinsessa on nuori ja kaunis, mutta hänellä on tapana moittia kaikkien muiden ihmisten ulkonäköä. Ihmisten loukkaantuminen tulee hänen isälleen kuninkaalle ongelmaksi. Prinsessaa yritetäänkin parantaa, järjestämällä asiasta jopa kilpailu, jossa prinsessa luvataan palkinnoksi ongelman ratkaisijalle. Monet yrittäjät epäonnistuvat, kunnes paikalle saapuu merkillinen nuori mies. Hän teki työtä elääkseen, osti kirjoja ja hänellä oli terve ruumis.⁶⁷⁷ Hän ratkaisee ongelman kertomalla prinsessalle, että tällä onkin rumma hattu, liian suuri nenä, rumat hampaat ja hirveän väärät sääret.⁶⁷⁸ Loppujen lopuksi Prinsessa haluaa mennä hänen kanssaan naimisiin.⁶⁷⁹ Tässäkin kuriton, hemmoteltu tyttö on loppujen lopuksi tyytyväinen kun mies panee hänet järjestykseen.

Reipas tyttö sen sijaan voi saduissa tulla mukaan poikien seikkailuun. Kimin ja Kain lentäessä elefantilla kuuhun, mukaan liittyy apteekkarin Katri, jolla siniset silmät ja keltainen tukka.⁶⁸⁰ Myös *Dshinnistanin prinssi* -kokoelman avaavan sadun alussa täytyy pohtia miksi päähenkilö on poika, eikä tyttö.⁶⁸¹ Pojan oleminen sankarina ei ole itsestään selvää. Yhdessä seikkailemaan lähtevät poika, toveri (runoilijamies) ja prinsessa. Prinsessan rooli seikkailussa on onnitella poikaa voitosta⁶⁸² ja hyvästellä taistelussa kaatuneet miehet⁶⁸³, poika sen sijaan tappaa⁶⁸⁴.

Sadussa Intian prinssistä ja unineidosta prinssi lähtee etsimään unessa näkemäänsä neitoa. Hänen mukaansa tulee hänen ystävänsä Kultakukka, ruskeaihoinen tyttö. Prinssi on iloinen kun hänellä on toveri mukana.⁶⁸⁵ Matkalla Kultakukka vaarallisella matkalla antaa juomavetensä prinssille⁶⁸⁶, kärsii prinssin puolesta tämän huomaamatta⁶⁸⁷, antaa kiillon silmistään ja puolet sydänverestään prinssin vuoksi⁶⁸⁸ sekä kulkee

⁶⁷⁶ Waltari 1927e, s. 9.

⁶⁷⁷ Waltari 1929c, s. 46–48.

⁶⁷⁸ Waltari 1929c, s. 50.

⁶⁷⁹ Waltari 1929c, s. 52.

⁶⁸⁰ Waltari 1928k, s. 26.

⁶⁸¹ Waltari 1929c, s. 7.

⁶⁸² Waltari 1929c, s. 34.

⁶⁸³ Waltari 1929c, s. 36.

⁶⁸⁴ Waltari 1929c, s. 33.

⁶⁸⁵ Waltari 1929c, s. 55, 57–58.

⁶⁸⁶ Waltari 1929c, s. 59.

⁶⁸⁷ Waltari 1929c, s. 62.

⁶⁸⁸ Waltari 1929c, s. 65–66.

paljain jaloin lumihangessa⁶⁸⁹. Lopussa prinssi huomaa Kultakukan unineidokseen. Unineito ei olekaan kaukainen ja eteerinen vaan läheinen, elävä ja reipas. Suuri ja kaunis kohtalon jumala antaa heille rakkauden vuoksi elämän, vaikka he ovat saapuneet kuoleman kynnykselle.⁶⁹⁰ Ruskeus voi tässä tarkoittaa niin rotua kuin vitaalisuuttakin. Vitaalisuudessa rusketus on auringosta tulevaa energiaa, kuten *Suuren illusionin* Pikkuveljen julistuksessa: ”Polttakoon aurinko meidät ja antakoon meille ruskean ruumiin, joka on täynnä elämän voimaa.”⁶⁹¹

Esikuvaksi tytöille tarjoutuu lastenlehti Pääskysessä Kirsti, ”kahdeksanvuotias älykäs ja ymmärtäväinen nuori nainen, jota minä kunnioitan ja ihailen syvästi. En tiedä ihailenko hänen enemmän hänen ymmärrystään ja mielikuvitustaan vai hänen pirteää pientä nenäänsä ja sinisiä silmiään ja uljasta, rohkeata leukaa, joka ei pelkää mitään.”⁶⁹² Kirstiäkin kyllä opetetaan pari vuotta aiemmin ilmestyneessä hänelle osoitetussa ”kirjeessä”, jossa esiintyy ylpeä ranskalainen pikkutyttö, joka käyttäytyy arvokkaasti ja yrittää tuijottaa minäkertojan (Mikan) ylitse, mutta menettää arvokkuutensa lentäessään nurin kun hänen ottamansa vuokra-auto lähtee lujaa liikkeelle.⁶⁹³

Satukokoelma sisältää myös nykypäivän reippaan tytön Untuvaisen. Hän esiintyy sadussa, jonka miespäähenkilö ylioppilas sisältää Waltarin omia piirteitä, hän esimerkiksi lukee kreikkaa ja hepreaa, kuten kirjoitusaikana 1927 teologisessa opiskellut Waltarikin ja kaikenhuipuksi vielä kirjoittaa satukirjan.⁶⁹⁴ Untuvainen on kirkassilmäinen. Hän kiusoittelee ylioppilasta.⁶⁹⁵ Sadussa kerrotussa Waltariromanssissa päähenkilöt kokevat olevansa ihanan nuoria ja rakkaus vie ajatukset Jumalan luokse.⁶⁹⁶

Lukemista kaikille -lehteen kirjoitetussa romanttisessa tarinassa päähenkilönä on kirjailija, joka on yksinäinen ja surullinen. Ovikellon soidessa keskellä yötä hän pelkää murtovarkaita. Oven takana onkin tyttö, joka valittaa siitä, että kirjailijan asunnon vesihanauksen juoksee eikä hän voi melussa nukkua alapuolella olevassa asunnossa. Tyttö leppyä ja jää polttamaan kirjailijan luokse savukkeen. Heidän välilleen syntyy ”se merkillinen luottamus, joka joskus syntyy tuntemattomien ihmisten välille, aivankuin he jos äärettömän kauan sitten olisivat tunteneet toisensa ja rakastaneet

⁶⁸⁹ Waltari 1929c, s. 67.

⁶⁹⁰ Waltari 1929c, s. 69–70.

⁶⁹¹ Waltari 1928l, s. 173.

⁶⁹² Waltari 1930s, s. 293.

⁶⁹³ Waltari 1928d.

⁶⁹⁴ Waltari 1929c, s. 91, 100.

⁶⁹⁵ Waltari 1929c, s. 95.

⁶⁹⁶ Waltari 1929c, s. 100.

toisiaan.” Lopussa kirjailija ajattelee, että miehen elämässä on oltava joku, “jolle voi ostaa hansikkaita, kenkiä ja hattuja, ja jonka kanssa voi riidellä, kun tulee kotiin väsyneenä ja hermostuneena.”⁶⁹⁷

Satu ja romanttinen viihde yhdistyvät Nuoren voiman joulunumeroon kirjoitetussa *Prinsessan joululahjassa*, jossa prinssi ja prinsessa ovat oikeasti koululaisia. Prinsessa kuvataan pojan ajatusten kautta, joissa ensiksi nousee esiin hänen ulkonäkönsä (hieno tumma iho, tummat silmät, vasemmassa poskessa pieni kuoppa), jonka jälkeen poika toteaa hänen olleen luokan pelatessa pitkäpalloa ainoa, joka osasi heittää palloa ja lyödä. Prinsessa tapaa myös myöhästyä koulusta ja saada muistutuksia.⁶⁹⁸ Prinsessa siis liittyy nuorten, kauniiden ja reippaiden kerhoon, hän ei myöskään ole tylsän kiltti.

Pojan ja prinsessan suhde on toverillinen eikä romanttinen. Poika on yrittänyt pidellä prinsessan kättä, mutta tämä oli käskenyt “Poika, älä viitsi olla tylsä!” Prinsessa on myös ylpeä ja pojasta tuntuu, ettei hänellä ole sydäntä. Tekemällä runsaasti töitä ja kieltäytymällä poika saa hankittua prinsessalle joululahjaksi hienon peilin. Sen annettuaan hän saa prinsessalta lahjan ja havaitsee, että prinsessalla onkin kuuma, punainen ja nuori sydän.⁶⁹⁹ Tarinan logiikka ihanteiden osalta on selkeä: työllä ja kieltämyksellä tavoitteeseen pääseminen.

*Puhtain nuoruus*⁷⁰⁰ -novellissa naispäähenkilönä on reipas tyttö Kaarina. Häneen rakastunut tarinan ”poika” muistaa Kaarinan pianoa soittamassa, lukemassa, overallissa (haalarissa), ajamassa polkupyörällä ilman käsiä.⁷⁰¹ Hän myös haluaisi autotalille mekaanikon oppilaaksi.⁷⁰² Kaarina osaa tanssia, toisin kuin poika.⁷⁰³ Kaarinan suhtautuminen pojan romanttisuuteen on reipas. Kun poika katselee Kaarinan silmiä, tämä huudahtaa ”Mitä torkut, poika!”⁷⁰⁴ Toisaalta Kaarinalla kerrotaan olevan ruskea tukka, tummat silmät, solakka vartalo ja solakat sääret.⁷⁰⁵ Kaarinan huoneessa on overall, pienoiskivääri ja seikkailukirjoja.⁷⁰⁶ Kaarina pojille tyypillisine harrastuksineen muistuttaa kovasti *Suuren illusionin* pikkoveljen tyttöystävää. *Puhtaimmassa nuoruudessakin sek-*

⁶⁹⁷ Waltari 1929r, s. 9-10.

⁶⁹⁸ Waltari 1930n, s. 335.

⁶⁹⁹ Waltari 1930n, s. 335–336.

⁷⁰⁰ Kertomus ilmestynyt alun perin Aitassa 1929 nimellä *Viisitoistavuotias*. Ks. Liite 1.

⁷⁰¹ Waltari 1930c, s. 8-9.

⁷⁰² Waltari 1930c, s. 13.

⁷⁰³ Waltari 1930c, s. 12.

⁷⁰⁴ Waltari 1930c, s. 15.

⁷⁰⁵ Waltari 1930c, s. 10,17.

⁷⁰⁶ Waltari 1930c, s. 20.

suaalisuus on olemassa, pojalla on yöllä merkilliset unet.⁷⁰⁷ Rakkaus on myös asia, joka muuttaa Kaarinankin epävarmaksi.⁷⁰⁸

Sama reippaus löytyy Kansan kuvalehteen kirjoitetusta romanttisesta tarinasta. Jouluaattona yksinäinen insinööri Jyrkänne keksii puhuessaan ”autopirssin” kuljettajan kanssa, että hän ajaakin tämän autoa jouluaaton, niin että tämä pääse kotiin jouluksi. Kun insinööri löytää autoon tipahtaneena käsilaukun, hän lähtee palauttamaan sitä sen kadottaneelle nuorelle naiselle. Tämän ovi löytyy Töölöstä, yksinäinen ovi portaassa, jossa on monta ovea. Tyttö avaa oven reippaasti, ei ”vanhapiikamaisesti”, josta mies on iloinen. Tyttö kutsuu miehen sisään, he juttelevat, ja viettävät yhdessä illan, joka hui-pentuu toteamukseen ”ihana löytää toveri, joka ymmärtää”. Tytöllä on toverillinen kä-denpuristus ja lämmin, rakas, sininen katse.⁷⁰⁹

4.3 Uusi ja vanha sukupolvi

4.3.1 Ongelmallinen vietti

Kari Mäkisen mukaan Waltari erosi tulenkantajien yleislinjalta *Kuolleen silmät* ja *Sinun ristisi juureen* -teoksissa siinä, että hän kuvasi pääasiassa erotiikan ”himona” tai ”into-himona”, joka saattaa pohjautua Waltarin kirkolliseen taustaan, erotiikan tulkitsemiseksi ”lihanhimoksi”. Mäkinen näkee mahdolliseksi Waltarin saaneen myös vaikutteita sy-vyyspsykologiasta, jossa ihmisen tietoisuuden tavoittamattomissa oleva seksuaalivietti vaikuttaa hänen käyttäytymiseensä. Varsinaisesti Freudin tuotantoon Waltari tutustui ilmeisesti 1928.⁷¹⁰ Pro gradu -työssään Waltari esitti sukuvietin ihmisen vahvimpana viettinä, joka palveli elämää.⁷¹¹

Vietti nouseekin esiin erityisesti vuosien 1928–1930 teksteissä. Rakkauden ja vietin välinen ero tulee ilmi Waltarin kertoessa Paul Morandin tuotannosta: Morandin ensimmäisissä novelleissa esiintyvä eroottinen viettiliikunta ei ole rakkautta, koska siinä ei ole väkevää ja kuluttavaa voimaa. Morandin vietit ovat vain ulkokohtaista, hän

⁷⁰⁷ Waltari 1930c, s. 9.

⁷⁰⁸ Waltari 1930c, s. 24.

⁷⁰⁹ Waltari 1930a, s. 46–48.

⁷¹⁰ Mäkinen K 1989, s. 176.

⁷¹¹ Mäkinen K 1989, s. 279.

pystyy suhtautumaan kuvattaviinsa kyllästyneen uteliaasti.⁷¹² Kirjeen muotoon kirjoitetussa tarinassa *Ruhtinasöitä*, minäkertoja (Mika) muistelee teosta *Ruhtinasöitä*, jonka saanut joululahjaksi nuorelta naiselta, tarinan ”sinältä”⁷¹³: “olen jälleen tuntenut vauhdin ja nuoruuden villin, järjettömän huumauksen. Vain unissa, vain mielikuvituksessa.”⁷¹⁴ Hän muistelee kuinka “Sinä tanssit... Se oli nuoruutta, ylivuotavaa kiihkeyttä, jonka täytyi purkautua liikkeisiin.”⁷¹⁵

Samanlainen kiihkeys tulee esiin tarinassa *Pinnan alla*, jonka päähenkilö Irma ei pysty hillitsemään aistejaan, salaperäistä villiä kiihkeää, jonka tanssi synnyttää.⁷¹⁶ Hänen “ruumiinsa, jonka salaperäisyyttä hän joskus itsekin hämmästyi. Miten vähän hän oikeastaan tunsi omaa ruumistaan.”⁷¹⁷ Irman oma rakkauden kohde on insinööri Aro, joka sen sijaan ottaa kaiken kylmänä ja harkitsevana.⁷¹⁸ Irmakin kykenee hillitsemään itseään tietoisesti, mutta ei aistejaan. Hänen ruumiinsa on kuin tulivuori, joka voi syöstä uumenistaan kirkkaita liekkejä. Löytäessään äitinsä pöytälaatikosta mieheltä tulleita rakkauskirjeitä, hän kauhistuu nähdessään “intohimon, joka ajoi ihmisiä salaisia teitä.”⁷¹⁹ Samalla tavoin *Jättiläiset ovat kuolleet* -näytelmän Elinalla on äiti, jossa on vielä liikaa elämänjanoa.⁷²⁰

Jättiläiset ovat kuolleet -teoksessa vietti nousee erityisesti esiin. *Tyttö, joka halusi elää* -novellin päähenkilö ei vielä ole ottanut ratkaisevaa askelta seksissä. Hänellä ei ole ollut siihen tilaisuutta. Minäkertoja selostaa hänelle intohimon olevan verenjanoinen peto, joka ”uinuu meissä kaikissa”.⁷²¹ Itse hänelle muodostuu tytön kanssa puhdas toveruus.⁷²² Toisessa kokoelman novellissa minäkertoja on seikkailijatyön kanssa Monte Carlolaisessa hotellihuoneessa. Hän toteaa himoitsevansa tyttöä hiukan, jota hänen mukaansa voi nimittää kauniisti intohimoksi tai rumasti seksuaalivietiksi, mutta jota kumpaakaan se ei ole.⁷²³ Vietti ei ole kuitenkaan vastustamaton. Tyttö nukkuu ensiksi tuo-

⁷¹² Waltari 1929t, s. 100.

⁷¹³ Waltari 1929v, s. 54; elämäkerrallinen yhteys ks. Waltari 1980, s. 188. *Ruhtinasöitä* tarkoittaa Joseph Keppelin suomentamatonta romaania *Les nuits des Princes*.

⁷¹⁴ Waltari 1929v, s. 55.

⁷¹⁵ Waltari 1929v, s. 55.

⁷¹⁶ Waltari 1930m, s. 40.

⁷¹⁷ Waltari 1930m, s. 41.

⁷¹⁸ Waltari 1930m, s. 41.

⁷¹⁹ Waltari 1930m, s. 42.

⁷²⁰ Waltari 1930c, s. 264.

⁷²¹ Waltari 1930c, s. 55.

⁷²² Waltari 1930c, s. 58.

⁷²³ Waltari 1930c, s. 39.

lissa, mutta tulee yöllä kertojan viereen, itkien ”hyvin hiljaa ja avuttamasti, niinkuin pieni surullinen koiranpentu, jota koko maailma on loukannut.”⁷²⁴

Samoin toisen novellin vanha mies muistaa aamun nuoruudesta, ”täynnä kummallista häpeän tuntoa, kokeneisuutta, katumusta ja sairauden pelkoa. [...] Hänen vietti elämänsä oli ollut säälimätön ja voimakas.”⁷²⁵ Vietti-elämän vahvuus tulee esiin myös *Suuren illusionin* uutta sukupolvea edustavien rakastavaisten kesken. Minäkertoja Hartille nuorten puhdas, epäseksuaalinen rakkaus tuo myös huolta: “Tulin ajatelleeksi, eikö noin vakava kiintymys niin aikaisin ollut vaarallista. Juuri tuollaiset, liian kauan kestäneet suhteet ja kihlaukset ovat tehneet monesta ihmisestä hysterikkoja. Niiden liian läheinen tyydyttämättömyys saattaa käydä tuskalliseksi.”⁷²⁶ Hartin toteamus tässä perustuu ajatukselle, että hysteria on yhteydessä seksuaalisuuteen. Alkuperäisimmillään, antiikin ajattelussa, hysteria liittyi kohtuun. Kohtu lähti liikkumaan joko seksistä pidättäytymisen takia tai kuukautisten puuttumisen takia. Perushoitona oli siten avioituminen.⁷²⁷ 1800-luvun lopulla hysterian alkuperästä oli kolme teoriaa: kohtu, aivot tai hermot. Ainoat yhdistävät tekijät hysteriantutkimuksessa olivat käsitys ydinoireista, tukehtumisen tunteesta ja kouristelusta, sekä sairauden määrittelystä naisten sairaudeksi.⁷²⁸ Varsinainen vakava usko hysteriaoppeihin ja oireisiin katosi vuosisadan vaihteessa. Freud oli jo 1886 esittänyt hysterian sekä miehiä naisia koskevana sairautena, joka ei liity naisen sukuelimiin.⁷²⁹ 1920-luvun lopussa hysteria oli siis enemmänkin arkikieltä kuin tiedettä. Toisaalta Freud oli esittänyt (1892–99) ahdistuneisuusneuroosin seksuaalisen pidättyväisyyden tai täyden tyydytyksen puutteen tuloksena.⁷³⁰ Hartin ajatuksissa hysteria uhkaa nuoria, joiden suhteen hän näkee tyydyttämättömyytenä.

Seksuaalisuus, puhutaan siitä sitten viettinä tai himona, on teksteissä ongelmana jo nuoresta lähtien. Sadussakin prinssi saattaa nähdä kuumia ja punaisia unia.⁷³¹ Samalla tavoin Mika esittää runossa pikkuveljelleen: ”sa heräät minun laillani liian aikaisin.”⁷³² *Suuressa illusionissa* romaanin keskeisiä henkilöitä yhdistää seksuaalisen kehityksen tuskallisuus. Hellaksen seksuaalinen herääminen alkoi ”kai jo neljännellä luokal-

⁷²⁴ Waltari 1930c, s. 39–40.

⁷²⁵ Waltari 1930c, s. 133.

⁷²⁶ Waltari 1928l, s. 164.

⁷²⁷ Kortelainen 2003, s. 42.

⁷²⁸ Kortelainen 2003, s. 53.

⁷²⁹ Kortelainen 2003, s. 366–367.

⁷³⁰ Freud 1971, s. 25.

⁷³¹ Waltari 1929c, s. 56.

⁷³² Waltari 1929q, s. 12.

la koulussa, kun keksin synnin. Tehän tiedätte itse...”⁷³³ Tämän jälkeen elämää leimaa taistelu “hengen ja lihan välillä”.⁷³⁴ Nuorena ylioppilaana hän tapaa naisen. “Tietysti vanhempi nainen, kokenut nainen, joka etsi uusia vaikutelmia, uusia väristyksiä [...] Hänessä oli kaikki se, mikä kykeni herättämään minussa sukuperintöni isän puolelta.”⁷³⁵ Hellaksen mahdollisuuksia pysyä rationaalisena, puhtaana haittaa itämaisen verenperinnön sisältämä kiihkeys, itämaisuuuteen liitetty aistillisuus, joka esitetään vastakohtana länsimaiselle järjelle.

Caritas taas kertoo nuoruudestaan heti sodanjälkeen, ollessaan kahdeksantoistavuotias. “Ensimmäinen mies – hän oli jo vanhempi, kokenut. – Minä olin helppo saalis hänelle. Ehkä hän etsi minusta omaa nuoruuttaan, ehkä hän todella rakasti minua. Joka tapauksessa hän aukaisi minulle ovet uuteen, tuntemattomaan, kiihoittavaan maailmaan. – Jumala, miten hän osasikaan puhua, – – kaikista niistä kaupungeista missä oli käynyt, kaikista naisista, joita hän oli rakastanut. [...] Hän veti minut puoleensa, kiihotti minua kaikilla kokeneen miehen hyväilykeinoilla, – minähän olin silloin vain sähköä, vain värisevää lihaa.”⁷³⁶ Myös Hartille ensimmäiset seksuaalikokemukset ovat traumaattisia. Hän kertoo ensisuudelmastaan, joka nuorille oli noloa ja pelokasta kunnes “hitaasti oli minussa alkanut kuohua jokin, ja siitä oli tullut monta rajua, kiihkeää, hillitöntä raakaa suudelmaa, kunnes hän alkoi nyyhkyttää säikähdyksestä.”⁷³⁷

Vietin ongelma koskettaa sekä naisia ja miehiä, josta selkein esimerkki on teoksen Pikkuveljen katumus siitä, että hän ei ole pitänyt ruumistaan puhtaana vaan oli ”tehnyt syntiä itseäni kohtaan ja elämää kohtaan”. Keskustellessaan tyttöystävänsä kanssa, hän saa tietää, että tämäkin on kärsinyt samasta asiasta.⁷³⁸

4.3.2 Vanhan sukupolven ongelmat

Suuressa illusionissa tapahtuu vahva jakaantuminen uuteen ja vanhaan sukupolveen. Vanha on maailmansodan turmelemaa. Elämästä oli kadonnut tarkoituksellisuus ja jää-

---

⁷³³ Waltari 19281, s. 143.

⁷³⁴ Waltari 19281, s. 144.

⁷³⁵ Waltari 19281, s. 145.

⁷³⁶ Waltari 19281, s. 234–235.

⁷³⁷ Waltari 19281, s. 163–164.

⁷³⁸ Waltari 19281, s. 172.

nyt vain tyhjiys. Minäkertoja Hart kokee vain ahmivansa kokemuksia tarkoituksesta.⁷³⁹ Vahva sukupolvijako lähtee ekspressionismin aatemaailmasta. Kansainvälisessä ekspressionismissa konflikti vanhan ja nuoren sukupolven välillä oli yleisempiä ajatuksia. Vanhan aikakauden perikatoa vastaan asetetaan utopia uudesta ja paremmasta ajasta.⁷⁴⁰ Suomessa ajatusta edustivat varsinkin tulenkantajat.⁷⁴¹

Ajatus uudesta sukupolvesta tulee useissa Waltarin teksteissä 1928 esiin. Nuorena Voimassa julkaistussa ”kirjeessä” Mika ilmaisee ajatuksiaan modernismista: runojen kirjoittaminen lentokoneista, pilvenpiirtäjistä ja ilmaporista on vain sen ulkokuori, ”vain se maailmankuva, joka ympäröi nykyajan ihmistä ja hitaasti kasvattaa häneen uuden sielun.”⁷⁴² Mika ei laske uuteen aikaan turmeltuneisuutta, luonnottomia paheita, kokaiinia ja kirpeää puuteria, vaan esittää ne ylimenoasteena, koska ”heikkojen yksilöiden täytyy sortua uuden maailman tieltä.”⁷⁴³ Saman ajatuksen ilmaisee kirjailija Hellas *Suuressa illusionissa*: ”Meidän aikamme on suuri murroskausi, – heikkojen yksilöiden täytyy sortua, se on elämän laki. [...] [M]inä itse olen elämäänkelvoton yksilö, jonka täytyy sortua elämän tähden, uuden sukupolven tieltä.”⁷⁴⁴

Hermostuneen, kalpean kirjailija Hellaan kohdalla mieleen tulee 1800-luvun puolivälistä lähtien kirjallisuudessa esiintyneet erilaiset perinnöllisyysopit. Yleensä kysymys oli lähes aina perinnöllisestä degeneraatiosta. Dekadentissa kirjallisuudessa ominaispiirteenä oli, että ajatuksiin heikentyvistä sukupolvista yhdistyi ajatus hienostumisesta ja mieltymyksestä luonnottomuuteen.⁷⁴⁵

Homoseksuaalisuus esiintyykin Waltarin teksteissä useimmiten dekadenssin piirteenä, josta naispuolisena esimerkkinä toimii taiteilijatar Lisbeth⁷⁴⁶ ja miespuolisena *Suuren illusionin* kirjailija Hellas. Uhkaavampina esimerkkeinä toimivat kyseisen teoksen madame Spindel sekä pariisilaisessa kapakassa nuorta merisotilasta ahdisteleva herro.⁷⁴⁷ Taiteilijankaan dekadentti homoseksuaalisuus ei ole vaaratonta. Kun minäkertoja Hart tuntee rakastavansa Hellasta ”niin kuin mies voi toista rakastaa”, hänen täytyy täsmentää: ”Ihailin ja kunnioitin häntä, ja iloitsin siitä, että hän piti minun seurasta-

⁷³⁹ Waltari 1928l, s. 69–70.

⁷⁴⁰ Lassila 1987, s. 124–125.

⁷⁴¹ Koskela 1999, s. 269.

⁷⁴² Waltari 1928f, s. 403.

⁷⁴³ Waltari 1928f, s. 404.

⁷⁴⁴ Waltari 1928l, s. 282–283.

⁷⁴⁵ Lyytikäinen 1997, s. 166.

⁷⁴⁶ ks. luku 4.2.2.

⁷⁴⁷ Waltari 1928l, s. 12, 194.

ni.”⁷⁴⁸ Ajatellen teoksen viitteitä Hellaksen biseksuaalisuuteen, niin tuntuisi, että Hartilla on tässä tarpeen juuri määritellä miesten välinen rakkaus muuksi kuin homoseksuaalisuudeksi. Voimakkaampi reaktio löytyy seuraavan vuoden *Yksinäisen miehen junassa*, jossa minäkertoja (Mika) lyö häntä ahdistelevaa munkkia.⁷⁴⁹

4.3.3 Uuden sukupolven veljeys

Waltari määritteli uuden sukupolven 1928 Pariisissa juhannuksen jälkeen kirjoitetussa ”kirjeessä sedälle”, joka julkaistiin heinäkuussa Nuoressa Voimassa. Tekstissä on epäily siitä, että itse saattaa olla ”turmeltunut ja heikko yksilö”, mutta on kuitenkin ihanaa olla osa kollektiivia kun hänen kanssaan ”uskoo ja ponnistelee uutta maailmaa kohti koko nuoruus.” Kollektiivisuuden rinnalla tunne omasta minuudesta ei merkitse mitään. Nykyajan ihmisenä olo tarkoittaa työn tekoa. Runouden ei pidä olla minässä kieriskelyä, vaan hän haluaisi aloittaa jokaisen runon ”tästä lähtien sanalla: ME”. Mika jää odottamaan merkkiä, lippua, jonka ympärille voi kokoontua.⁷⁵⁰ Samalla tavoin merkkiä kaivataan myös *Suuren illusionin* lopussa: ”Tunsin ihmetteleväni, koska ilmestyisi se lippu, se aate, jonka ympärille nuoruus keräytyisi. Sen täytyi tulla, sen tunsin, – se oli vain ajankysymys. Sen täytyi purkautua tuhansien, satojen tuhansien, miljoonien yhteisestä kaipauksesta, yhteisestä hapuilusta irti kaikesta, mikä on sairasta, turmeltunutta ja heikkoa.”⁷⁵¹ Samoin Waltari esittää samana vuonna, että dekadenssia, ihanteettomuutta ja materialismia pidetään tyypillisinä ajanmerkkeinä, vaikka tosiasiassa “aikamme merkit on haettava työstä, tehtaista ja siitä nuorisosta, joka uskoo tulevaisuuteen. Ainoastaan se, mikä on väkevää ja elinvoimaista, mikä on meidän ajassamme parasta, se tulee säilymään.”⁷⁵²

Suuressa illusionissa uusi sukupolvi on vanhaa parempi Hellaksen selittäessä: “uskon, että meidän tuhoutuvan sukupolvemme keskeltä kohoaa uusi sukupolvi, joka on kauniimpi ja parempi meitä. Meidän aikamme on suuri murroskausi, – heikkojen yksilöiden täytyy sortua, se on elämän laki. Minun tragiikkani on se, että olen saanut aavistaa uuden maailman, vaistota sen heräämisen keskellä kaikkea turmelusta, tuhoutumista

⁷⁴⁸ Waltari 1928l, s. 169.

⁷⁴⁹ ks. luku 4.1.1.

⁷⁵⁰ Waltari 1928f, s. 404.

⁷⁵¹ Waltari 1928l, s. 292–293.

⁷⁵² Perroquet [=Waltari] 1928c, s. 13–14.

ja syntiä.”⁷⁵³ Elämän laki siis on (sosiaali)darwinistinen ajatus heikkojen sortumisesta evoluution kamppailussa. Hellas jatkaa “koko meidän sukupolvenne, hermostunut, neurasteeninen, järjetön, huvitteleva sukupolvi, – se kantaa tuhoutumisen leimaa itsessään. Koko Europa on vanha ja kuoleva maa tällä hetkellä. Mutta sen keskeltä nousee uusi sukupolvi, joka jälleen on täynnä uskoa, täynnä tarmoa, täynnä yhteistyön kollektiivista hurmaa. Se on elämän väkevä reaktio meitä itseämme vastaan.”⁷⁵⁴ Epäjärjestyksen, aistit ja hermot korvaa järjestys, usko ja tarmo.

Uusi sukupolvi nousee myös helmikuussa 1928 Nuoressa voimassa ilmestyneessä runossa, jossa subjektina on ”me”, nuoren maailman nuoret lapset. ”[A]urinko poltti meidät ja antoi meille ruskean ruumiin / ja väkevät kädet.” Kirjoitamme ”oman historiamme, veljeyden, vapaitten miesten ja väkevien/ käsien evankeliumin,”⁷⁵⁵ Nuoren voiman lukijat ja osaksi kai tekijätkin ilmeisesti lasketaan Pikkuveljen sukupolven. Itseään hän Mika epäili samassa lehdessä, koska hän on ”maailmansodan ja jazzin aikakauden lapsi”, eikä hän tiedä ”voiko pelkkä usko puhdistaa.”⁷⁵⁶ Sanoma myös kulkee tulenkantajaekspressionismin linjoilla, jossa subjektiksi tulevat massat. Lassilan mukaan tällaisessa kollektiivisessä ideassa yksilö alistui yhteisön tavoitteille, joka myös yhdisti ajattelun kansallisradikaaliin liikkeeseen ja valtiososialistiseen ideologiaan.⁷⁵⁷ Tulenkantajien tapa kutsua kollektiivisuutta kosmopoliittisuudeksi olikin siinä mielessä kyseenalaista, että kosmopoliittisuuteen yleensä liitetään oman kansan ja isänmaan kieltäminen, kun taas tulenkantajat näkivät itsensä kansakunnan rakennustyössä mukana. Kyseessä toki oli aikaisemmasta kansallisesta ajattelusta eroavan ”uuden Suomen” rakentaminen.⁷⁵⁸

Kollektiivisen veljeyden ajatus nousee esiin myös *Dshinnistanin prinssin* nimisadussa. Siinä kerrotaan takautumana Dshinnistanin tarina. Dshinnistan on ollut valtakunta, joka tuhoutui kun sen ruhtinas liittoutui pahojen henkien kanssa. Ruhtinaan poika on prinssi, ja hänen sukunsa on jäänyt eloon. Dshinnistanin prinssien suvulla on puhdas otsa ja kirkkaat silmät. Tämän suvun jälkeläinen voi palauttaa Dshinnistanin vuodattamalla sydänverensä.⁷⁵⁹

---

⁷⁵³ Waltari 1928l, s. 282.

⁷⁵⁴ Waltari 1928l, s. 284.

⁷⁵⁵ Waltari 1928n, s. 71–72.

⁷⁵⁶ Waltari 1928f, s. 404.

⁷⁵⁷ Lassila 1987, s. 149–151.

⁷⁵⁸ Koskela 1999, s. 269, Lappalainen 1990, s. 86.

⁷⁵⁹ Waltari 1929c, s. 76–78.

Eräs nuori ylioppilas on ollut prinssi. Hän oli nuori, kaunis ja puhdas. Hän matkusti kuoleman portaitten juurelle, mutta sitä miten hänen kävi, ei tiedetä.⁷⁶⁰ Lopuksi kertoja toteaa, että myös sinussa, lukijassa voi olla prinssiä: ”jos sinä voit aina säilyttää otsasi puhtaana ja silmäsi kirkkaina, jos tunnet, että kaikki ihmiset ovat sinun veljiäsi, jos aina voit katsoa äitiäsi silmiin ja nähdä hänen silmissään oman kuvasi kirkkaana ja himmentymättömänä, ilman ainoatakaan varjoa, silloin olet sinä oikea Dshinnistanin prinssi.” Silloin voi saada kutsun, mutta pitää myös muistaa, että ”prinssin täytyy aina olla miehekäs eikä hän saa pelätä mitään.”⁷⁶¹ Kari Mäkinen näkee sadussa veljeyden asettuvan sodan vaihtoehdoksi, tavalla joka liittyy suoraan tulenkantajien ihmisveljeyden etiikkaan.⁷⁶²

Uuden sukupolven edustajista tärkeimmät ovat *Suuressa illusionissa*. Siinä minäkertojalle tärkeä henkilö on hänen pikkuveljensä. Teoksessa hänellä ei ole nimeä, Envallin mukaan koska Pikkuveli on sukupolvi-tyyppi, uuden sukupolven edustaja, jota nimen esittäminen yksilöisi liikaa.⁷⁶³ Terminä pikkuveljestä puhuminen liittää hänet Waltarin omaan pikkuveljeen, joka useissa teksteissä mainitaan vain pikkuveljenä⁷⁶⁴, joka osaltaan selittää miksi aikalaislukijat saattoivat yhdistää Hartin ja Waltarin.⁷⁶⁵ Iältään pikkuveli on jo kahdeksannellatoista.⁷⁶⁶ Hän määrittäytyy uuden sukupolven edustajaksi mm. radio-harrastuksensa⁷⁶⁷ kautta, urheilullisuutensa: ”Pikkuveljen askeleet olivat reippaat ja rohkeat”⁷⁶⁸, vaikka hän ei pääsekään koulun joukkueeseen.⁷⁶⁹ Tärkeä osa uutta sukupolvea on kuulua joukkoon. Pikkuveli kuuluu kollektiiviin, omaan kouluunsa: ”Meidän koulu ja meidän luokka... Hänelle nuo sanat merkitsivät kokonaista maailmaa.”⁷⁷⁰ Hänellekin nykyajan subjekti oli ”me”. Pikkuvelikin pääsee koulupoikajoukkonsa kollektiiviin, vaikka ei joukkueeseen niin kuitenkin kentän laidalle kannustamaan. Tässä tapauksessa kollektiivi on käytännössä miesten välinen, jolloin se edustaa osaltaan miesten välistä homososiaalisuutta, jossa tärkeintä on saada toisten miesten hyväksyntää.⁷⁷¹

⁷⁶⁰ Waltari 1929c, 80–86.

⁷⁶¹ Waltari 1929c, 86.

⁷⁶² Mäkinen K 1989, s. 190.

⁷⁶³ Envall 1994, s. 14.

⁷⁶⁴ Esim. Waltari 1928j, Waltari 1928o, Waltari 1929x.

⁷⁶⁵ ks. luku 2.2.

⁷⁶⁶ Waltari 1928l, s. 48.

⁷⁶⁷ Waltari 1928l, s. 81.

⁷⁶⁸ Waltari 1928l, s. 117–118.

⁷⁶⁹ Waltari 1928l, s. 102.

⁷⁷⁰ Waltari 1928l, s. 115.

⁷⁷¹ ks. Soikkeli 1996.

Pikkuveljen tyttöystävä tulee mukaan kuvioihin Hartin havaitessa Pikkuveljen rakastuneen.⁷⁷² Koska häntäkään ei nimetä, hän joutuu olemaan tässäkin tekstissä vain Pikkuveljen tyttöystävä, miehen kautta määritelty nainen. Hartin tenttauksen vuoksi Pikkuveli kertoo työstä, ensin ulkonäön kautta, silmät “ovat aivan siniset niinkuin teräs.”⁷⁷³ Tämän jälkeen hän voi puhua luonteestakin: “hän on niin reilu. Hänen kanssaan voi puhua kaikista asioista – moottoripyöristä ja radiosta. Ja hän osaa ajaa autoa. Minä pidän hurjasti hänestä. Hän voimistelee ja tanssii... yksin nimittäin. Hänellä on oikein kaunis vartalo.”⁷⁷⁴ Silmät ovat teoksessa tärkeät. Caritaksen silmät olivat loistavat, sala-peräiset, eksoottiset,⁷⁷⁵ teräs taas yhdistää tytön tekniikkaan, selkeyteen, sinisyys yleisesti eurooppalaisessa ja kristillisessä viittaa henkisyteen ja totuuteen.⁷⁷⁶ Radio tarkoittaa tässä yhteydessä poikien teknistä harrastusta, laitetta, joka mahdollisesti kootaan itse ja jolla saada yhteys maailmalle. Pikkuveli on radioamatööri.⁷⁷⁷ Toveruus tuntuu perustuvan sille, että tyttö on kiinnostunut asioista, joita poikien on tapana harrastaa. Jan Löfströmin mukaan suomalaisen tasa-arvon tyypillinen ajatus on ollut, että nainen on tasa-arvoinen kun hän voi tehdä sen minkä mies ja suoriutuu siitä kuin mies. Naisille tyypillisesti katsotuilla elämänalueilla menestyvä mies ei ole sukupuolten tasa-arvon symbolinen asiamies, eikä vaivihkainen ideaalihahmo siten kuin vahva nainen.⁷⁷⁸

Yksin tanssiminen tässä siirtää tanssin uuden luonnollisuuden ja urheilun tasolle. Vertailukohta löytyy Hartin ja Caritaksen tangosta Pariisissa, jossa pari liukuu hurmiossa pitkin lattiaa ja mielikuvissa Rio de Janeiroon asti. Hartille tango on intohimoista, mutta siinä ei ole “muiden jazztanssien raakaa, hillitöntä aistillisuutta.”⁷⁷⁹

Ensimmäisen silmäyksensä tyttöön Hart saa valokuvan välityksellä: “suurennettu amatöörikuva, joka esitti urheilupukuista tyttöä auton vieressä hikisenä ja ruskeana nojautumassa auton jäähdyttäjää vasten. Se ei ollut mikään erikoisen kaunis kuva. Tyttö, housut jalassa, oli kohottanut kätensä kuin tervehdykseen vielä huohottaen jonkin ponnistuksen jälkeen. Se ei ollut mikään erikoisen kaunis kuva, mutta siinä oli kiehtovaa, hurmiokasta nuoruutta, joka sai minut melkein huokaisemaan.”⁷⁸⁰ Tässä, kuten muuallakin teoksessa, ruskeus on vitaliteettia. 1920-luvun alastomuusliikkeessä

⁷⁷² Waltari 19281, s. 153.

⁷⁷³ Waltari 19281, s. 154.

⁷⁷⁴ Waltari 19281, s. 155.

⁷⁷⁵ esim. Waltari 19281, s. 20, 126, 133, 222, ks. myös Huuhtanen 1976, s. 58–59.

⁷⁷⁶ Biederman 1989/2002, s. 340.

⁷⁷⁷ Waltari 1928, s. 81, 103.

⁷⁷⁸ Löfström 2005, s. 163.

⁷⁷⁹ Waltari 19281, 211–212.

⁷⁸⁰ Waltari 19281, s. 156.

auringon paahtamien ja luonnon ympäristöissä kuvattujen ruumiiden uskottiin menettävän eroottisuutensa ja ilmentävän vain terveyttä, voimaa ja kauneutta.⁷⁸¹ Vastakohtapareissa ruskeus asettuu tässä samalle puolelle terveyden kanssa. Vastakohtaksi voi nähdä kirjailija Hellaksen kalpeat kasvot.⁷⁸²

Katsottavasta toimijaksi tyttö siirtyy kun Hart, Pikkuveli ja hän menevät yhdessä elokuvaan. “Hän tarttui reippaasti ja toverillisesti, ilman muuta Pikkuveljen käteen ja me kuljimme ylös rappusia varaamaani aitioon.”⁷⁸³ Hart siirtyy heti tekemään havaintoja: “Lyhyt, pirteä turkistakki, pieni, päänmukainen hattu hiukan huolimattomassa asennossa, reippaat askelet ja solakka, poikamainen vartalo. – Silkkisukat tietysti, mutta niiden alla oli kylmää vastaan trikoosuojukset. Sen saattoi arvata. – Puuteria, se kuului asiaan, mutta ei liikaa. Kasvot hiukan tuota japanilaista, euraasialaista kirsikankukkatyyppiä, – mutta silmät olivat siniset ja harmaat, nauravat ja rohkeat. Sellaiset silmät, jotka katsovat maailmaa omanaan ilman teeskentelyä ja koketeerausta.”⁷⁸⁴ Tytöllä on puuteria, mutta hän ei kuitenkaan ole maalattu nainen, ei Caritaksen tapaan uhkaava. Kasvot viittaavat johonkin itämaiseen. 1800-luvun eurooppalaisessa taiteessa japanilainen nainen tarkoitti käytännössä jonkinlaista geishastereotypiaa, hentoa, nukkemaisuutta, puolittain viatonta ja puolittain mystistä erotiikkaa.⁷⁸⁵ Hartilla on kuitenkin korostettu ”mutta”, silmät palauttavat tytön reippauteen aistillisuuden sijaan. Hän voi olla samalla sekä miehen silmää miellyttävä, että reipas ja järkevä, jonka Hart havaitsee riisuessaan katseellaan silkkisukat.

Naisen arviointi jatkuu. “Saatoin todeta, että Pikkuveli oli ollut oikeassa sanoessaan hänen vartaloaan kauniiksi. Tein huomioita myös hänen polvistaan, ja totesin, että me, vanhempi sukupolvi, emme vielä kykene ottamaan lyhyitä hameita täysin luonnolliselta kannalta. – Minä ainakin katselin hänen polviaan melkein salaa ja peläten, että hän huomaisi katseeni. Ja kuitenkin tunsin, että hän olisi ihmetelty, jos olisi huomannut minun ajatukseni.”⁷⁸⁶ Hart ilmeisesti ajattelee, että tytön sukupolvella ei ole hänen sukupolvensa kaksinaismoraalia. 1920-luvun alastomuusliikkeessä yleisestikin eli ajatus, että silmälle voitaisiin palauttaa sen luonnollinen oikeus saada iloita kauneudesta. Kun tekopyhyys, salailu ja häpeä eivät enää verhoa ihmisruumista, uusi puhtaampi ja terveempi erotiikka on mahdollista. Ajatuksena oli paljolti, että

⁷⁸¹ Hapuli 1995, s. 208–209.

⁷⁸² esim. Waltari 1928, s. 12.

⁷⁸³ Waltari 1928, s. 159.

⁷⁸⁴ Waltari 1928l, s. 159.

⁷⁸⁵ Kortelainen 2002, s. 359.

⁷⁸⁶ Waltari 1928l, s. 160.

alastomuudessa ei enää nähtäisi seksuaalisuutta, vaan ihmisruumiin kauneutta.⁷⁸⁷ Ajatus luonnollisuudesta, siis asian luonnollistaminen, tietysti piilottaa katseeseen liittyvät valta-asetelmat. Luonnollisuus -käsitys näkyy ehkä siinäkin, että Hart luulee, että tyttö ei loukkaantuisi katseesta, koska katse esitetään tässä luonnollisena, ajattelematta mitään siihen sisältyviä valtakuvioita.

4.3.4 Uuden sukupolven tasa-arvo ja luonnollisuus

Suuressa illusionissa uudella sukupolvella on tasa-arvoihanne sekä uusi suhtautuminen miehen naisen välisiin suhteisiin. Käytyään tyttöystävänsä ja Hartin kanssa katsomassa elokuvan, joka “loppui johonkin hurjaan moottoripyörä-tyttö-sankari-kohtaukseen”⁷⁸⁸, Pikkuveli haluaa myös moottoripyörän, ja tyttö ehdottaa, että siinä voisi olla myös sivuvaunu, jossa Pikkuveli voi istua hänen ajaessaan. “Me voisimme kahden tehdä niin raivostuttavan ihanan retken ympäri koko Suomen, Petsamoon asti!”⁷⁸⁹ Hart on ihmeissään ajatuksesta, että nuoret lähtisivät kahden, hänestä se on sopimatonta. He taas ovat hämmästyneitä Hartin ihmetyksestä: “Mehän elämme kahdennenkymmenennen vuosisadan kolmatta vuosikymmentä. Ja jos meidän holhoojamme eivät uskalla kylliksi luottaa meihin, niin totisesti he ovat kuivettuneita peruukkeja. – Varjelkoon! – Teidän sukupolvenne ei nähtävästi kykene edes kuvittelemaankaan, että pojan ja tytön välillä voisi vallita puhdas toveruus.”⁷⁹⁰ He päätyvät sivumennen sanottuna myöhemmin siihen, että sivuvaunua ei tarvitakaan, vaan he voivat vuorotellen ajaa toisen istuessa takana “pitäen ajajan selästä kiinni.”⁷⁹¹

1920-luvulla ajatus siitä, että sukupuolten väliset suhteet olivat muuttuneet tasa-arvoistumisen myötä, oli esimerkiksi Olavi Paavolaisella. Paavolaisen mielestä erotiikka ei ollut uudelle sukupolvelle enää kaiken keskipiste, eikä toinen sukupuoli elämän suuri salaisuus. Uuden sukupolven nuoret voivat tehdä vaikka viikkokausien matkan yhdessä, ilman että heillä on “suhde”. Nainen ei ole mieheen sidottu vaan maksaa itse laskunsa. Samat opinnot ja mahdollisuudet työpaikan saantiin ovat tehneet

⁷⁸⁷ Koivunen 1992, s. 172–173.

⁷⁸⁸ Waltari 19281, s. 165.

⁷⁸⁹ Waltari 19281, s. 165.

⁷⁹⁰ Waltari 19281, s. 165–166.

⁷⁹¹ Waltari 19281, s. 291.

naiset miehistä riippumattomiksi, jolloin voidaan olla myös eroottisesti riippumattomia, naimattomaksi jääminenkin ei ole häpeällistä.⁷⁹² Avioliiton kohdalla taas toveriavioliitto oli noussut merkittäväksi iskulauseeksi. Olavi Paavolainen katsoi 1929 kirjassaan *Nykyaikaa etsimässä*, että avioliittoa oli uudistettava, jotta naisten vapautumisesta seurannut sukupuolielämän kaaos voitaisiin ratkaista. Raoul af Hälström uskoi samaan aikaan, että toveriavioliitto olisi mahdollinen, poikatyttö muuttuisi oikean rakkauden myötä uskolliseksi nymfiksi.⁷⁹³ Ajatus muutoksesta oli mukana myös vuoden 1929 uudessa avioliittolaissa, jossa korostettiin avioliittoa sopimuksena, jonka mies ja nainen tekevät. He säilyttivät liitossa (oikeudellisen) itsenäisyytensä, joskin avioero, sopimuksen purku, ei ollut vapaata.⁷⁹⁴ Toisin kuin Waltarin ajatuksissa, laissa oli merkittävä kaksijakoisen kansalaisuuden elementti, jossa miesten ja naisten yhteiskunnalliset roolit ja toimintakentät erotettiin jyrkästi toisistaan. Sukupuolidentiteetit legitimoitiin tunnustamalla aviovaimon ottavan osaa perheen elatukseen toiminnallaan kodissa ja hänelle myönnettiin itsenäinen asema kodin talouden hoidossa.⁷⁹⁵

Waltarin esittämä kuva uuden sukupolven nuorista, Pikkuveljestä ja hänen tyttöystävästään esittää tasa-arvon positiiviset seuraukset. Elokuviissa ollessaan Hart huomaa kuinka Pikkuveljen ja tytön: “kätensä vain etsivät toisiaan ja tytön pää painui hiukan lähemmäksi Pikkuveljen olkapäätä, joka suoristui ja kävi ikäänkuin miehekkäämmäksi.

Siinä ei ollut mitään lihan värinää... ei mitään intohimoa tavallisessa mielessä. Se oli jotakin, joka oli paljon kauniimpaa, suurenmoisempaa. – Se oli ihaninta toveruutta, jossa ei ole mitään salaisuutta, ei mitään teeskentelyä eikä pakkoa. – Siinä ei ollut mitään hermosairasta, liian aikaisin kehittynyttä aistillisuutta. Ja kuitenkin se oli enemmän kuin toveruutta.

Hellas olisi ehkä sanonut, että se oli kylmien suihkujen ja aurinkokylpyjen rakkautta.

Minulle se oli uusi, onnellinen näkemys. Olin ylpeä pikkuveljestä ja ylpeä siitä, että hän oli voittanut niin mainion tytön.”⁷⁹⁶ Olavi Paavolainen uskoi, että vapaampi suhtautuminen alastomuuteen ja erotiikkaan tulisi merkitsemään parempia sukupuolten

⁷⁹² Paavolainen 1929, s. 400–402.

⁷⁹³ Hapuli 1995, s. 162–163.

⁷⁹⁴ ks. Nousiainen ja Pylkkänen 2001, 109–110.

⁷⁹⁵ Sulkunen 1989, s. 93.

⁷⁹⁶ Waltari 1928l, s. 164.

välisiä suhteita. Luonteva suhde ruumiillisuuteen synnyttäisi eroottisilta vaistoiltaan ehkä kiihkeämmän mutta terveemmän sukupolven.⁷⁹⁷ Waltarilla luonteva suhde sen sijaan tuntuu vähentävän kiihkeyttä. Kari Mäkinen tulkitsee kohdan Waltarin kuvaamaksi ihannetilanteeksi, jossa erotiikan henkinen ulottuvuus oli jalostanut sukupuolivietin. Uusi sukupolvi on vapautunut sekä kristillisestä seksuaalikielteisyydestä, että löytänyt synteesin erotiikan eri puolten, lihan ja hengen välillä.⁷⁹⁸ Mäkisen tulkinta pohjautuu kyllä ehkä lähinnä siihen, että hän on lukenut *Suuren illusionin* rinnalla Waltarin samana vuonna valmistunutta gradua.

Oikeastaan Pikkuveljen ratkaisu on toisenlainen, moraalinen, mihin Hart pääsee tutustumaan lukiessaan vahingossa Pikkuveljen kirjoittamaa muistiinpanoa, päiväkirjamaista julistusta. Hän on keskustellut seksistä tyttöystävänsä kanssa, joka hänkin on kärsinyt sukupuolisuudestaan. Pikkuveli sitoutuu terveyteen, jotta ei jättäisi jälkipolvilla turmeltunutta rotua: “Minä uskon, että on olemassa ikuinen laki, joka johtaa elämän kulkua, niin että me saamme maksaa kaiken sen, minkä rikomme elämää vastaan, omalla tuskallamme tai tulevien sukupolvien tuskalla.”⁷⁹⁹ Seksuaalisia syntejä ei enää uhkaa vain Jumalan rangaistus, vaan myös luonnon, degeneraation muodossa. 1900-luvun alkupuolella kristillisen siveellisyyden rinnalle tuli rationaalisen siveellisyyden ihanne. Kasvavien kansalaisten tuli noudattaa luonnonlakeja ja järjestää sukupuolielämänsä hygienian uusimpien tutkimustulosten mukaan niin, että se palveli kansakuntaa.⁸⁰⁰ Waltarin uusi ajatus uudesta sukupolvesta tuntuukin pyrkivän palvelemaan sekä yhteiskunnallisia tarpeita että ratkaista yksilön ahdistus seksuaalisuudesta.

Terveys tarkoittaa liikuntaa ja karaisua, joka voi parantaa heikentyneen rodun. Darwinin evoluutioteoria oli taustalla ajatuksissa, että rotu voisi alkaa myös heiketä. Johtava suomalainen hygieenikko Konrad ReijoWaara toi Suomeen 1900-luvun alussa kaupunkihygienian, jossa pyrittiin urbaanien ongelmien ratkaisemiseen. Kaupunki esiintyi hänen toimittamassaan Suomen Terveystieteiden lehdessä hermostuneisuuden ja henkisen rappion keskuksena, joka kulutti sinne maaseudulta tulevaa terveempää kansanosaa. Rodun heikkenemistä, degeneraatiota, aiheuttivat hänen mukaansa ulkoiset syyt kuten nautintoaineet ja taudit sekä sisäiset syyt, jotka olivat yhteiskunnan kannalta itse hankittuina vaarallisimpia. Sisäiset syyt tarkoittavat moraalin rappiota, joka esiintyi

⁷⁹⁷ Hapuli 1995, s. 153.

⁷⁹⁸ Mäkinen K 1989, s. 280.

⁷⁹⁹ Waltari 19281, s. 172–173.

⁸⁰⁰ Halmesvirta 2001, s. 77–78.

kaupunkilaisia heikentäviä paheina. Niiden suhteen pahimmassa vaaravyöhykkeessä olivat kaupunkiin opiskelemaan tulleet ylioppilaat, jotka eivät tajunneet tai halunneet välttää viettelyksiä.⁸⁰¹ ReijoWaara löysi rodunparantumisen toivon maaseudulta, jossa voisivat kasvaa terveet, voimakkaat, puhtaat ja viattomat suomalaiset naiset ja miehet.⁸⁰² Waltarin uusi sukupolvi sen sijaan ratkoo ongelmaa urheilulla, terveemmillä elämäntavoilla ja ”luonnollisemmilla” sukupuolten välisillä suhteilla, pakenematta kaupungista.

‘Luonnollisempi’ suhtautuminen näkyy muun muassa suudelmassa. Suudelman merkitys on erilainen uudelle sukupolvelle kuin vanhalle. Kun Hart kysyy Pikkuveljeltä, onko hän suudellut tyttöystävänsä, Pikkuveli on hämmästynyt, hänelle asia ei ole erikoinen: “Totta kai, jos kerran pitää oikein jostakin, niin saa kai häntä suudellakin. Ei tietenkään mitään tuollaista lepsua, niinkuin filmien loppukohtauksissa, vaan noin reilusti. Sehän on vain merkki, että pitää toisesta.”⁸⁰³

Olavi Paavolaiselle poikatyttöyttä suurempi vaara oli feminiinistetty miestyppi. Hapuli tulkitsee tämän niin, ettei Paavolaisellekaan maskuliinisuus ja feminiinisyys olleet kiinteitä vastakohtia, vaan pikemminkin hierarkkisessa järjestyksessä. Miehistynyt nainen sisälsi käsityksen, että mies ja mieheys ovat parempia, joten naisen halu miehistyä oli luonnollista.⁸⁰⁴ af Hällströmin käsityksissä miehet saattoivat rakastaa älykästä, hyväsydämistä, työtätekevää, urheilevaa poikatyttöä tai naisgentlemannia ja oikein toimimalla kykenisivät kesyttämään naiset uskollisiksi nymfeiksi. Ainakin jos naisellisuus ei olisi vielä kokonaan huuhtoutunut pois.⁸⁰⁵ Pikkuveljen tyttöystävä täyttää naisellisuuden ulkoiset merkit samalla kun hän on uudenaikainen, kun Pikkuveli taasen on urheilullinen, miehekäs tyyppi, jolloin sukupuolten hierarkia ei käänny pääläelleen. 1800-luvulla syntynyt moderni urheilu sisälsi käsityksen, että urheilussa mies saattoi osoittaa miehisyytensä ja pojista tehdään miehiä. Urheilu mahdollisti miehisen identiteetin selventämisen. Siinä korostuivat miehisyuden ihanteet kuten kilpailullisuus, itsekontrolli, ruumiinkaraisu, toveruus ja sankaruus.⁸⁰⁶

Suuren illusionin uuden sukupolven nuorten rakkaus oli vielä ilman ”liian aikaisin kehittyntä aistillisuutta”, joka toisaalta johti kysymykseen johtaako siitä seu-

⁸⁰¹ Halmesvirta 1995, s. 18, 25–26, 35–36, 44–45.

⁸⁰² Halmesvirta 1995, s. 54.

⁸⁰³ Waltari 1928, s. 155.

⁸⁰⁴ Hapuli 1995, s. 179.

⁸⁰⁵ Hapuli 1995, s. 179–180.

⁸⁰⁶ Hapuli 1995, s. 184–185.

raava tyydyttymättömyys ongelmiin. Vuoden 1930 teksteissä toisiaan rakastavien ihmisten seksi siirretään puhtaan kategoriaan.

Tarinassa *Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä* minäkertoja tapaa Pariisissa halleilla miehen, suomalaisen taiteilijan. Tämä kertoo kuinka kohdannut ”hänet”. Hänellä on suuret kirkkaat silmät, ihmeellinen nenä, herkkä leuka. Hänen kanssaan mies puhui kuin he olisivat tunteneet vuosikausia. Mies suuteli hänen kättään, silmiään ja suutaan. Tämän jälkeen hän tunsi itsensä puhtaaksi. Nainen oli seuraavana päivänä satunäytelmässä prinsessana,⁸⁰⁷ jonka voi nähdä symbolisena puhtaana pysymisenä. Seuraavana yönä: ”Hän oli minun, – ilman mitään ehtoja, ilman ennakkoojatuksia, vapaasti ja kokonaan, – ja sentähden se ei ollut synti”⁸⁰⁸ Mäkinen esittää novellin ajatukseksi, että moraalisesti hyväksyttävä sukupuoliyhteys ei ole riippuvainen mistään henkilöiden ulkopuolisista säädöksistä, eikä siis edellyttänyt yhteiskunnallisen normijärjestelmän huomioonottamista. Moraalisena arviointiperusteena olivat henkilöiden subjektiiviset vapauden ja rakkauden elämykset, jotka Waltari asetti kristillisen moraalijätellun syntikäsitettä vastaan.⁸⁰⁹ Rakkauden elämys riitti pitämään naisenkin puhtaan kategoriassa, seksistä huolimatta. Subjektiivisen elämyksen korostamisessa Waltari muistuttaa akateemisen opettajansa Rolf Lagerborgia, joka seksuaaliradikalismien kaudellaan (1902–1904) esitti ruotsalaisen feministin Ellen Keyn nostaneen naisen sukupuoliolentona esiin. Key esitti ihmiselämän tarkoitukseksi elämän itse, jolta pohjalta Lagerborg nosti ihmisen pyhimmäksi oikeudeksi kokonaisen elämän, jossa nuoret voivat olla ylpeitä rakastetustaan ja rakkaudestaan.⁸¹⁰

Miehelle seksuaaliset kokemukset ovat novellissa tuttuja. Hän kertoo että on tuntenut paljon naisia. Hän oli kuitenkin erilainen, ”aivan kuin kadotettu osa minusta itsestäni.”⁸¹¹ Tämä todellinen elämys asettaa tarinan taiteilijan valintatilanteeseen, tarttuuko todelliseen onneen, joka on mahdollista, vai säilyttääkö yksinäisyys, jonka hän esittää taiteellisen luomisen edellytykseksi.⁸¹² Rakkauden vapaus joka tapauksessa mahdollistaa novellissa onnen ja yksinäisyydestä eroon pääsemisen.

Samoin synnitön seksuaalisuus tulee esille näytelmässä *Jättiläiset ovat kuolleet*. Kuten Mäkinen esittää, näytelmässä seksuaalikielteisyys, joka tiivistyy keskiaikai-

---

⁸⁰⁷ Waltari 1930d, s. 52–54.

⁸⁰⁸ Waltari 1930d, s. 55.

⁸⁰⁹ Mäkinen K 1989, s. 282.

⁸¹⁰ Jalava 2005b, s. 384–385.

⁸¹¹ Waltari 1930d, s. 85.

⁸¹² Waltari 1930d, s. 55–85.

sessä kristillisyydessä, on elämää eteenpäin vievän voiman vastaista.⁸¹³ Tämä tiivistyy ajatuksessa keskiajasta ”aikana, jolloin elämä alkoi synnistä.”⁸¹⁴ Näytelmän miespäähenkilö Birger muistaa yön Elinan kanssa elämänsä kauneimpana ja puhtaimpana muistona.⁸¹⁵ Kohdassa tapahtuu seksin siirtäminen puhtaan puolelle, pois likaisen, synnin kategoriasta. Puhtaan ja likaisen vastakkainasettelu kuitenkin edelleen säilyy.

Sukupuolilyhteydessä näytelmän pari kokee mystisen kokemuksen.⁸¹⁶ Tässä tapahtuu se Waltari 1920-lopun lyriikassakin ollut ajatus rakkauselämyksestä, joka johtaa elämän mystiseen täyttymykseen, jossa ihminen saavuttaa kosketuksen jumalalliseen kokonaisuuteen, taivaaseen.⁸¹⁷

---

⁸¹³ Mäkinen K 1989, s. 282–283.

⁸¹⁴ Waltari 1930c, s. 235.

⁸¹⁵ Waltari 1930c, s. 270.

⁸¹⁶ Mäkinen K 1989, s. 283.

⁸¹⁷ Mäkinen K 1989, s. 278.

5. Päätäntö

Nuori Mika Waltari kirjoitti omasta lähtökohdastaan käsin, keskiluokkaisena, suomalaisena miehenä. Tästä näkökulmasta hän havainnoi maailmaa. Toisaalta lähtökohtien lisäksi hänen ajatusmaailmaansa vaikuttivat hänen oma henkilöhistoriansa, henkilökohtainen kehityksensä, lähipiirinsä sekä laajempi kulttuurikonteksti. Waltarin laaja ja laajan levikin saanut tuotanto on osaltaan rakentanut suomalaisia sukupuolia sekä suomalaista kuvaa itsestä ja toisista.

Waltari nousi ja nostettiin esiin kaupungin ja modernin elämän kirjailijana – muutoksena suomalaisessa kirjallisuudessa vallinneeseen maaseudun keskeisyyteen. Samalla tavoin Waltarin teksteissä on pyrkimys kaupungin ja modernin ongelmien ratkaisuun. Uuden ajan haasteiden ratkaisutapana Waltarilla ei ollut Suomessa yleinen maaseudun korostaminen vaan terveellisempi kaupunkielämä. Henkilökohtaisesti ratkaisu tuntuu tulleen vuosien 1929–1930 aikana, jolloin 21-vuotiaan Waltarin teksteissä nuoruus on jäämässä taakse ja hän tarttuu todelliseen työhön. Tähän liittyy asepalveluksen käyminen, joka teksteissä esiintyy ruumiillisesti parantavana ja miesten yhteisöön tuovana.

Waltarin suomalaisuuden määrittelyssä nousi esiin kansan nuoruus, joka mahdollisti sille tulevaisuuden spengleriläisen ajattelun pohjalta paremmin kuin vanhoille Euroopan kulttuureille. Suomalaisuus myös määrittyi myyttiseksi, omia piirteitään sisältäväksi. Väkivaltaisuus ja alkoholinkäyttö määrittyivät suomalaisuuden piirteiksi, vaikka ne teksteissä aina esiintyivätkin vain miesten kohdalla. Suomalaisuuden määrittelyssä myyttinen kansa oli jotain kirjailijan itsensä ulkopuolista, samalla tavoin kuin muitakin hänen havainnoimansa kansat. Samoin kuvaus palautuu paljolti kirjalliseen ja kontekstiinsa.

Waltarin teksteissä esiintyy pyrkimystä kansalaiseksi kasvattamiseen. Nuoruden merimieslähetyksen piireissä syntyneissä teksteissä sanoma noudattaa kansankirkollista arvomaailmaa. Myöhemmin ajatukset muuttuvat omakohtaisemmaksi pohdinnaksi ja suorimpana opettavaisuus näkyy lapsille suunnatuissa saduissa.

Teksteissä sisällissota esiintyy suomalaisten sisäisenä tapahtumana, tragediana. Isänmaata ei rakenneta vapaussota -myytin kautta. Kun teksteissä kapina esiintyy yleisesti myönteisenä liittyen taiteilijuuteen sisältyvään porvarillisen arvomaailman vastustamiseen, niin sisällissodan kapina nousee esiin yrityksenä rakentaa parempaa maail-

maa. Kirjoitusajankohdan suojeluskuntatoiminta saa tukea, samalla tavoin kuin puolustusvoimat, jotka esiintyvät luokkarajat ylittävinä. Vuonna 1930 ilmestyneissä teksteissä on viitteitä sellaiseen oikeistolaisempaan suuntaan siirtymisestä, johon useat tutkijat ovat viitanneet.

Idässä kirjoitettaessa Waltarin teksteissä vaikuttavat eurooppalaiset käsitykset idän ja lännen vastakkaisuudesta. Tulenkantajien idän ihailuun liittyen Waltarin teksteissä nousee esiin itä aistillisena, länsimaiden järkipärisyyteen verrattuna. Samanlaisia stereotyyppisiä käsityksiä kuten ajatusta itämaisestä fatalismista tulee esiin. Kuvaus saattaa sisältää positiiviseksi ajateltavia piirteitä, mutta se uusintaa stereotyyppioita.

Venäjää Waltari käsittelee itämaana. Hänen suhtautumisessaan erottuu jako bolshevismiin ja venäläiseen kulttuuriin. Venäläinen kulttuuri, esimerkkinä tolstoilaisuus, nousee esiin myönteisessä valossa. Venäläisiin kohdistuva ”värisokea” viha ja syrjintä esiintyy teksteissä kielteisenä asiana. Reaalisosialismiin kohdistuvaa ivaa sen sijaan nousee esiin, vaikka vallankumousta kuvatessa saatetaankin sen motiiviksi esittää pyrkimys parempaan maailmaan.

Ulkomaan matkoihin liittyvät tekstit mahdollistivat Waltarille stereotyyppisten käsitysten testausta. Teksteissä voi paikoitellen olettaa stereotyyppisten käsitysten ohjanneen asioiden kokemista. Kirjailija ei ole havainnoija, joka kokee asiat suoraan, vaan hänellä on pohjalla aiempi tieto, joka vaikuttaa uuden kokemiseen.

Pariisi esiintyy teksteissä loiston ja kurjuuden kaupunkina. Nuorelle kirjailijalle se tarjoaa irtautumista kotimaan rajoitteista ja mahdollistaa uudet kokemukset. Berliini esiintyy Pariisia paheellisempänä. Ristiriitaisesti Waltari esittää Saksan ja saksalaisten huonoiksi puoliksi toisaalta näkyvän seksuaalisuuden, toisaalta porporvarillisuuden. Berliinin seksuaalisuuden kauhistelussaan Waltari liittyy saksalaisten konservatiivien rintamaan. Porvarillisuuden kritiikki liittyy taiteilijapiirien, ennen kaikkea tulenkantajien taustalla vaikuttavaan ekspressionismiin. Hyväksyttäviksi saksalaisiksi nousevat kirjailijat, kuten E.T.W. Hoffman ja jossain määrin Goethe. Saksalaisvastaisuuden syyksi nousevat elämäkerrallisen selityksen mukaan lapsuuskokemukset sisällissodan ajoilta.

Waltarin teksteissä esiintyy sekä ensimmäiseen maailmansotaan liittyvä miehen kriisi, että modernin ajan tuoman uuden naisen haasteet mieskirjailijalle. Mieheyden käsittely tulee Waltarin teksteissä sekä yleisemmällä tasolla, että hänen henkilökohtaisena kehityksenään. Kirjailija nousee aktiivisesti esiin tarinoidensa minäkertojana, joka kasvaa sivustakatsojasta aktiiviseksi toimijaksi. Tulenkantajavaiheen dekadenssiin taipuvaista taiteilijaa seuraa seksuaalisesti aktiivinen taiteilija, joka kasvaa aikuiseksi

mieheksi todistamalla työkykynsä. Maailman kaaos tulee järjestykseen itsessä työnteolla.

Maailmansodan tuomassa miehen kriisissä aineksina naisten näkyvyyden lisääntyminen, mieheyden haavoittuvuuden esiinnousu ja yleinen länsimaisen kulttuurin rappion pelko. Ratkaisuna esiin nousee ekspressionismin ja vuosisadan alun antipositivismin mukainen vaistomainen eläminen, jonka kulttuuri-ihmiset ovat kadottaneet. Miesten kohdalla heidän toimintansa porvarillisen kulttuurin maskuliinisen itsehillinnän ideaalin mukaan johtaakin tässä suhteessa ongelmiin. Luonnollisuuden korostuessa muutenkin, myös miehen pitäisi saada kosketusta vaistomaisuuteen.

Miehen kriisissä armeija tarjoaa miehisiyyden rakentamispaikan, jonka maailmansodan todellisuus tosin on kyseenalaistanut. Henkilökohtaisissa kirjoituksissaan asepalveluksesta Waltari nostaa esiin armeijan paikkana, jossa henkisen työn tekijä vahvistuu ruumiillisesti. Armeija esiintyy myös miesten toveruuden paikkana, jossa ei ole luokkaeroja. Tässä hän myötäilee esimerkiksi armeijan puolivirallisen lehden Suomen sotilaan linjaa.

Waltarin tekstien naiskuvassa, silloinkin kun hän kuvaa modernia naista, taustalla ovat vuosisadanvaihteen populaarinjulkisuuden naiskuvat. Varsinkin femme fatale -hahmot ja niihin liittyvä uhkaava seksuaalisuus ovat vahvasti läsnä. Näihin kuviin siis liittyvät myös modernin naishahmot, kuten poikamiestyttö ”flapper”, jonka voi nähdä monissa Waltarin tekstien seikkailijatar hahmoissa. Hahmoissa on sekä pelottavaa, uhkaavaa naista, että mahdollisuus palata seikkailujen jälkeen miehen toveriksi.

Vanhan maailman kuvat esiintyvät teksteissä vanhana sukupolvena, jonka tilalle on, ekspressionistisen suunnan utopian mukaisesti, astumassa uusi, parempi sukupolvi. Tähän sukupolveen kuuluu myönteiseksi naishahmoksi nouseva reippaan tytön hahmo, jonka suhde mieheen on toverillinen. Myönteisesti kuvatut tytöt harrastavat samoja nykyaikaisia asioita kuin pojatkin. Malli eroaa vahvasti samaan aikaan rakennetusta kaksijakoisesta kansalaisuudesta, jossa miesten ja naisten elämänpiirit erotettiin toisistaan. Toisaalta hahmo muistuttaa yleistä ajatusta suomalaisesta vahvasta naisesta, jonka vahvuus tulee pätemisessä siinä missä mieskin.

Waltarin teksteissä intohimo muuttuu viimeistään vuoden 1928 seksuaalivietiksi, jonka nähdään vaikuttavan molemmissa sukupuolissa. Toverillisesti seurustelevat mies ja nainen ovat vielä tässä vaiheessa ongelmissa seksuaalivietin kanssa, mutta vuoden 1930 teksteissä henkilökohtainen rakkaus nousee kristillistä seksuaalimoraalia tärkeämmäksi. Seksuaalisuus esitetään luonnollisena, jolloin siitä tulee puhdasta.

Waltarin tekstien ratkaisumallit 1920-luvun kaaoksen ovat ristiriitaisia. Toivoksi nousee uusi sukupolvi, joka on aiempia parempi. Uusi sukupolvi tuntee kansainvälistä veljeyttä, mutta on rakentamassa yhteistä isänmaata. Uuden sukupolven kohdalla miesten ja naisten väliset suhteet rakentuvat tasa-arvolle, jossa naiset omaksuvat miesten arvoja. Ongelmat ratkeavat kun ihmiset jättävät taakseen seksuaalikielteisyyden ja alkavat suhtautua seksuaalisuuteen ”luonnollisesti”, rakkauteen pohjautuvan (hetero)seksuaalisuuden kautta.

Alkuperäislähteet

Mika Waltarin kirjoitukset tutkimusajankohdalta

Korppi [=Waltari] 1926a: K[orppi]i, Kr[istian]: Isänmaallinen romaani. Vilho Helanen: Ankarat tähdet. Helsingin Sanomat 18.12.1926.

Korppi [=Waltari] 1926b: Korppi, Kristian: Kuolleen silmät. Helsinki 1926.

Korppi [=Waltari] 1926c: Korppi, Kristian: Murtuvin siivin. Uusi Suomi, sunnuntailite 21.11.1926.

Korppi [=Waltari] 1926d: Korppi, Kristian: Sun silmäs. Teoksessa Nuoret runoilijat 1926. Porvoo 1926.

Korppi [=Waltari] 1927a: Korppi, Kristian: Kolme kiväärinkuulaa. Seura 1927:6–7, s. 34–37.

Korppi [=Waltari] 1927b: Korppi, Kristian: Viisi ässää. (Viikkosanomat 1927: 9, 7-8) Teoksessa Waltari, Mika: Viisi ässää ja muita kertomuksia. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Juva 1999.

Korppi [=Waltari] 1928a: Korppi, Kristian: Mannekiininukke, metro ja Monsieur Dupinin rakkaus. Seura 1928:1, s. 12–14.

Korppi [=Waltari] 1928b: Korppi, Kristian: No 21. Seura 1928:8, s. 5-7.

Nequiquam [=Waltari] 1925: Nequiquam: Kello. Nuori Voima 1925, s. 347–350.

Perroquet [=Waltari] 1927: Perroquet: Yö Pariisissa. Seura 1927:6–7, s. 29–31.

Perroquet [=Waltari] 1928a: Perroquet: Imatra. Seura 1928: 6-7, s. 6-7.

Perroquet [=Waltari] 1928b: Perroquet: Kesäinen Helsinki. Seura 1928: 6-7, s. 14.

Perroquet [=Waltari] 1928c: Perroquet: Nykyajan romantiikkaa. Seura 1928:5, s. 13–14.

Perroquet [=Waltari] 1928d: Perroquet: Studio 28. Ajatuksia filmistä. Seura 1928:9, s. 10–11.

Perroquet [=Waltari] 1928e: Perroquet: Vihreä sumu. Seura 1928: 12, s. 6-7.

Raakki [=Waltari] 1927a: Raakki, Untamo: Hautausmaalla I-II. Työläisnuoriso 7.9.1927.

Raakki [=Waltari] 1927b: Raakki, Untamo: Ruumissaatto. Työläisnuoriso 27.7.1927.

Waltari 1925a: Waltari, Mika: Jumalaa paossa. Kertomus Jumalan johdatuksesta. Rauma 1925.

- Waltari 1925b:** Waltari, Mika: Kuoleva merimies. Merimiehen ystävä 1925, s. 127.
- Waltari 1925c:** Waltari, Mika: Merimiehen joululta. Joulu ulapoilla ja kotona 1925, s. I.
- Waltari 1926a:** Waltari, Mika: Näkymätön johdattaja. Joulu ulapoilla ja kotona 1926, s. 15–16.
- Waltari 1926b:** Waltari, Mika: Satu kerjurista ja prinsessasta. Nuori Voima 1926, s. 333.
- Waltari 1927a:** Waltari, Mika: Hukkuva merimies. Omaisemme vierailta mailla 1927, s. 18.
- Waltari 1927b:** Waltari, Mika: Kesä. Kansan kuvalehti 1927: 25, s. 7.
- Waltari 1927c:** Waltari, Mika: Pariisin hallit. Kuluttajain lehti 1927:21, s. 6-7.
- Waltari 1927d:** Waltari, Mika: Pariisin kasvot. Kansan kuvalehti 1927:28, s. 3-4.
- Waltari 1927e:** Waltari, Mika: Parisin tavarataloja. Kuluttajain lehti 1927:23, s. 9-10.
- Waltari 1927f:** Waltari, Mika: Pikakuvia Pariisista. Nuori Voima 1927, 405–407.
- Waltari 1927g:** Waltari, Mika: S.K.S.K Toveruusliitto. Merimiehen ystävä 1927: 5-6, s. 95.
- Waltari 1927h:** Waltari, Mika: Sinun ristisi juureen. Uskonnollisia runoja. Porvoo 1927.
- Waltari 1927i:** Waltari, Mika: Unohdetun sotilaan hauta. Joulu-Lotta 1927, s. 4.
- Waltari 1928a:** Waltari, Mika: Auto. Kansan Kuvalehti 1928:7, s. 8.
- Waltari 1928b:** Waltari, Mika: Enkeliballaadi. Tulenkantajat 1928, näyttenumero s. 3.
- Waltari 1928c:** Waltari, Mika: Johtaja Joonas Granit ja tuntematon herra. Aitta 1928:10, s. 44–48.
- Waltari 1928d:** Waltari, Mika: Kirje, joka kertoo ranskalaisista lapsista. Pääskynen 1928, s. 243–246.
- Waltari 1928e:** Waltari, Mika: Legenda yksinäisestä miehestä. Punaisen ristin joulu 1928, s. 3-5.
- Waltari 1928f:** Waltari, Mika: Modernismi, saxophon, D-juna ja minä. Nuori Voima 1928, s. 403–404.
- Waltari 1928g:** Waltari, Mika: Neitsyt Maaria ja Pyhä Teresa. Tyttöjen oma kirja VII, s. 9-15.
- Waltari 1928h:** Waltari, Mika: Olipa kerran Pariisissa... Kansan kuvalehti 1928:50, s. 4-5.

- Waltari 1928i:** Waltari, Mika: Pikakuvia tämän päivän Pariisista. *Kansan kuvalehti* 1928:29, s. 10–11.
- Waltari 1928j:** Waltari, Mika: Pikkuveli lähti leiripäiville. *Joulu-Lotta* 1928, s. 28–29, 32.
- Waltari 1928k:** Waltari, Mika: Satu Kimistä ja Kaista, jotka matkustivat kuuhun elefantilla. *Pääskysen joulukontti* 1928, s. 24–28.
- Waltari 1928l:** Waltari, Mika: Suuri illusioini. Kolmas painos. Porvoo 1928.
- Waltari 1928m:** Waltari, Mika: Suurpolitiikan pyörteissä. *Hakkapeliitta* 1928, s. 1288–1289.
- Waltari 1928n:** Waltari, Mika: Uuteen maailmaan. *Nuori Voima* 1928, s. 71–72.
- Waltari 1928o:** Waltari, Mika: Joulu, samettikoira ja minä. (*Kuluttajain lehti* 1928:43–44, s. 15) Teoksessa Waltari: Joulutarinoita. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Kuudes painos, uudistettu laitos. Porvoo 1995.
- Waltari 1929a:** Waltari, Mika: Aili, Bonzo ja Suuri saippuapallo. *Pääskysen joulukontti* 1929, s. 9–11.
- Waltari 1929b:** Waltari, Mika: Baarituolit vierekkäin. *Aitta* 1929: 10, s. 52–55.
- Waltari 1929c:** Waltari, Mika: Dshinnistanin prinssi. *Satuja*. Porvoo 1929.
- Waltari 1929d:** Waltari, Mika: Eksoottinen Suomi. *Seura* 1929: 8–10, s. 35–36.
- Waltari 1929e:** Waltari, Mika: Impressioneja kesästä. *Seura* 1929: 11–12, s. 4–5.
- Waltari 1929f:** Waltari, Mika: Johtaja ja yksityissihteeri. *Lukemista kaikille* 1929: 10, s. 10–11.
- Waltari 1929g:** Waltari, Mika: Juttu valloitetusta vankilasta. *Hakkapeliitan joulu* 1929, s. 51–52.
- Waltari 1929h:** Waltari, Mika: Keväinen fantasia. *Ylioppilaslehti* 1929, s. 233.
- Waltari 1929i:** Waltari, Mika: Kevät. *Seura* 1929:8–10, s. 12–13.
- Waltari 1929j:** Waltari, Mika: Kirjailija heinätoïssä. (Kulttuurihistoriallinen tutkimus). *Uusi Suomi*, sunnuntailiite 25.8.1929.
- Waltari 1929k:** Waltari, Mika: Merkillinen kertomus Konstantinopelistä. *Uusi Suomi*, sunnuntailiite 29.9.1929.
- Waltari 1929l:** Waltari, Mika: Miehen paluu eli Romaanikirjailija Härkäsen kummallinen seikkailu. *Lipeäkala* 1929, s. 282–290.
- Waltari 1929m:** Waltari, Mika: Miesihanne. *Jousimies* 1929, s. 75–76.
- Waltari 1929n:** Waltari, Mika: Mika Waltari arvostelee Jeesus Barabbasta. *Tulenkantajat* 1929, s. 339, 88

- Waltari 1929o:** Waltari, Mika: Minä lähden Konstantinopeliin, I. Kansan kuvalehti 1929:31, s. 6-7.
- Waltari 1929p:** Waltari, Mika: Minä lähden Konstantinopeliin, II. Kansan kuvalehti 1929:32, s. 11.
- Waltari 1929q:** Waltari, Mika: Muukalaislegioona. Runoja. Porvoo 1929
- Waltari 1929r:** Waltari, Mika: Ovikello soi keskellä yötä. Lukemista kaikille 1929: 31, s. 9-10.
- Waltari 1929s:** Waltari, Mika: paris, paris, paris, paris... Tulenkantajat 1929, s. 289–290.
- Waltari 1929t:** Waltari, Mika: Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija. Nuori Suomi 1929, s. 94–104.
- Waltari 1929u:** Waltari, Mika: Pummareita ja seikkailijoita. (Kuluttajain lehti 1929: 49, II) Teoksessa Waltari, Mika: Matkakertomuksia. Mika Waltarin matkassa vuosina 1927–1968. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Juva 1988.
- Waltari 1929v:** Waltari, Mika: Ruhtinasöitä. Aitta 1929: 5, s. 54–56.
- Waltari 1929x:** Waltari, Mika: Syyskuu. Nuori Voima 1929, s. 299.
- Waltari 1929y:** Waltari, Mika: Tähtisade. Aitta 1929:3, s. 28–31.
- Waltari 1929z:** Waltari, Mika: Yksinäisen miehen juna. Kolmas painos. Porvoo 1929.
- Waltari 1930a:** Waltari, Mika: Jouluaatto, vuokra-auto ja onnellinen loppu. Kansan kuvalehti 1930: 49–50.
- Waltari 1930b:** Waltari, Mika: Jouluyö Atlas-vuorilla. (Hakkapeliitan jouluku 1930) Teoksessa Waltari: Joulutarinoita. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Kuudes painos, uudistettu laitos. Porvoo 1995.
- Waltari 1930c:** Waltari, Mika: Jättiläiset ovat kuolleet. Novelleja ja näytelmä. Porvoo 1930.
- Waltari 1930d:** Waltari, Mika: Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä. Aitta 1930: 12, s. 48–55, 85.
- Waltari 1930e:** Waltari, Mika: Kasarmin ilta. Jouluku-Lotta 1930, s. 12–13.
- Waltari 1930f:** Waltari, Mika: Kevätsade. Uutta Kylvää 1930, s. 73–76.
- Waltari 1930g:** Waltari, Mika: Laulu pihalta, (joka oli tuskallinen ja ihana ja syyttävä, jota en uskaltanut kirjoittaa.). Vapaussodan Invaliidi 1930, s. 89.
- Waltari 1930h:** Waltari, Mika: Leirin sunnuntai. Suomen aliupseeri 1930, s. 206–207, 219.

- Waltari 1930i:** Waltari, Mika: Matkaseuraa. Suomen kuvalehti 1930, s. 258–259.
- Waltari 1930j:** Waltari, Mika: Minotaurus ja kaksikymmentä neitsyttä. Uusi Suomi, sunnuntailiite 20.4.1930.
- Waltari 1930k:** Waltari, Mika: Myrskylaulu. Ylioppilaslehti 1930, s. 335.
- Waltari 1930l:** Waltari, Mika: Oodi kevääälle. Ylioppilaslehti 1930, s. 274–275.
- Waltari 1930m:** Waltari, Mika: Pinnan alla. Aitta 1930:2, s. 40–43.
- Waltari 1930n:** Waltari, Mika: Prinsessan joululahja. Nuori Voima 1930: 11–12, s. 335–336.
- Waltari 1930o:** Waltari, Mika: Runo isänmaalle. Forssan lehti 5.12.1930.
- Waltari 1930p:** Waltari, Mika: Rykmentti marssii. Uusi Suomi, sunnuntailiite 24.8.1930.
- Waltari 1930q:** Waltari, Mika: Suomalainen baari Montparnassella. Lipeäkala 1930, s. 124–133.
- Waltari 1930r:** Waltari, Mika: Toinen yö Monte Carlossa. Kiki 1930: 10, s. 1–14.
- Waltari 1930s:** Waltari, Mika: Täti Hortensian kaunein satu. Pääskynen 1930, s. 293–296, 301.
- Waltari 1930t:** Waltari, Mika: Välähdyksiä Pariisista. Kansan kuvalehti 1930: 10, s. 12–13.
- Waltari 1930u:** Waltari, Mika: Yö Helsingissä. Aitta 1930:9, s. 34–40.
- Waltari 1930v:** Waltari, Mika: Yö Monte Carlossa. Aitta 1930: 6, s. 54–57, 60, 62–64.
- Waltari 1930x:** Waltari, Mika: Äiti ja poika puhuvat. Uusi Suomi, sunnuntailiite 26.1.1930.

Muut alkuperäislähteet

Muut Mika Waltarin kirjoitukset

- Waltari 1931/1996:** Waltari, Mika: Siellä missä miehiä tehdään. (1931). Kolmas painos. Juva 1996.
- Waltari 1935/1994:** Waltari, Mika: Aiotko kirjailijaksi? (1935). Toinen painos. Juva 1994.
- Waltari 1947:** Waltari, Mika: [Omaelämäkerta] Teoksessa Uno Kailaasta Aila Meriluotoon. Suomalaisten kirjailijoiden elämäkertoja. Porvoo 1947.

- Waltari 1957:** Waltari, Mika: Vallaton Waltari. Porvoo 1957.
- Waltari 1968:** Waltari, Mika: Viidennen painoksen ilmestyessä. Teoksessa Waltari, Mika: Suuri illusio. Viides painos. Porvoo 1968.
- [Waltari] 1976:** [Waltari, Mika:] Mika Waltari ja Suuri illusio. Teoksessa Kirjailijat puhuvat: Tulenkantajat. Toimittanut Ritva Haavikko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 327. Vaasa 1976.
- Waltari 1978:** Waltari, Mika: Ihmisen ääni. Toimittanut Ritva Haavikko. Porvoo 1978.
- Waltari 1979:** Waltari, Mika: Mikan runoja ja muistiinpanoja 1925–1978. Toimittanut Ritva Haavikko. Juva 1979.
- Waltari 1980:** Waltari, Mika: Kirjailijan muistelmia. Toimittanut Ritva Haavikko. Porvoo 1980.
- Waltari 1983:** Waltari, Mika: Kiinalainen kissa. Satuja ja tarinoita 1928–1946. Toinen [laajennettu] painos. Porvoo 1983.
- Waltari 1988:** Waltari, Mika: Matkakertomuksia. Mika Waltarin matkassa vuosina 1927–1968. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Juva 1988.
- Waltari 1999:** Waltari, Mika: Viisi ässää ja muita kertomuksia. Toimittaneet Rudy de Casseres ja Raimo Salomaa. Juva 1999.

Muut alkuperäislähteenä käytetyt kirjoitukset

- Freud 1971:** Freud, Sigmund: Seksuaaliteoria. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä 1971.
- Helanen 1926:** Helanen, Vilho: Ankarat tähdet. Romaani. Porvoo 1926.
- Kajava 1990:** Kajava, Viljo: Aika rakastaa, aika laulaa. Kirjailija muistelee. Toimittanut Kristiina Lyytinen. Keuruu 1990.
- Kivimaa 1983:** Kivimaa, Arvi: Unessa ja elämässä. Keuruu 1983
- Paavolainen 1929:** Paavolainen, Olavi: Nykyaikaa etsimässä. Esseitä ja pakinoita. Toinen painos. Helsinki 1929.
- Pyromaani 1928:** Pyromaani: Tulenkantajat tohveleissa. Episoodeja nuorten kirjailijaimme elämästä. Seura 11/1928.
- Raamattu 1992:** Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. 1992.

Vala 1976: Vala, Erkki: Tulenkantajat ja tulenkantajat. Teoksessa Kirjailijat puhuvat: Tulenkantajat. Toimittanut Ritva Haavikko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 327. Vaasa 1976.

Yhdessä 2000: Yhdessä: Martti Haavion ja Elsa Enäjärvi-Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1928–1939. Toimittanut Katarina Eskola. Juva 2000.

Lehdet

Merimiehen ystävä 1926

Helsingin Sanomat 1926–1927

Forssan lehti 1930

Tutkimuskirjallisuus

- Aalto 1990:** Aalto, Leena: Mika Waltarin Egypti – historiallisen miljööön funktioita Mika Waltarin romaanissa *Sinuhe Egyptiläinen*. Kirjallisuuden (kotimainen linja) pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuuden laitos. 1990. (Painamaton)
- Ahlbäck 2004:** Ahlbäck, Anders: Där pojkar blir män. Manlighetskonstruktion i finländska tidskrifter för värnpliktiga 1890-1940. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2004.
- Biederman 1989/2002:** Biedermann, Hans: Suuri symbolikirja. Suomentanut ja toimittanut Pentti Lempiäinen. Saksankielinen alkuteos *Knaurs Lexikon der Symbole* (1989). Kuudes painos. Juva 2002.
- de Casseres ja Salomaa 1988:** de Casseres, Rudy ja Salomaa, Raimo: Karl Detmold. Mika Waltarin tuntematon salanimi. *Parnasso* 3/1988.
- de Casseres ja Salomaa 1999:** de Casseres, Rudy ja Salomaa, Raimo: Jälkisanat. Teoksessa *Waltari, Mika: Viisi ässää ja muita kertomuksia*. Juva 1999.
- Dijkstra 1986:** Dijkstra, Bram: *Idols of Perversity. Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siècle Culture*. Oxford University Press: New York – Oxford. 1986.
- Dyer 2002:** Dyer, Richard: Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa. Toimittanut Martti Lahti. Jyväskylä 2002.
- Ekholm 2000:** Ekholm, Kai: Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjapöytäkirjat vuosina 1944–46. *Lievestuore* 2000.
- Envall 1984:** Envall, Markku: Kirjailijoiden kentät ja kasarit. Varusmieselämän kuvaukset Suomen kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 410. Rauma 1984.
- Envall 1994:** Envall, Markku: Suuri illusionisti. Mika Waltarin romaanit. Juva 1994.
- Faderman 1981/1997:** Faderman, Lilian: *Surpassing the Love of Men*. (1981) The Women's Press Ltd. 1997.
- Falk 1988:** Falk, Pasi: Auringon palvojat. Teoksessa *Uuteen liikuntakulttuuriin*. Toimittanut Esa Sironen. Jyväskylä 1988.
- Gay 1969:** Gay, Peter: *Weimar Culture: The outsider as insider*. Secker & Warburg: London. 1969.

- Gay 1984/1999:** Gay, Peter: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud. Vol. 1: Education of the Senses.* (1984) W.W. Norton & Company: New York – London. 1999.
- Haavikko 1976a:** Haavikko, Ritva: Esipuhe. Teoksessa *Kirjailijat puhuvat: Tulenkantajat.* Toimittanut Ritva Haavikko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 327. Vaasa 1976.
- Haavikko 1976b:** Haavikko, Ritva: Johdanto niille, jotka eivät paljon tiedä tulenkantajista. Teoksessa *Kirjailijat puhuvat: Tulenkantajat.* Toimittanut Ritva Haavikko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 327. Vaasa 1976.
- Haavikko 1979:** Haavikko, Ritva: Mika Waltarin runoilijantie. Teoksessa *Waltari, Mika: Mikan runoja ja muistiinpanoja 1925–1978.* Toimittanut Ritva Haavikko. Juva 1979.
- Haavikko 1982:** Haavikko, Ritva: Demoninen nainen ja tuhoava rakkaus Mika Waltarin teoksissa. Teoksessa *Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen.* Toimittanut Ritva Haavikko. Juva 1982.
- Halmesvirta 1993:** Halmesvirta, Anssi: Turanilaisia ja herrasneekereitä. Aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta. *Historiallinen arkisto 103.* Tampere 1993.
- Halmesvirta 1995:** Halmesvirta, Anssi: Kansallisen vastustuskyvyn puolesta. Konrad ReijoWaara ja degeneraation idea 1880–1918. Teoksessa *Historiallinen arkisto 105.* Toimittanut Merja Lahtinen. Helsinki 1995.
- Halmesvirta 2001:** Halmesvirta, Anssi: Sukupuolihygienia ja nuorisopolitiikka. Teoksessa *Riukulehto, Sulevi, Halmesvirta, Anssi ja Pöntinen Kari: Poliittikkaa lastenkirjoissa.* Helsinki 2001.
- Hapuli 1989:** Hapuli, Ritva: Naisia rakastavat naiset. Lesbolaisuuden ja siihen liittyneen homoseksuaalisuuden määrittäminen Euroopassa vuosien 1880–1930 välisenä aikana. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Tasa-arvojulkaisuja, sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1989. Helsinki 1989.
- Hapuli 1992:** Hapuli, Ritva: “Ja huulissa pari pisaraa verta”: Vampyyri kohtalokkaan naisen kuvastossa. Teoksessa *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Toimittanut Tapio Onnela. Jyväskylä 1992.

- Hapuli 1995:** Hapuli, Ritva: Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 628. Tampere 1995.
- Hapuli 2001:** Hapuli, Ritva: Seksuaalisuuden historia: aktien konteksti. Teoksessa Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. Hämeenlinna 2001.
- Hapuli 2003:** Hapuli, Ritva: Ulkomailla. Maailmansotien välinen aika suomalaisnaisten silmin. Helsinki 2003.
- Hapuli et al. 1992:** Hapuli, Ritva, Koivunen, Anu, Lappalainen, Päivi, Rojola, Lea: Uutta naista etsimässä. Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Toimittanut Tapio Onnela. Jyväskylä 1992.
- Heikkilä 1991:** Heikkilä, Markku: Uskonnolliset lehdet 1905–1980. Teoksessa Suomen lehdistön historia 9. Jyväskylä 1991
- Heiskanen 1998:** Heiskanen, Heli: ”Minä ainakin pidän itseäni modernina.” Caritas Mika Waltarin Suuressa illusionissa. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma 1998. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitos. (Painamaton)
- Hekma 1989:** Hekma, Gert: A history of sexology social and historical aspects of sexuality. Teoksessa From Sappho to de Sade. Moments in the History of Sexuality. Ed. by Jan Bremmer, 1989.
- Hosiaislouma 2000:** Hosiaislouma, Yrjö: Lauri Viljanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 798. Pieksämäki 2000.
- Huhtala 1997:** Huhtala, Liisi: Ankarat tähdet. Teoksessa Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952). Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä 1997.
- Huuhtanen 1972:** Huuhtanen, Päivi: Waltarin varhaisen romaanituotannon kehityksestä. Teoksessa Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 26. Forssa 1972.
- Huuhtanen 1976:** Huuhtanen, Päivi: Vihreän hatun varjo – Michael Arlen ja Mika Waltari. Teoksessa Rivien takaa. Nykykirjallisuuden tutkimusta kirjailijahaastattelujen pohjalta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 326. Toimittanut Ritva Haavikko. Vaasa 1976.
- Huuhtanen 1979:** Huuhtanen, Päivi: Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka 1900-1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 341. Vaasa 1979.

- Huuhtanen 1982:** Huuhtanen, Päivi: Aika, ikuisuus ja kaunis turhuus – Mika Waltarin taidekäsitys. Teoksessa Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen. Toimittanut Ritva Haavikko. Juva 1982.
- Hyrkkänen 2002:** Hyrkkänen, Markku: Aatehistorian mieli. Jyväskylä 2002.
- Häggman 1994:** Häggman, Kai: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki 1994.
- Häggman 2001a:** Häggman, Kai: Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatiota historiantutkijalle? Historiallinen Aikakauskirja 1/2001.
- Häggman 2001b:** Häggman, Kai: Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939. Porvoo 2001.
- Häkkinen 1995:** Häkkinen, Antti: Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Keuruu 1995.
- Immonen 1987:** Immonen, Kari: Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39. Keuruu 1987.
- Immonen et al. 1992:** Immonen, Kari, Mäkinen Katriina ja Onnela Tapio: Kaksikymmentäluku – oliko sitä? Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Toimittanut Tapio Onnela. Jyväskylä 1992.
- Innanen 2003:** Innanen, Tapio: Teologiksi nuorena tasavallassa. Suomalaisten teologian ylioppilaiden rekrytoinen, opiskeluaika ja valmistuminen teologiprofession murroksessa 1918-1929. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 190. Saarijärvi 2003.
- Isaksson 2001:** Isaksson, Pekka: Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia. Jyväskylä 2001.
- Jalava 2005a:** Jalava, Marja: Ikuinen talonpoika ja kivierämaan nomadit – maaseudun ja kaupungin vastakohtaisuus Oswald Spenglerin Länsimaiden perikadossa. Teoksessa Kaupunkikuvia ajassa. Historiallinen arkisto 119. Toimittaneet Timo Joutsivuo ja Markku Kekäläinen. Vammala 2005
- Jalava 2005b:** Jalava, Marja: Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914. Bibliotheca Historica 98. Helsinki 2005.
- Jokinen 2003:** Jokinen, Arto: Miten miestä merkitään? Johdanto maskuliinisuuden teoriaan ja kulttuuriseen tekstintutkimukseen. Teoksessa Yhdestä puusta. Maskuliini-

suuksien rakentuminen populaarikulttuureissa. Toimittanut Arto Jokinen. Tampere 2003.

Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero: Diskursiianalyysin aakkoset. Jyväskylä 1993.

Juvonen 2002: Juvonen, Tuula: Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Jyväskylä 2002.

Jäntti 1982: Jäntti, Yrjö: Mika Waltari WSOY:n kirjailija 1927–1981. Teoksessa Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen. Toimittanut Ritva Haavikko. Juva 1982.

Kaartinen 2004: Kaartinen, Marjo: Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta. Keuruu 2004.

Karemaa 1998: Karemaa, Outi: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923. Bibliotheca Historica 30. Helsinki 1998.

Kantokorpi (toim.) 1995: Tulenkantajat 1928–1930. Pääkirjoitukset, ohjelmalliset artikkelit, julistukset ja iskulauseet. Sisällysluettelo. Toimittanut Otso Kantokorpi. Helsinki 1995.

Karkama 1994: Karkama, Pertti: Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä. Suomi 173. Tampere 1994.

Karkama 1998: Karkama, Pertti: Ideologista sodankäyntiä. Näkökulma Mika Waltarin pienoisromaanin Antero ei enää palaa. Teoksessa 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Toimittanut Auli Viikari. Pieksämäki 1998.

Karttunen 1990: Karttunen, Johanna: Muuttuuko taiteilijan rooli? Lähtökohtia 1920-luvun taiteilijaromaanin tutkimiseen. Teoksessa Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Toim. Tuija Takala ja Juha Hyvärinen. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 21. Turku 1990.

Kemiläinen 1993: Kemiläinen, Aira: Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Historiallisia tutkimuksia 177. Tampere 1993.

Kemppainen 1991: Kemppainen, Kari: Waltarin Suuri illusio ja 1920-luvun aatemaailma. Pro Gradu. Oulu 1991. (Painamaton)

Klinge 1983: Klinge, Matti: Vihan veljistä valtiososialismiin. Toinen painos. Juva 1983.

Klinge ja Harmo 1983: Klinge, Matti ja Harmo, Mauno: Ylioppilaslehti. Jyväskylä 1983, s. 365

Koivisto 2000: Koivisto, Hanne: Miesintellektuelli ja rakastamisen vaikeus. Teoksessa Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen

sukupuolisuudesta. Toimittaneet Kari Immonen, Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti. Pieksämäki 2000.

Koivunen 1992: Koivunen, Anu: Näkyvä nainen ja “suloinen pyöritys. Naiset tähtinä ja tähtien kuluttajina 1920-luvun suomalaisessa elokuvajournalismissa. Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Toimittanut Tapio Onnela. Jyväskylä 1992.

Koivunen 1995: Koivunen, Anu: Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku 1995.

Kolbe 1995: Kolbe, Laura: ESO:n olemuksesta ja hengestä. Teoksessa Eteläsuomalainen. Eteläsuomalaisen osakunnan 90-vuotisjulkaisu. Helsinki 1995.

Korhonen 2001: Korhonen, Anu: Mentaliteetti ja kulttuurihistoria. Teoksessa Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. Hämeenlinna 2001.

Kortelainen 2002: Kortelainen, Anna: Albert Edelfeltin fantasmagoria: nainen, “Japani”, tavaratalo. Vammala 2002.

Kortelainen 2003: Kortelainen, Anna: Levoton nainen. Hysterian kulttuurihistoriaa. Jyväskylä 2003.

Koskela 1999: Koskela, Lasse: Täyttä nykyaikaa. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan. Toimittanut Lea Rojola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 2. Vammala 1999.

Koskela ja Rojola 1997: Koskela, Lasse ja Rojola, Lea: Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. Tietolipas 150. Rauma 1997.

Koskimäki 1992: Koskimäki, Paula: Mahdollisuuksien valtatiet. Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Toimittanut Tapio Onnela. Jyväskylä 1992.

Kuka kukin oli 1961: Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Keuruu 1961.

Kurikka ja Takkala 1983: Kurikka, Jussi ja Takkala, Marketta: Suomen aikakauslehdistön bibliografia 1782–1955. Helsinki 1983

- Kylmämetsä-Kiiski 1980:** Kylmämetsä-Kiiski, Onerva: Kristian Korpista Leo Arneen. Katsaus Mika Waltarin salanimi- ja nimimerkkikirjoituksiin. Teoksessa Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja 22. Turku 1980.
- Kylmämetsä-Kiiski 1982:** Kylmämetsä-Kiiski, Onerva: Waltarin novellistiikka. Teoksessa Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen. Toimittanut Ritva Haavikko. Jyväskylä 1982.
- Kylmämetsä-Kiiski 1992:** Kylmämetsä-Kiiski, Onerva: Sinuhe, simpukka ja sydän. Kirjailija Mika Waltari ja hänen taiteilijakuvauksensa Neljä päivänlaskua. Teoksessa Pakeneva keskipiste. Tutkielmia suomalaisesta taiteilijaromaanista. Toim. Tarja-Liisa Hypén. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 26. Turku 1992.
- Lappalainen 1990:** Lappalainen, Päivi: ”Koko Euroopalle sa kättä annat.” Tulenkantajien kosmopoliittisuus ja sen yhteys modernismiin. Teoksessa Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Toimittaneet Tuija Takala ja Juha Hyvärinen. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 21. Turku 1990.
- Lassila 1987:** Lassila, Pertti: Uuden aikakauden runous. Ekspressionistinen tematiikka 1910- ja 1920-luvun suomenkielisessä lyriikassa. Keuruu 1987.
- Lehtonen 1995:** Lehtonen, Mikko: Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen. Tampere 1995.
- Leino-Kaukiainen 1991:** Leino-Kaukiainen, Pirkko: Lastenlehdistön avartuva maailma. Teoksessa Suomen lehdistön historia 9. Jyväskylä 1991
- Lyytikäinen 1997:** Lyytikäinen, Pirjo: Narkissos ja sfinksi. Minä ja Toinen vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 678. Vammala 1997.
- Löfström 2000a:** Löfström, Jan: Aromeja aistien historiallisesta antropologiasta. Historiallinen Aikakauskirja 1/2000.
- Löfström 2000b:** Löfström, Jan: Miesten ja naisten liikkeet ja asennot Putkinotkossa. Teoksessa Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin. Toimittanut Bo Lönnqvist. Jyväskylä 2000.
- Löfström 2005:** Löfström, Jan: Sukupuolten tasa-arvo – totta vai tarua arkielämästä. Teoksessa Suomalaisten symbolit. Toim. Laura Aro ja Tero Halonen. Jyväskylä 2005.

- Löytty 1997:** Löytty, Olli: Valkoinen pimeys. Afrikka kolonialistisessa kirjallisuudessa. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 55. Jyväskylän yliopisto. Saarijärvi 1997.
- Löytty 2005:** Löytty, Olli: Kuka pelkää mustavalkoista miestä? Toiseuttavan katseen rajat. Teoksessa Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen. Toimitannut Olli Löytty. Tampere 2005.
- Malmberg 1991:** Malmberg, Raili: Yleislehtien kuohuvat vuodet 1934–1980. Teoksessa Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991.
- Manninen 1982:** Manninen, Turo: Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. *Studia Historica Jyväskyläensia* 24. Saarijärvi 1982.
- Markkola 1994:** Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 187. Vammala 1994.
- Mattila 1999:** Mattila, Markku: Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. *Bibliotheca Historica* 44. Jyväskylä 1999.
- Mauriala 2005:** Mauriala, Vesa: Uutta aikaa etsimässä. Individualismi, moderni ja kulttuurikritiikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvulla. Tampere 2005.
- Melman 1988:** Melman, Billie: *Women and Popular Imagination in the Twenties. Flabbers and Nymphs.* MacMillan Press 1988.
- Mikkola 1997:** Mikkola, Henna: Edistys, sivistys, synty ja saasta. Suomalainen 1920-luku ja Kotikasvatusyhdistyksen oikean elämän malli. *Villa Rana* 2/1997. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.
- Musikka 1958:** Musikka, Sirkka: Mika Waltarin tuotanto. Teoksessa Mika Waltarin juhla-kirja. Porvoo 1958.
- Mäkinen H 1997:** Mäkinen, Helka: “Toiseutta” näyttämöllä. Oscar Wilden Salomen vastaanotto Suomessa vuosisadan vaihteessa. Teoksessa *Lihasta sanaksi.* Tutkimuksia suomalaisesta teatterista. Toimittanut Helka Mäkinen. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen julkaisusarja n:o 2. Helsinki 1997.
- Mäkinen K 1989:** Mäkinen, Kari: Unelma jälkikristillisestä kulttuurista ja uskonnosta. Tulenkantajien oppositio kansankirkollista arvomaailmaa vastaan 1924–1930. Suomen kirkkohistoriallisen seuran Toimituksia 145. Pieksämäki 1989.

- Niemi J 2005:** Niemi, Juhani: Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1037. Jyväskylä 2005.
- Niemi T 2004:** Niemi, Tapio: Outo mies – outo reitti. Raumalaiskirjailija Unto Koskelan lyhyt elämä. Vammala 2004.
- Nieminen 1951:** Nieminen, Armas: Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikäsitelmiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A:6. Turku 1951.
- Niinistö 1956:** Niinistö, Maunu: Uuno Kailas. Porvoo 1956.
- Nousiainen ja Pylkkänen 2001:** Nousiainen, Kevät ja Pylkkänen, Anu: Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsinki 2001.
- Nygård 2003:** Nygård, Stefan: ”Det skapande livets oberäkneliga insats.” Bergson, Finland och 1910-talets antipositivism. Historisk Tidskrift för Finland 4/2003.
- Näränen 1995:** Näränen, Pertti: Mies ja hysteria – erottamattomat? Teoksessa Aatamin puvussa. Liaanilla Hemingwaystä Königiin. Toimittanut Mikko Lehtonen. Tampereen yliopisto, Yleinen kirjallisuustiede, Julkaisuja 28. Tampere 1995.
- Paavolainen 1977:** Paavolainen, Jaakko: Nuori Tanner, menestyvä sosialisti. Elämäkerta vuoteen 1911. Helsinki 1977.
- Paavolainen 1991:** Paavolainen, Jaakko: Olavi Paavolainen – keulakuva. Jyväskylä 1991.
- Parjo 2003:** Parjo Oili: Koti on kansan sydän. Kotikasvatusyhdistyksen perustaminen ja toiminta 1907–1917. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 190. Helsinki 2003.
- Peltonen 1988:** Peltonen, Matti: Viinapäätä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta. Helsinki 1988.
- Pentikäinen 2005:** Pentikäinen, Juha: Karhun kova kohtalo – jumalaisesta pyhydestä pakanuuden perikuvaksi. Teoksessa Suomalaisten symbolit. Toim. Laura Aro ja Tero Halonen. Jyväskylä 2005.
- Petro 1989:** Petro, Patrice: Joyless streets. Woman and Melodramatic Representation in Weimar Germany. Princeton University Press: Princeton. 1989.
- Pihlainen 2001:** Pihlainen, Kalle: Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten yllättäminen historiantutkimuksessa. Teoksessa Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. Hämeenlinna 2001.

- Praz 1930/1970:** Praz, Mario: *The Romantic Agony*. Second edition. Translated from the Italian “*La carne, la morte e il diavolo nella letteratura*” (1930) by Angus Davidson. Oxford university press: London – New York. 1970.
- Rajala 1998:** Rajala, Panu: *Noita palaa näyttämölle*. Mika Waltari parrasvaloissa. Juva 1998.
- Rissanen 1982:** Rissanen, Paavo: *Valtakunnan illuusio*. Uskonnollinen kokemus ja ajattelu Mika Waltarin tuotannossa. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 133. Vammala 1982.
- Riukulehto 2001:** Riukulehto, Sulevi: *Nuorisokirjoissako politiikkaa?* Teoksessa Riukulehto, Sulevi, Halmesvirta, Anssi ja Pöntinen Kari: *Politiikkaa lastenkirjoissa*. Helsinki 2001.
- Riukulehto, Halmesvirta, Pöntinen 2001:** Riukulehto, Sulevi, Halmesvirta, Anssi ja Pöntinen Kari: *Politiikkaa lastenkirjoissa*. Helsinki 2001.
- Roiko-Jokela 1997:** Roiko-Jokela, Heikki: *Kuka oli Vilho Helanen?* Teoksessa *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. 1997.
- Roudasmaa 1997:** Roudasmaa, Stig: *Helsingin suojeluskuntapiirin historia 1918–1944*. Jyväskylä 1997.
- Saarenheimo 1966:** Saarenheimo, Kerttu: *Tulenkantajat*. Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla. Porvoo 1966.
- Saarenheimo 1969:** Saarenheimo, Kerttu: *Pyramidiuni*. Piirteitä tulenkantajien runoudesta. *Suomi* 115:1. Forssa 1969.
- Saarenheimo 1982:** Saarenheimo, Kerttu: *Tulenkantaja* Mika Waltari. Teoksessa Mika Waltari – mielikuvituksen jättiläinen. Toim. Ritva Haavikko. Juva 1982.
- Saarenheimo 1985:** Saarenheimo, Kerttu: *Nuori Voima 1907–1960 bibliografia*. Turun yliopisto, Kirjallisuuden ja musiikkitieteen laitos, Sarja A, N:o 14. Turku 1985.
- Said 1978/2003:** Said, Edward W.: *Orientalism*. (1978). Penguin books 2003.
- Sallamaa 1994:** Sallamaa, Kari: *Kansanrintaman valo*. Vaasa 1994.
- Salmi 2001:** Salmi, Hannu: *Onko tuoksuilla ja äänillä menneisyys?* Aistiympäristön historia tutkimuskohteena. Teoksessa *Kulttuurihistoria – johdatus tutkimukseen*. Toimittaneet Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. Tietolipas 175. Hämeenlinna 2001.
- Selén 1991:** Selén, Kari: *Madame*. Minna Craucherin levoton elämä. Juva 1991.

- Sepp 1997:** Sepp, Helena: Suomen silta kohtalon siltana 1919–1940. Teoksessa Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952). Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä 1997.
- Sievänen-Allen 1993:** Sievänen-Allen, Ritva: Tyttö venheessä. Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901–1951. Toinen painos. Juva 1993.
- Siltala 1985:** Siltala, Juha: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Siltala 1994:** Siltala, Juha: Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Toinen painos. Keuruu 1994.
- Sjöblom 1992:** Sjöblom, Simo: Mika Waltari: Bibliografia. Helsinki 1992.
- Soikkanen 1991:** Soikkanen, Timo: Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Juva 1991.
- Soikkeli 1996:** Soikkeli, Markku: Veljeys, veljeys ja veljeys. Miesten välisen homososiaalisuuden arkkityypit. Kulttuurintutkimus 4/1996.
- Sulkunen 1989:** Sulkunen, Irma: Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Juva 1989.
- Suomen lehdistön historia 5:** Suomen lehdistön historia 5: Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Jyväskylä 1988.
- Takala 1990:** Takala, Tuija: Aikakauslehdet ja modernismi. Vuoden 1928 Aitta, Nuori Voima, Sininen kirja, Tulenkantajat ja Valvoja-Aika uuden elämäntunnon vastaanottajina. Teoksessa Tutkielmia suomalaisesta modernismista. Toimittaneet Tuija Takala ja Juha Hyvärinen. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 21. Turku 1990.
- Tikka 2004:** Tikka, Marko: Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Bibliotheca Historica 90. Helsinki 2004.
- Tynni-Haavio 1978:** Tynni-Haavio, Aale: Olen vielä kaukana. Martti Haavio – P. Mustapää 20-luvun maisemassa. Porvoo 1978.
- Uino 1982:** Uino, Ari: Urho Kekkonen ja tulenkantajat. Historiallinen Aikakauskirja 3/1982.
- Uino 1989:** Uino, Ari: Kielitaistelu ja ”uusi suomalaisuusliike” 1918–1939. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Jyväskylä 1989.
- Uino 1991:** Uino, Ari: Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918–1934. Teoksessa Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991.

- Vainionpää 1979:** Vainionpää, Marja-Leena: Esseitä III. Maksim Gorkista Eeva-Liisa Manneriin. Tampereen yliopisto yleinen kirjallisuustiede. Monistesarja n:o 10. Tampere 1979
- Valenius 2004:** Valenius, Johanna: Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation. *Bibliotheca Historica* 85. Helsinki 2004.
- Varpio 1997:** Varpio, Yrjö: Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 681. Tampere 1997.
- Varpio 2005:** Varpio, Yrjö: Suomi keskustana ja periferiana. *Matkakirjallisuuden myyttiset ilmansuunnat*. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Toimittanut Olli Löytty. Tampere 2005.
- Vartio 2004:** Vartio, Eero: Mika Waltarin bibliografia ja filmografia. Teoksessa *Illusioni* 2004. *Mika Waltari -seuran vuosikirja*. Toimittanut Eero Vartio. Helsinki 2004.
- Weeks 1989:** Weeks, Jeffrey: *Sex, Politics and Society. The regulation of sexuality since 1800*. Second edition. Longman: London and New York. 1989.
- Vilkuna 2000:** Vilkuna, Kustaa H.J: *Herranperkeleet ja nakumannit. Säätyläistön ja rahvaan välinen ristiriita suomalaisessa kansanomaisessa huumorissa 1550–1850*. Teoksessa *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Toimittaneet Joni Krekola, Kirsti Salmi-Kniklander ja Johanna Valenius. *Väki Voimakas* 13. Saarijärvi 2000.

Liite 1: Mika Waltarin julkaistut tekstit 1925–1930

Julkaisussa oleva tekijännimi on mainittu vain, jos se on eri kuin Mika Waltari. Jollei tekstin yhteydessä mainita, kyseessä on suorasanaisten teksti. Laajemmat teokset ovat lihavoituna.

		Nimellä	Ilmestymisaika	Julkaisussa
1925				
Heinäkuun satu		Karl Detmold	1.8.1925	Juttutupa 1925: 31
Hänen elämänsä runo		Karl Detmold	17.10.1925	Juttutupa 1925:42
Ikuinen rakkaus	Runo	Nequiquam	20.4.1925	Nuori Voima 1925, s. 344
Jumalaa paossa			1925	
Kaksi tuntia		Karl Detmold	26.9.1925	Juttutupa 1925:39, s. 1-2
Kello		Nequiquam	20.4.1925	Nuori Voima 1925, s. 347–350
Kevät on tullut	Runo		4.4.1925	Nuori Voima 1925, s. 310
Kuoleva merimies	Runo		Syyskuu 1925	Merimiehen ystävä 1925, s. 127
Merimiehen jouluilta	Runo		Joulukuu 1925	Joulu ulapoilla ja kotona 1925, s. I
Oliko se vain hou- reuni...?		Karl Detmold	7.3.1925	Juttutupa 1925: 10
Pieni tarina suuresta rakkaudesta		Karl Detmold	12.9.1925	Juttutupa 1925: 37
Pillerit			20.4.1925	Nuori Voima 1925, s. 357–358
Runo runoista	Runo	Nequiquam	20.4.1925	Nuori Voima 1925, 345
Sinulle	Runo	Karl Detmold	8.8.1925	Juttutupa 1925: 32
Syksyn viesti	Runo	Nequiquam	5.10.1925	Nuori Voima 1925, s. 816
1926				
Chanson monotone	Runo	Kristian Korppi	1926	Nuoret runoilijat 1926, s. 60
Hautausmaalla		Karl Detmold	15.5.1926	Juttutupa 1926:20, s. 1-2
Ijäisyysperspektiivi		Karl Detmold	22.5.1926	Juttutupa 1926:21, s. 1
Isänmaallinen romaani. Vilho Helanen: Ankarat tähdet.	Kirja-arvostelu	Kr[istian] K[orppi]	18.12.1926	Helsingin Sanomat 18.12.1926
Kevätlaulu	Runo		Joulukuu 1926	Omaisemme vie- railla mailla 1926
Kuolleen silmät	Novellikokoelma	Kristian Korppi		1926
Laviini	Runo	Kristian Korppi		Tulenkantajat III. 1926, s. 170
Mielipuoli	Runo	Kristian Korppi		Nuoret runoilijat 1926, s. 60
Murtuvin siivin		Kristian Korppi	21.11.1926	Uusi Suomi, sun- nuntailiite 21.11.1926

Nuori saarnamies	Runo		Joulukuu 1926	Joulu ulapoilla ja kotona 1926
Näkymätön johdattaja			Joulukuu 1926	Joulu ulapoilla ja kotona 1926, s. 15–16
Parturituvan narri		Karl Detmold	23.1.1926	Juttutupa 1926:4, s. 1
Pieni kirkko	Runo		Joulukuu 1926	Pikkukirkon joulu 1926, s. 7; Pikkukirkon joulu 1939, s. 16
Rarahu		Karl Detmold	27.3.1926	Juttutupa 1926: 13, s. 1
Satu kerjurista ja prinsessasta	Runo		5.6.1926	Nuori Voima 1926, s. 333
Satu miehestä (Omis-tettu tohtori Toivo Waltarille hänen oltu-aan 25 vuotta meri-mieslähetytyössä)	Runo		Huhtikuu 1926	Merimiehen ystävä 1926, s. 53–54
Satu saiturin rakkau-desta		Karl Detmold	27.2.1926	Juttutupa 1926:9, s. 1
Savonarola	Runo		Kesä-heinäkuu 1926	Ihminen. (Uusi sarja) 1926, s. 134; Nuoret runoilijat 1926, s. 64–65 (Kristian Korppi)
Sfinksi	Runo		Marraskuu 1926	Ihminen. (Uusi sarja) 1926, s. 214
Sun silmäs	Runo	Kristian Korppi		Nuoret runoilijat 1926, s. 66
Talvinen kuva	Runo	Kristian Korppi		Nuoret runoilijat 1926, s. 51
Tarina suuresta retkusta		Karl Detmold	20.2.1926	Juttutupa 1926: 8
Tuntematon tie	Runo		20.4.1926	Nuori Voima 1926, s. 234; Nuoret runoilijat 1926, s. 59 (Kristian Korppi)
Unten Vineta	Runo	Kristian Korppi		Nuoret runoilijat 1926, s. 67–68
Uskonnollista kirjalli-suutta. B. H. Päivänsalo: Gennersaretin rannoilla. Jeesus-kuvauksia Palestiinan valaistuksessa.	Kirja-arvostelu	M.W.	3.11.1926	Helsingin Sanomat 3.11.1926
Vain pieni tarjoilijatyttö...		Karl Detmold	8.5.1926	Juttutupa 1926: 19, s. 1
Vanhan kapteenin kuolema	Runo		Joulukuu 1926	Omaisemme vierailuilla mailla 1926, s. 7
Yön lintu	Runo	Kristian Korppi		Nuoret runoilijat 1926, s. 62–63
1927				
'1927'. Teräsköydet - Karannut veturi [runosikermä]	Runo		8.10.1927	Ylioppilaslehti 1927, s. 345
Hautausmaalla I-II	Runo	Untamo Raakki	7.9.1927	Työläisnuorisio

				7.9.27
Hukkua merimies	Runo		Joulukuu 1927	Omaisemme vierailu mailla 1927, s. 18
I+I=I"		Kristian Korppi	Joulukuu 1927	Seura 1927:11-12, s. 30-32
Jouluaattona	Runo		10.12.1927	Ylioppilaslehti 1927, s. 473
Ju[u]das Iskariot	Runo	Untamo Raakki	10.8.1927	Työläisnuoriso 10.8.27
Jäljet hiekassa	Runo			Tulenkantajat IV. 1927, s. 55
Kadotettu paratiisi	Runo		Joulukuu 1927	Jouluilta 1927, s. 12
Kesä	Runo		Kesäkuu 1927	Kansan kuvalehti 1927: 25, s. 7
Kevätaamu	Runo		20.4.1927	Nuori Voima 1927, s. 228
Kirkastus	Runo		Joulukuu 1927	Omaisemme vierailu mailla 1927, s. 2
Kirkonkello	Runo		20.4.1927	Nuori Voima 1927, s. 236
Kohtalo	Runo	Kristian Korppi	5.1.1927	Nuori Voima 1927, s. 16
Kolme kiväärinkuulaa		Kristian Korppi	15.7.1927	Seura 1927:6-7, s. 34-37
Kristus-pää	Runo		Huhtikuu 1927	Kansan kuvalehti 1927:15, s. 2
Kummituslaiva	Runo	Kristian Korppi	29.6.1927	Työläisnuoriso 29.6.27
Kuolema	Runo			Tulenkantajat IV. 1927, s. 56
Luostarikammio	Runo		Joulukuu 1927	Pikkukirkon joulu 1927, s. 32
Merimiehen laulu	Runo		Huhtikuu 1927	Merimiehen ystävä 1927, s. 52
Mielipuoli	Runo	Untamo Raakki	10.8.1927	Työläisnuoriso 10.8.27
Neitsyt Maarian kuva	Runo			Tyttöjen oma kirja IV. 1927, s. 5-7
Nukkuvat liput		Perroquet	1927	Seura 1927: 8, 19
Onnellinen nauru	Runo		3.7.1927	Uusi Suomi sunnuntailiite 3.7.27
Pariisin hallit			21.7.1927	Kuluttajain lehti 1927:21, s. 6-7
Pariisin kasvot			Heinäkuu 1927	Kansan kuvalehti 1927:28, s. 3-4
Parisin tavarataloja			4.8.1927	Kuluttajain lehti 1927:23, s. 9-10
Pikakuvia Pariisista			25.7.1927	Nuori Voima 1927, s. 405-407
Pitkä perjantai	Runo		9.4.1927	Ylioppilaslehti 1927, s. 217
Polttava katu	Runo		20.10.1927	Nuori Voima 1927, s. 584
Pyhä Maaria Äiti	Runo		9.6.1927	Kuluttajain lehti 9.6.27
Pääsiäisaamu	Runo		17.4.1927	Helsingin Sanomat

				17.4.27
Ruumissaatto	Runo	Untamo Raakki	27.7.1927	Työläisnuoriso 27.7.27
S.K.S.K Toveruusliitto			Toukokuu 1927	Merimiehen ystävä 1927, 5-6, s. 95
San Cristobal	Runo		Joulukuu 1927	Nuori Voima 1927, s. 680-681
Sininen tähti	Runo		30.5.1927	Kuluttajain lehti 1927, 30.5.27
Sinun ristisi juureen	Runokokoelma		1927	
Suomen Kokki- ja Stuerttikoulun Tove- ruusliitto			Huhtikuu 1927	Merimiehen ystävä 1927:4, s. 62-63
Syystunnelma	Runo	Karl Detmold	29.10.1927	Juttutupa 1927: 44
Unohdetun sotilaan hauta	Runo		Joulukuu 1927	Joulu-Lotta 1927, s. 4
Uskonnollista kirjalli- suutta. B. H. Päivänsa- lo: Jerusalemissa. Jee- suksen elämä Palestii- nan valaistuksessa.	Kirja-arvostelu	M. W-ri	20.2.1927	Helsingin sanomat 20.2.1927
Valkea kukka			Joulukuu 1927	Pääskynen joulu- kontti 1927, s. 1-5
Vanha tietäjä	Runo		Tammikuu 1927	Merimiehen ystävä 1927, s. 5
Viisi ässää		Kristian Korppi	1927	Viikkosanomat 1927: 9, s. 7-8
Yö Pariisissa		Perroquet	Heinäkuu 1927	Seura 1927:6-7, s. 29-31
Äiti maa	Runo		25.7.1927	Nuori Voima 1927, s. 392
1928				
Aivojen filmi. Se, min- kä me kaikki näimme, - mitä minä näin - kesä, - pikajuna - ja piletteivih- ko [runosikermä]	Runo		1928	Seura 1928: 10, s. 6-7,8
Amerikkalaistuva Eu- rooppa			21.6.1928	Kuluttajain lehti 1928: 17, s. 13-14
Auto	Runo		Helmikuu 1928	Kansan Kuvalehti 1928:7, s. 8
Ballaadi kuuhulluista merimiehistä	Runo		12.1.1928	Nuori Voima 1928, s. 684-685
Ballaadi lipusta ja kat- kerista miehistä	Runo		Joulukuu 1928	Joulu-Lotta 1928, s. II
Enkeliballaadi	Runo		30.11.1928	Tulenkantajat 1928, näytenumero s. 3
Imatra		Perroquet	1928	Seura 1928: 6-7, s. 6-7
Johtaja Joonas Granit ja tuntematon herra			Lokakuu 1928	Aitta 1928:10, s. 44-48
Joulu	Runo		Joulukuu 1928	Seura 1928, joulu- numero, s. II
Joulu, samettikoira ja minä			Joulukuu 1928	Kuluttajain lehti 1928:43-44, s. 15
Kesäinen Helsinki		Perroquet	1928	Seura 1928: 6-7, s. 14
Kirje, joka kertoo rans-			Elokuu 1928	Pääskynen 1928, s.

kalaisista lapsista				243–246
Kivipatsaitten ja punaisten purjeitten maa			Syyskuu 1928	Kansan kuvalehti 1928:39, s. 9, 12–13
Konstantinopoliin	Runo		5.3.1928	Nuori Voima 1928, s. 143
Kuolevan lohdutus	Runo		Huhtikuu 1928	Koti 1928, s. 114
Kuolleet kaupungit	Runo		Huhtikuu 1928	Aitta 1928: 4, s. 16
Legenda yksinäisestä miehestä			Joulukuu 1928	Punaisen ristin joulukuu 1928, s. 3-5
Maailman valloittajat	Runo		Huhtikuu 1928	Aitta 1928: 4, s. 17
Mannekiininukke, metro ja Monsieur Dupinin rakkaus		Kristian Korppi	1928	Seura 1928:1, s. 12–14
Modernismi, saxophon, D-juna ja minä			20.7.1928	Nuori Voima 1928, s. 403–404
Neitsyt Maaria ja Pyhä Teresa				Tyttöjen oma kirja VII, s. 9-15
No 21		Kristian Korppi	1928	Seura 1928:8, s. 5-7
Nuoruus	Runo		Joulukuu 1928	Nuori Suomi 1928, s. 22–23
Nykyajan romantiikkaa		Perroquet		Seura 1928:5, s. 13–14
Olipa kerran Pariisissa...			14.12.1928	Kansan kuvalehti 1928:50, s. 4-5
Pikakuvia tämän päivän Pariisista			20.7.1928	Kansan kuvalehti 1928:29, s. 10–11
Pikkuväli lähti leiripäiville			Joulukuu 1928	Joulu-Lotta 1928, s. 28–29, 32
Pääsiäisihme	Runo		6.4.1928	Kansan kuvalehti 1928: 14, s. 8
Sadun maailma	Runo		15.5.1928	Pääskynen 1928, s. 170
Satu Kimistä ja Kaista, jotka matkustivat kuu-hun elefantilla			Joulukuu 1928	Pääskynen joulukontti 1928, s. 24–28
Satu Kissasta, joka sai siivet			15.9.1928	Pääskynen 1928, s. 287–289
Sokea mies	Runo		Joulukuu 1928	Jouluilta 1928, s. 13
Studio 28. Ajatuksia filmistä		Perroquet		Seura 1928:9, s. 10–11
Suuri illusio			1928	
Suurkaupungin kevät	Runo			Seura 1928: 5, s. 3
Suurpolitiikan pyörteissä			1.9.1928	Hakkapeliitta 1928, s. 1288–1289
Uuteen maailmaan	Runo		5.2.1928	Nuori Voima 1928, s. 71–72
Valtatiet (yhdessä Olavi Paavolaisen kanssa)	Runokokoelma		1928	
Vihreä sumu		Perroquet	Joulukuu 1928	Seura 1928: 12, s. 6-7
1929				
23,30 - pikajuna Viipurin	Runo		18.3.1929	Tulenkantajat 1929, s. 97
Aili, Bonzo ja Suuri			Joulukuu 1929	Pääskynen joulukuu

saippuapallo				kontti 1929, s. 9-11
Baarituolit vierekkäin			Lokakuu 1929	Aitta 1929: 10, s. 52-55
Belgrad - maalaistyttö			13.9.1929	Kansan kuvalehti 1929:37, s. 9
Dshinnistanin prinssi			1929	
Eksoottinen Suomi			1929	Seura 1929: 8-10, s. 35,36
Gazi Mustafa Kemal			20.9.1929	Nuori Voima 1929, s. 297-298
Impressioneja kesästä			Kesäkuu 1929	Seura 1929: 11-12, s. 4-5
Johtaja ja yksityissih-teeri			9.3.1929	Lukemista kaikille 1929: 10, s. 10-11
Juttu valloitetusta van-kilasta			Joulukuu 1929	Hakkapeliitan joulukuun 1929, s. 51-52
Keväinen fantasia	Runo		1.5.1929	Ylioppilaslehti 1929, s. 233
Kevät	Runo		1929	Seura 1929:8-10, s. 12-13
Kevät, kausaliteettilaki ja hammasharja			20.4.1929	Nuori Voima 1929, s. 148-149
Kirjailija heinätoisssä. (Kulttuurihistoriallinen tutkimus)			25.8.1929	Uusi Suomi, sunnuntailiite 25.8.29
Merkillinen kertomus Konstantinopelistä			29.9.1929	Uusi Suomi, sunnuntailiite 29.9.29
Miehen paluu eli Romanikirjailija Härkäsen kummallinen seikkailu			1929	Lipeäkala 1929, s. 282-290
Mies, joka keksi ajatuksen siirron lait			20.4.1929	Nuori Voima 1929, s. 147, 179-180
Miesihanne			1929	Jousimies 1929, s. 75-76
Mika Waltari arvostelee Jeesus Barabbasta	Kirja-arvostelu		3.11.1929	Tulenkantajat 1929, s. 339
Minä lähdän Konstantinopeliin, I-III			3.8.1929	Kansan kuvalehti 1929:31, s. 6-7; 32; 33, s. 7-8
Muukalaislegioona	Runokokoelma		1929	
Ovikello soi keskellä yötä			3.8.1929	Lukemista kaikille 1929: 31, s. 9-10
paris, paris, paris, paris... [runosikermä]	Runo		18.9.1929	Tulenkantajat 1929, s. 289-290
Paul Morand. Sodanjälkeinen ranskalainen kirjailija			Joulukuu 1929	Nuori Suomi 1929, s. 94-104
Pummareita ja seikkailijoita			30.1.1929	Kuluttajain lehti 1929: 49, s. 11
Pääsiäinen	Runo		25.3.1929	Ylioppilaslehti 1929, s. 181
Ruhtinasöitä			Toukokuu 1929	Aitta 1929: 5, s. 54-56
Satu koneesta, joka teki hiiriä			15.1.1929	Pääskynen 1929, s. 31-32, s. 46

Shelleyn runoja	Kirja-arvostelu	M.W.	20.9.1929	Nuori Voima 1929: 17–18, s. 292
Siellä asutaan kahvi- loissa			31.8.1929	Kansan kuvalehti 1929: 35, s. 6-7
Soihdunkantajat. Nuoren Voiman liiton Kot- kassa 4-6.1.1929 pidet- tyjen talvijuhlien juhla- runo	Runo		20.1.1929	Nuori Voima 1929, s. 38–39
Suuri paraati, punainen ämpäri ja Lohikäärme			15.9.1929	Pääskynen 1929, s. 249–296
Syyskuu	Runo		20.9.1929	Nuori Voima 1929, s. 299
Tähtisade			Maaliskuu 1929	Aitta 1929:3, s. 28–31
U.S.A.	Runo		Joulukuu 1929	Aitta 1929:12, s. 97
Viisitoistavuotias			Syyskuu 1929	Aitta 1929: 9, s. 19–24
Yksinäisen miehen juna			1929	
1930				
Hamina, lauantai, RUK	Runo		Joulukuu 1930	Nuori Suomi 1930, s. 118–120
Huhu kulkee...			25.7.1930	Kansan kuvalehti 1930: 30, s. II
Jouluaatto, vuokra-auto ja onnellinen loppu			5.12.1930	Kansan kuvalehti 1930: 49–50 ; Kulkuset 1930. 12, 14, 30–32
Joulu-yö Atlas-vuorilla			Joulukuu 1930	Hakkapeliitan joulu 1930, s. 52– 54
Jättiläiset ovat kuol- leet	Novellikokoelma ja näytelmä		1930	
Kaksi miestä kohtaa toisensa yössä			Joulukuu 1930	Aitta 1930: 12, s. 48–55, 85
Kasarmen ilta			Joulukuu 1930	Joulu-Lotta 1930, s. 12–13
Kevätsade			1930	Uutta Kylvöä 1930, s. 73–76
Kirjat elävät			27.9.1930	Ylioppilaslehti 1930, s. 296–297
Kirsti, leikkikoira ja minä				Laskiaispulla 1930, s. 8-9
Kohtalo ja autobussi			Kesäkuu 1930	Kansan kuvalehti 1930:25, s. 9-11
Laulu pihalta, (joka oli tuskallinen ja ihana ja syyttävä, jota en uskal- tanut kirjoittaa.)	Runo		Joulukuu 1930	Vapaussodan Inva- liidi 1930, s. 89
Leirin sunnuntai			Joulukuu 1930	Suomen aliupseeri 1930, s. 206–207, 219
Loistava maailma I-II			15.2.1930, 23.2.1930	Uusi Suomi, sun- nuntailliite 15.2.30 & 23.2.30
Matkaseuraa			8.2.1930	Suomen kuvalehti

				1930, s. 258–259
Minotaurus ja kaksikymmentä neitsyttä			20.4.1930	Uusi Suomi, sunnuntailiite 20.4.30
Moottori epäkunnossa			Toukokuu 1930	Kansan kuvalehti 1930: 18, s. 16–17
Myrskylaulu	Runo		10.10.1930	Ylioppilaslehti 1930: s. 335
Oodi keväälle			12.5.1930	Ylioppilaslehti 1930, s. 274–275
Parranajovesi, raitiovaunu ja herra Karhin rakkaus			7.2.1930	Kansan kuvalehti 1930:6, s. 14–15
Pinnan alla			Helmikuu 1930	Aitta 1930:2, s. 40–43
Prinsessan joululahja			1.11.1930	Nuori Voima 1930: 11–12, s. 335–336
Runo isänmaalle	Runo		5.12.1930	Forssan lehti 5.12.30; Uudenmaan sanomat 1930:5.
Rykmentin koira			Syyskuu 1930	Kansan kuvalehti 1930:39, s. 20–21
Rykmentti marssii			24.8.1930	Uusi Suomi, sunnuntailiite 24.8.30
Sotamies Pärstän toimisloma			1930	Hakkapeliitta 1930, s. 1277–1278
Suomalainen baari Montparnassella			1930	Lipeäkala 1930, s. 124–133
Toinen yö Monte Carlossa			1.10.1930	Kiki 1930: 10, s. 1–14
Täti Hortensian kaunein satu			15.9.1930	Pääskynen 1930, s. 293–296, 301
Välähdyksiä Pariisista			7.3.1930	Kansan kuvalehti 1930: 10, s. 12–13
Yö Helsingissä			Syyskuu 1930	Aitta 1930:9, s. 34–40
Yö Monte Carlossa			Kesäkuu 1930	Aitta 1930: 6, s. 54–57, 60, 62–64
Äiti ja poika puhuvat			26.1.1930	Uusi Suomi, sunnuntailiite 26.1.1930

Lähteet: Musikka 1958, Sjöblom 1992, Helsingin Sanomat 1926–12.5.1927, Saareheimo 1985, de Casseres ja Salomaa 1988, de Casseres ja Salomaa 1999, Tynni-Haavio 1978, s. 107.